

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
"ОСТРОЗЬКА АКАДЕМІЯ"

СТУДЕНТСЬКІ НАУКОВІ ЗАПИСКИ

Серія
«Країнознавство
і міжнародний туризм»

ВИПУСК 11

Острог
Видавництво Національного університету «Острозька академія»
2023

УДК 327(092)
ББК 66.4(0)
С 88

*Рекомендовано до друку вченою радою
Навчально-наукового інституту
міжнародних відносин і національної безпеки
Національного університету «Острозька академія»
(протокол № 10 від 22 травня 2023 року)*

Редакційна колегія: Олександра Януль, Олена Рабчун, Катерина Капітунова.

Рецензенти:

Кулаковський П. М., доктор історичних наук, професор, професор кафедри регіональних студій Національного університету «Острозька академія»;

Шишкін І. Г., кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри регіональних студій Національного університету «Острозька академія».

С 88 Студентські наукові записки. Серія «Країнознавство і міжнародний туризм». Острог: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2023. Вип. 11. 188 с.

DOI 10.25264/22.05.2023

Збірник студентських наукових праць містить результати досліджень з країнознавства та міжнародного туризму, що розкривають проблеми європейської інтеграції, безпеки Європейського Союзу, відносин його членів з Україною, динаміки розвитку міжнародного туризму як одного з глобалізаційних процесів сучасного світу.

© Видавництво Національного університету
«Острозька академія», 2023

ЗМІСТ

Олександра Януль ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТОК ІНСТИТУЦІЙНОЇ СТРУКТУРИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ	5
Назарій Сімогук ВПЛИВ БРЕКСИТУ НА ЄВРОПЕЙСЬКУ БЕЗПЕКУ	16
Богдан Галенко ПОЛІТИКА ХОРВАТІЇ У КОНТЕКСТІ ІНТЕГРАЦІЇ ДО ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ	25
Андрій Дубіна ШЛЯХ ЗАХІДНИХ БАЛКАН ДО ВСТУПУ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СОЮЗ: УРОКИ ДЛЯ УКРАЇНИ	35
Марія Радюк ВІДНОСИНИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ І КРАЇН ПІВДЕННОЇ АФРИКИ	45
Віта Гордійчук ВІДНОСИНИ УКРАЇНИ ТА НАТО В УМОВАХ РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ І ПОВНОМАСШТАБНОГО ВТОРГНЕННЯ	56
Ніна Коротун СПІВРОБІТНИЦТВО УКРАЇНИ З НАТО В УМОВАХ РОСІЙСЬКОЇ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ (2014-2022 РОКИ)	67
Святослав Дмитрієв ПОЛІТИКА США СТОСОВНО УКРАЇНИ В УМОВАХ РОСІЙСЬКОГО ПОВНОМАСШТАБНОГО ВТОРГНЕННЯ	76
Владислав Галушак УЧАСТЬ ІРАНУ В РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКІЙ ВІЙНІ: ПРИЧИНИ, ЦІЛІ, НАСЛІДКИ	84
Михайло Кисиличін ФОРМУВАННЯ ОСНОВНИХ ЗАСАД ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ ДЖО БАЙДЕНА	93
Аліна Никифорчак ЗОВНІШНЯ ПОЛІТИКА ДЖО БАЙДЕНА	102
Катерина Капітунова БЕЗПЕКОВИЙ ВИМІР МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН У РЕГІОНІ БЛИЗЬКОГО ТА СЕРЕДНЬОГО СХОДУ	107

Вікторія Давидів НАГІРНИЙ КАРАБАХ: ПРОБЛЕМИ ТЕРИТОРІАЛЬНОГО КОНФЛІКТУ ТА ВИКЛИКИ СТАБІЛЬНОСТІ В РЕГІОНІ	118
Ангеліна Дерлюк ГОЛОВНІ КІБЕРНЕТИЧНІ ЗАГРОЗИ В ХХІ СТОЛІТТІ. КОНФЛІКТИ ТА СУПЕРНИЦТВА У КІБЕРПРОСТОРІ	127
Олена Рабчун КУРОРТНО-ПЛЯЖНІ РЕСУРСИ АНДАЛУСІЇ	134
Валерія Маміконян ТУРИЗМ В МЕКСИЦІ ПІД ЧАС ПАНДЕМІЇ COVID-19	142
Тетяна Морозюк ТУРИСТИЧНА ІНФРАСТРУКТУРА АДРІАТИЧНОГО УЗБЕРЕЖЖЯ ХОРВАТІЇ	150
Георгій Авдєєв РОЗВИТОК РЕЛІГІЙНОГО ТА КУЛЬТУРНО- ПІЗНАВАЛЬНОГО ТУРИЗМУ ІНДІЇ В ХХІ СТОЛІТТІ	160
Анастасія Зінчук ЕКОЛОГІЧНА ПОЛІТИКА УРЯДУ АВСТРАЛІЇ	170
Євгенія Шелевер ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНІ ПАМ'ЯТКИ ЛОНДОНА	179

Олександра Януль

Національний університет «Острозька академія»

ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТОК ІНСТИТУЦІЙНОЇ СТРУКТУРИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Стаття присвячена дослідженню інституцій Європейського Союзу, які формують його політику. Висвітлено процес формування інституційної системи ЄС, його головні етапи та особливості. Охарактеризовано сучасну структуру інституцій Європейського Союзу, їх функції та основні напрями діяльності. Визначено місце Європейських інституцій в системі управління ЄС.

Ключові слова: *Європейський Союз, інституції ЄС, установчі договори, інституційний механізм, держави-члени ЄС.*

Oleksandra Yanul

FORMATION AND DEVELOPMENT OF THE INSTITUTIONAL STRUCTURE OF THE EUROPEAN UNION

The article is devoted to the study of the institutions of the European Union, which shape its policy. The process of formation of the EU institutional system, its main stages and features are highlighted. The modern structure of the institutions of the European Union, their functions and main areas of activity are characterized. The place of European institutions in the EU management system is defined.

Keywords: *European Union, EU institutions, founding treaties, institutional mechanism, EU member states.*

Європейський Союз є економічною та політичною організацією, яка постійно розвивається. За час свого існування в ЄС сформувався унікальний інституційний механізм, де усі інституції взаємодіють між собою, а на допомогу їм створено цілу систему допоміжних органів, агенцій та фондів. Інституції ЄС займаються різного роду питаннями та проблемами, але головною їх задачею є підтримка ЄС,

забезпечення його функціонування та реагування на усі виклики, що постають перед ЄС [5].

Оскільки інституційна структура ЄС та процедури прийняття рішень настільки складні, його не можна легко віднести до якоїсь окремої категорії міжнародних організацій. Поєднуючи методи координації та розподілу національних повноважень, Союз не можна порівняти зі звичайною організацією чи федеральною державою, і, таким чином, він залишається унікальним. Інституціям ЄС надано виключні повноваження в певних сферах, які раніше відносились до суверенних прерогатив держав-членів ЄС [2].

Через свої внутрішні та унікальні особливості, інституції ЄС часто стають об'єктами досліджень різних науковців. Зокрема такі європейські дослідники, як Ніна Шенфельдер, Гельмут Вагнер, Джакомо Делледон, Пол Крейг, Рено Дехусс, Андреас Маурер, Жан Нестор, Жан-Луї Квермонн в своїх працях описували інституційну структуру ЄС та вивчали вплив усіх етапів інтеграції на інституції ЄС. Тому питання становлення інституційної структури ЄС потребує детального вивчення для дослідження неповторного досвіду, розуміння проробленої роботи над інтеграційними процесами, і саме в цьому полягає актуальність дослідження цієї теми. Мета статті – проаналізувати та об'єктивно оцінити процес формування інституційної системи ЄС та окреслити її сучасний стан.

Оригінальність ЄС випливає з особливого шляху розвитку різних його складових частин. Європейський Союз постійно еволюціонував, і ступінь інтеграції, досягнутий на кожному етапі, є результатом компромісу, який не завжди легко досягти. Держави-члени, кожна зі своїм власним економічним і соціальним багажем і національними особливостями, не завжди одностайні у своїх заявах та рішеннях. Проте за цей час, ЄС вдалось створити розгалужену мережу інституцій, яка постійно зазнає змін та вдосконалюється. Ці зміни легко відстежити, аналізуючи установчі договори ЄС, які тим чи іншим чином підштовхували інституційний розвиток союзу, зокрема Паризький договір про утворення Європейської спільноти вугілля і сталі (1951 р.), Римський договір про заснування Європейської економічної спільноти (далі – ЄЕС) (1957 р.), Брюссельський договір (1965 р.), Маастрихтський договір (1993 р.), Амстердамський договір (1997 р.), Ніццький договір (2001 р.) та Лісабонський договір (2007 р.) [6; 7].

На інституції ЄС покладено традиційні функції, включаючи політичну, законодавчу, виконавчу та судову, а також допоміжні функції, зокрема дорадчу, консультативну та моніторингову. Тобто

інституції ЄС виконують усі ті функції, які зазвичай виконують державні органи. Але, в той же час, характерною рисою ЄС є поєднання функцій, коли їх реалізація покладається не на одну інституцію. Таким чином, неможливо пов'язати конкретну функцію з певним органом, призначеним для її виконання [3].

Формуванню інституційної системи ЄС поклав початок Паризький договір про заснування Європейської спільноти вугілля та сталі (далі – ЄСВС) у квітні 1951 р. Цей Договір запровадив структуру управління, яка засновувалась на чотирьох головних органах, які отримали назву «інститутів»: Вищого керівного органу, Спеціальної Ради міністрів, Парламентської Асамблеї і Суду. Паризький договір зафіксував цю інституційну модель для початкового етапу інтеграції [4; 10].

Вищий керівний орган – попередник сучасної Європейської Комісії – це постійно діючий виконавчий, колегіальний та наднаціональний орган Співтовариства, незалежний від національних урядів і здатний приймати рішення. У його функції входить контроль над регулюванням спільного ринку; формування планів щодо обсягів видобутку та споживання вугілля та чорних металів, збір податків з усіх держав-членів, контроль над імпортом та експортом даної продукції, укладання договорів з підприємствами, про фінансування, регуляція цін на вугілля та сталь в торгівлі з третіми країнами. Рішення, що приймав Вищий орган мали обов'язковий характер для усіх держав-членів ЄСВС [10].

Волю членів ЄС представляла Спеціальна рада міністрів – перша версія сучасної Ради ЄС, яка є сполучною ланкою між урядами держав-членів і Вищим органом ЄСВС. Це був гарний шанс бути почутими для невеликих країн-членів, які побоювалися, що вся влада в ЄСВС може опинитись під повним контролем Франції та Німеччини. До Ради входили міністри від кожної країни-члена. Спочатку Рада була задумана у формі єдиного незалежного органу Співтовариства, що складався б з постійних міністрів, спеціально призначених державами-членами для представлення їхніх інтересів у Раді. Однак практика цього не виправдала і Рада міністрів фактично стала чимось на зразок форуму на міжурядовому рівні, склад якого постійно змінювався залежно від питання на порядку денному. Спеціальна Рада міністрів розглядала всі постанови Вищого керівного органу та приймала рішення про їх подальше схвалення чи відхилення [4; 10].

Діяльність Вищого керівного органу контролювалась Загальною Асамблеєю ЄСВС (нині це Європейський парламент), яка

складалась з представників держав-членів. Асамблея мала лише дорадчі повноваження, обговорювала річні звіти Вищого високого рівня, мала право оголосити йому вотум недовіри і могла пропонувати зміни до установчих договорів [10].

Судову гілку влади представляв Суд ЄСВС. Це наднаціональний орган, який складався з семи суддів та юридичних радників, які спільно призначались урядами країн-членів на шестирічний термін. Він контролював тлумачення і застосування договорів, вирішував спірні питання, розглядав скарги урядів і окремих підприємств на Вищий керівний орган [10].

Підписання Римських договорів заснувало початок нового етапу економічної інтеграції та формування інституційної структури Європейської Спільноти, а також виправило певні недоліки в її інституційному механізмі. Недолік був у тому, що Європейська спільнота з вугілля та сталі, Європейське економічне співтовариство та Євроатом – усі спирались на власні інституції. Тому виникли суперечки чи доцільно мати три автономні системи управління для трьох спільнот, що складаються з ідентичних держав-членів, мають однакову мету, функціонують в одній сфері суспільного життя та володіють однаковою системою управління [11].

Певною мірою цю проблему вдалося вирішити шляхом підписання разом із Римськими договорами Конвенції про деякі спільні інститути Європейських Співтовариств. Відповідно до цієї Конвенції Асамблея і Суд об'єдналися в єдині спільні органи для усіх трьох співтовариств – Парламентську Асамблею і Суд Європейських Співтовариств. Конвенція набула чинності одночасно з Римським договором і інституційна криза була частково вирішена. На відміну від інших установ, об'єднання консультативних спільнот не відбулося [5].

Деякі держави-члени висловлювали невдоволення широкими повноваженнями Вищого органу і сподівалися обмежити вплив виконавчої влади новоствореної організації, натомість надати Раді більше повноважень. Тому найважливішою особливістю, яку запровадили Римські договори, є більші повноваження для Ради міністрів, яка тепер стала центральним органом усієї системи та основним інструментом для реалізації заходів Європейських спільнот. Завданням Ради міністрів стало забезпечення координації економічної політики держав-учасниць. Кожна держава-член висувала одного члена до Ради, проте склад інституції залежав від тем, що обговорювались, а головування в Спеціальній Раді чергувалось

кожні півроку. Рішення в Раді приймалися одноголосно простою або кваліфікованою більшістю [6; 11].

Також Римські договори трансформували Вищий керівний орган у Комісію Європейських Спільнот і зафіксували за нею функції виконавчого органу, який контролює виконання умов угод та постанов, виданих Асамблеєю і Радою. Якщо раніше функції Комісії зводилися в основному до управління і контролю, то після підписання Римських договорів її функції значно розширилися [11].

Відповідальність за тлумачення та виконання положень установчих договорів далі лежала на Суді Європейських спільнот. Предметом розгляду Суду були переважно скарги Комісії проти членів, які порушували певні положення Римського договору, а також скарги держав проти Комісії та позови фізичних і юридичних осіб проти постанов Співтовариства. Суд не тільки вирішував обов'язкові скарги, а й тлумачив різноманітні суперечливі аспекти установчих договорів, а також законодавчих актів, ухвалених Радою міністрів. Це сприяло формуванню єдиного правового простору Європейського співтовариства [11].

Крім того, Асамблея перетворювалась на свого роду парламентський орган, усі 142 делегати Асамблеї призначались парламентами держав-членів. Прагнучи надати цьому органу більшого авторитету, депутати двічі змінювали його назву: у березні 1957 р. вона була перейменована у Європейську парламентську асамблею, а в березні 1962 р. отримала назву Європейського парламенту. Проте це не розширило повноваження Асамблеї. Згідно з Римськими договорами могла лише формулювати загальні пропозиції, залишаючи за радою остаточне рішення. Римський договір передбачав лише дві функції Асамблеї: консультативну і контрольну. Консультації зазвичай стосувались вільного руху товарів, спільної сільськогосподарської та транспортної політики, угод про асоціацію з Європейським Економічним Співтовариством. Контрольну функцію Асамблея здійснювала шляхом подання усних або письмових запитів комітетам і Раді [4; 11].

Також Римськими договорами було засновано Європейський інвестиційний банк (далі – ЄІБ). Європейський інвестиційний банк був заснований 1 січня 1958 р., і всі країни-члени ЄЕС стали членами ЄІБ. Згідно зі статутом, місія банку полягає у сприянні прискореному розвитку менш розвинутих регіонів Європейського співтовариства шляхом надання довгострокових кредитів, сприянні модернізації, реконструкції шляхом створення нових підприємств

у цих країнах, кредитування та реалізації проєктів, що становлять спільний інтерес для цих країн [11].

Проте в інституційній площині досі існували непорозуміння, через те, що деякі інститути Європейських спільнот були об'єднаними, а деякі досі функціонували у трьох варіантах. З метою усунути подібне дублювання 8 квітня 1965 р. в Брюсселі було підписано так званий Договір про злиття, який був підписаний 1 липня 1967 р. У договорі йшлося не про злиття ЄСВС, ЄЕС та Євратому, а створення єдиної для усіх Спільнот інституційної структури, що забезпечує розвиток європейської інтеграції. Але це було чіткою передумовою для об'єднання усіх Європейських спільнот [9].

Тобто ЄСВС, ЄЕС та Євратом діяли в рамках своїх повноважень, але під керівництвом спільних Інституцій, що значно спростило інституційну структуру. Ця інституційна реформа не вплинула ні на повноваження інституцій, ні на порядок їх роботи. Перелік основних інститутів становили Рада Європейських Спільнот, Європейський Парламент, Комісія Європейських Спільнот та Суд Європейських Співтовариств [6; 9].

Хоч Брюссельський договір усунув багато перешкод для послідовного та раціонального прийняття рішень у сферах енергетичної та промислової політики, на рубежі 1960–1970-х рр. знову виникла низка проблем. Через погану координацію діяльності основних інституцій Співтовариства фактично виникла інституційна криза, що потребувала реформування окремих інституцій та створення нових [2].

Комісія Європейських Співтовариств поступово втратила свій політичний вплив, а її керівництво змінювалось кожних 2–3 рр. Європейський парламент мав дуже обмежені повноваження, а його функції були недостатньо визначені. Крім того, слід додати, що з 1973 р. Співтовариство було розширено до дев'яти членів, що ускладнило пошук консенсусу між державами-членами [7].

Зрозуміло, що вирішення найважливіших питань вимагає безпосередньої участі глав держав або урядів держав членів, а усі інститути складались лише з делегатів, які назначались від держави. На саміті глав держав і урядів у Парижі 10 грудня 1974 р. було ухвалене рішення про створення Європейської Ради – найвищого політичного органу Спільноти, чиї повноваження охоплюватимуть всі сфери співпраці між партнерами. Європейська Рада замінила попередні неформальні саміти глав держав і урядів, які регулярно проводилися з 1961 р. Європейська Рада формулювала політичні рекомендації для Ради міністрів, вирішувала питання, у яких відповідні органи не

можуть ухвалювати рішення, а також координувала та погоджувала дії Спільнот [5].

На тому ж Паризькому саміті 1974 р. було ухвалене ще одне дуже важливе рішення про проведення прямих, загальних виборів до Європейського Парламенту. Тепер Європейський Парламент став справжнім представником європейських виборців, а не традиційною організацією делегатів від національних парламентів [3].

Фінансовий контроль ЄЕС та Євратому здійснювався Рахунковим бюро, а ЄСВС – Рахунковим інспектором. З розвитком власних фондів зростала потреба в ефективній зовнішній перевірці їхнього фінансового стану, тому уряди країн-членів ЄЕС заснували Європейський суд аудиторів, який розпочав роботу в Люксембурзі 1 червня 1977 р., перебравши на себе всі справи аудиторських комітетів Європейських спільнот. На момент свого заснування Європейський суд аудиторів складався з дев'яти членів, призначених на шестирічний термін [4].

Важливою подією 1980-х рр. стало підписання Єдиного Європейського Акту в лютому 1986 р. Він став першою серйозною реформою установчих договорів трьох Європейських Співтовариств. Він визначив подальший напрямок європейської інтеграції з метою створення єдиного внутрішнього ринку до 1 січня 1993 р. Також Єдиний Європейський Акт вніс значні зміни до установчих договорів щодо інституційної організації Співтовариства [8].

Серед інституційних нововведень – нові правила голосування в Раді міністрів, розширення повноважень Європейського парламенту та створення Суду першої інстанції. Навантаження, з яким зіткнувся Суд Європейських Співтовариств після початку функціонування єдиного внутрішнього ринку, призвело до створення Суду першої інстанції для полегшення роботи Суду Європейських Співтовариств. Спочатку юрисдикція Суду першої інстанції була досить вузькою – він розглядав лише кадрові суперечки в установах Співтовариства, йому було доручено слухати справи, які вимагали суттєвої перевірки фактів, тоді як Суд Європейських Співтовариств загалом тлумачив закон. У 1993 р. Рада значно розширила повноваження Суду першої інстанції, делегувавши йому всі справи з позовами окремих осіб та компаній, за винятком тих, що стосуються заходів захисту торгівлі в ЄЕС [8].

Теперішнє зображення інституційної структури ЄС було частково зафіксовано Договором про утворення ЄС у 1993 р. Заснувавши ЄС, Маастрихтський договір ознаменував новий крок у процесі створення тіснішої інтеграції між народами Європи. Маастрихтська

угода змінила колишні установчі договори та створила ЄС, який базується на трьох стовпах. Першою і найважливішою опорою є Європейське співтовариство: ЄСВС, Євратом і Європейське співтовариство. Двома іншими стовпами є Спільна зовнішня та безпекова політика і Співпраця сфері юстиції та внутрішніх справ. Проте в договорі підкреслюється, що ЄС має єдину інституційну структуру, яка забезпечує ефективну діяльність Союзу, спрямовану на досягнення його цілей та розвиток ЄС [13].

Вища відповідальність за координацію трьох стовпів ЄС лежить на Європейській раді, яка була підвищена до рівня інституту. Також за Маастрихтським договором Рада міністрів отримала назву Рада Європейського Союзу, а Комісія змінила назву на Європейську комісію [13].

Маастрихтська угода поглибила та розширила сферу діяльності Співтовариства, де значна увага приділяється політиці економічної та соціальної згуртованості. Для цього було створено спеціальний дорадчий орган – Комітет регіонів, який зобов'язаний враховувати інтереси місцевих та регіональних органів влади у процесі прийняття рішень ЄС [13].

Нововведенням також стало громадянство ЄС, яке доповнювало національне громадянство та гарантувало громадянам Союзу право вільного пересування та проживання на території ЄС. Це дало їм право обирати та бути обраними до місцевих органів влади в країні проживання, а також брати участь у виборах до Європейського парламенту. І гарантом наданих прав громадянам слугував новий орган – Європейський Омбудсмен. Маастрихтський договір закріпив право громадян ЄС звертатися із запитом чи скаргами до Європарламенту та Європейського омбудсмена. Усе це свідчить про політичний характер нового етапу євроінтеграції [5; 13].

Останнім етапом змін в інституційній структурі ЄС став Договір про реформування ЄС, який вніс значні зміни в інституційну структуру ЄС. Він зафіксував сталу інституційну структуру ЄС, що складається з Європейського парламенту, Європейської ради, Європейської комісії, Ради ЄС, Суду Європейського Союзу, Європейського суду аудиторів та Європейського центрального банку (далі – ЄЦБ) [7].

Ухвалення нового установчого договору було зумовлене насамперед необхідністю реформування та оновлення самого ЄС. Нове розширення ЄС, відмова від Конституції Європейського Співтовариства та необхідність розробки нових механізмів для вирішення глобальних проблем на рівні ЄС показало необхідність внесення змін в інституційний механізм ЄС [6, 7].

Основною інституційною реформою, яку приніс Лісабонський договір, є скасування системи трьох стовпів ЄС. Згідно з новою інституційною структурою є лише ЄС, якому офіційно надано статус юридичної особи. Нарешті, Лісабонський договір запровадив спеціальну процедуру виходу з Союзу, визначену статтею 50, яка вперше була застосована у випадку Сполученого Королівства [12].

Також Лісабонський договір надав ЄЦБ, створеному у травні 1999 р. з метою гарантування та підтримки цінової стабільності, офіційний статус інституту ЄС. Рада керуючих ЄЦБ визначає монетарну політику для Єврозони та Європейського Союзу, керує валютними резервами держав-членів ЄС, бере участь у валютних операціях і визначає проміжні монетарні цілі та ключову процентну ставку ЄС. Виконавча рада ЄЦБ забезпечує виконання політики та рішень Ради керуючих і може керувати національними центральними банками при цьому [12].

Таким чином інституційна структура ЄС складається з 7 європейських інституцій і понад 30 децентралізованих установ, розташованих по всьому ЄС. Вони працюють разом в рамках інтересів ЄС і його громадян. Усі інститути мають конкретні ролі – від розробки законів ЄС та формування політики до впровадження заходів в таких спеціалізованих галузях, як охорона здоров'я, медицина, транспорт та навколишнє середовище [5].

Європейський парламент налічує 705 членів, яких також називають євродепутатами, з усіх країн ЄС. Кількість членів у кожній країні різна: країни з більшою кількістю населення мають більше членів, ніж менші країни з меншою кількістю населення. Члени з усього ЄС зі схожими політичними поглядами працюють разом у політичних групах. Європейський парламент ухвалює рішення щодо законів ЄС спільно з Радою Європейського Союзу. Парламент обирає президента Європейської комісії та має право затверджувати або відправляти у відставку весь склад Європейської комісії. Він також затверджує бюджет ЄС [1].

Європейська Рада об'єднує обраних лідерів країн ЄС, тобто глав держав або урядів. Ці керівники збираються щонайменше чотири рази на рік на Європейських самітах. Європейська рада встановлює головні політичні пріоритети ЄС і загальний напрям політики. Її очолює президент (нині Шарль Мішель), який обирається кожні 2,5 роки [1; 7].

Рада Європейського Союзу представляє уряди країн спільноти. У Раді збираються міністри з усіх країн ЄС, щоб обговорити та прийняти рішення щодо політики та законів ЄС. Які міністри будуть

присутні, залежить від теми, що обговорюється. Рада є одним із двох законотворчих органів ЄС. Кожні шість місяців у Раді головує інша країна ЄС. У 2023 р. черга головувати Швеції та Іспанії [1].

Європейська комісія складається з 27 членів – по одному від кожної держави-члена. Разом із президентом Європейської комісії Урсулою фон дер Ляен Європейська комісія є виконавчою владою ЄС, відповідальною за щоденне функціонування ЄС. Повноваження членів Комісії тривають 5 років. Президент Європейської комісії призначається державами-членами через Європейську раду та Європейський парламент. Інші члени Комісії пропонуються урядом своєї країни та затверджуються Європейським парламентом. Комісари представляють не погляди своєї країни походження, а радше спільні інтереси ЄС. Європейська комісія пропонує нові закони та програми в загальних інтересах ЄС. Пропозиції Комісії детально вивчаються Європейським Парламентом і Радою. Ці дві установи приймають остаточне рішення щодо всіх законів ЄС. Вони можуть змінити пропозиції або взагалі їх відхилити. Європейська комісія також керує політикою та бюджетом ЄС і забезпечує правильне застосування законодавства ЄС країнами об'єднання.

Суд ЄС забезпечує однакове тлумачення та застосування цих законів [1]. Якщо національний суд сумнівається щодо тлумачення будь-якого з цих законів, він може звернутися до Суду за роз'ясненням. Окремі країни ЄС не завжди повністю застосовують закони ЄС. У цьому випадку Комісія або інша країна ЄС може передати справу до Суду. Суд розташований у Люксембурзі та складається з одного судді від кожної країни ЄС. Натомість Європейський суд аудиторів сприяє покращенню фінансового менеджменту ЄС, просуванню підзвітності та прозорості, а також діє як незалежний охоронець фінансових інтересів громадян ЄС. Він перевіряє, чи належним чином обліковуються кошти ЄС, чи збираються та витрачаються вони згідно з відповідними правилами та положеннями, а також чи ефективність їх використання [5].

Європейський центральний банк і Європейська система центральних банків відповідають за стабільність цін у Єврозоні. Вони також відповідають за монетарну політику та політику валютного курсу в Єврозоні та підтримують економічну політику ЄС [1].

Всі ці інститути пройшли довгий період трансформації, щоб створити зручну та ефективну інституційну структуру. Держави-члени поділяють частину свого політичного та економічного суверенітету на користь інституцій ЄС, що наділяє їх великим авторитетом. Нині і надалі продовжується формування європейського інституційного

механізму. Європейський союз постійно удосконалює свої інституції, створює нові допоміжні та консультативні органи, форуми та агенції, аби інституційна система ЄС була цілісною та відповідадала нинішнім потребам Союзу та його держав-членів.

Джерела та література:

1. Blanca V. Post-Lisbon Treaty Europe: Reflections on the Institutional Impact of Certain Innovations. *Panorama*. 2010. № 5. P. 155–159.

2. Craig P. The EU, Democracy and Institutional Structure: Past, Present and Future. *Articles by Maurer Faculty*. 2018. № 4. P. 23–41.

3. Dehousse R., Maurer A., Nestor J., Quermonne J. L., Schild J. The institutional architecture of the European Union. *Research and European Issues*. 2003. № 23. P. 1–31

4. DelleDonne G. The institutional architecture of the European Union: emerging and unresolved questions. *Journal of European Integration*. 2021. Vol. 43. № 8. P. 1045–1053.

5. How Does the European Union Work? URL: <https://www.cfr.org/backgrounder/how-does-european-union-work>.

6. International organizations and integrations. URL: https://www.sobranie.mk/about-the-european-union-ns_article-eu-institutions.nsp.

7. Schönfelder N., Wagner H. Impact of European Integration on Institutional Development. *Journal of Economic Integration*. 2016. Vol. 31 № 3. P. 472–530.

8. Single European Act. *Official Journal of the European Union*. 1987. Vol. 1 URL: https://europa.eu/european-union/sites/europaeu/files/docs/body/treaties_establishing_the_european_communities_single_european_act_en.pdf.

9. Treaty establishing a single Council and a single Commission of the European Communities. *Official Journal of the European Union*. 1967. № 152. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/FR/TXT/PDF/?uri=OJ:P:1967:152:FULL>.

10. Treaty establishing the European Coal and Steel Community. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/DE/TXT/PDF/?uri=CELEX:11951K/TXT&from=EN>.

11. Treaty establishing the European Economic Community. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A11957E%2FTXT>.

12. Treaty of Lisbon amending the Treaty of European Union and the Treaty establishing the European Community. *Official Journal of the European Union*. 2007. Series C. Vol. 50. № 306. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=OJ:C:2007:306:FULL&from=EN>.

13. Treaty on European Union. URL: https://europa.eu/european-union/sites/europaeu/files/docs/body/treaty_on_european_union_en.pdf.

Назарій Сімогук

Національний університет «Острозька академія»

ВПЛИВ БРЕКСИТУ НА ЄВРОПЕЙСКУ БЕЗПЕКУ

У статті проаналізовано наслідки для безпеки Європейського Союзу та Європи виходу Великої Британії із Союзу. Розглянуто стан партнерства у безпековому просторі Європи, можливості його покращення та подальшого розвитку. Також розглянуто нові можливі шляхи для зміцнення безпеки у Великій Британії. Було досліджено також і спільні напрямки у зовнішній політиці в сфері безпеки.

Ключові слова: Європейський Союз, Велика Британія, Брексит, безпека.

Nazarii Simohuk

IMPACT OF BREXIT ON EUROPEAN SECURITY

The article analyzes the consequences for the security of the European Union and Europe as a whole, after the withdrawal of Great Britain from the Union. The state of partnership in the security space of Europe and the possibilities of its improvement and further development are considered. New possible ways to strengthen security in Great Britain are also considered. Such and common directions in foreign policy in the sphere of security were investigated.

Keywords: European Union, Great Britain, Brexit, security.

Голосування Великої Британії за вихід з ЄС стосувалося не чинника безпеки. Але це могло б мати серйозні наслідки для майбутньої співпраці у сфері безпеки між Великобританією та її європейськими сусідами. Про це заявила прем'єр-міністр Тереза Мей у своїй промові на Мюнхенській конференції з безпеки 17 лютого 2019 р., що вона хотіла побудувати «глибоке й особливе партнерство», яке дозволить Великій Британії та ЄС «зберегти налагоджену співпрацю та йти далі у протистоянні зустрічним зростаючим загрозам». Досягнення цієї мети буде непростим і вимагатиме рішучих зусиль як від Великобританії, так і від ЄС у час значної турбулентності у двосторонніх відносинах. Також варто усвідомити, що в наш час

питання безпеки в Європі постало значно критичніше, і це підштовхує ЄС та Велику Британію до тісної співпраці.

Виходячи з того, що Велика Британія, яка була членом ЄС протягом понад 40 років, підтримувала роль ключового гравця в європейській безпеці, розлучення цієї країни з ЄС може потенційно вплинути на безпекові виклики в регіоні. Одним з основних аспектів впливу Брексіту на європейську безпеку є відносини між Великою Британією та ЄС в сфері оборони та безпеки. Вийшовши з ЄС, Велика Британія втрачає доступ до ряду безпекових механізмів, що існують у межах ЄС, таких як Європейська оборонна агенція, спільна оборонна політика та фонди безпеки. Це може призвести до переорієнтації британської оборонної політики та партнерства у цій сфері. Крім того, розлучення Великої Британії з ЄС може мати вплив на розподіл і обмін інформацією в сфері безпеки. У рамках ЄС існували механізми спільного обміну розвідувальною інформацією, координації дій в боротьбі з тероризмом та кіберзагрозами. Втрата доступу до цих механізмів може вплинути на спроможність Великої Британії та ЄС ефективно відповідати на безпекові виклики. Загалом, аналіз впливу Брексіту на європейську безпеку є критичним для розуміння потенційних наслідків розлучення Великої Британії з ЄС. Ця тема має актуальність, оскільки вона стосується безпекових викликів, з якими зіткнеться Європа, та потенційних змін у геополітичній ситуації в регіоні.

Так як питання Брексіту стало актуальним ще в 2016 р., тому є доволі великий список літератури предмету дослідження. Відповідна інформація є у працях А. Грубінка, А. Мартинова, Ч. Малкольма, Н. Скрипник та інших.

Метою цієї статті є дослідження впливу Брексіту на безпеку у Європі та відносини між Великою Британією і ЄС у сфері безпеки. Здійснюється спроба вивчення можливостей встановлення нових зв'язків між ЄС та Сполученого Королівства.

Зважаючи на внесок Великої Британії у питання безпеки під час її членства в ЄС, варто розглянути сфери які, після Брексіту, мали певний вплив на європейську безпеку. Слід виділити п'ять сфер, у яких Brexit мав важливий вплив на європейську безпеку.

По-перше, з 29 березня 2019 р., дати виходу Великобританії, ЄС почала формулювати свою зовнішню політику без участі Лондона. Сполучене Королівство більше не матиме права голосу в Комітеті з питань політики та безпеки, а також у багатьох інших комітетах і робочих групах – як у Брюсселі, так і дипломатів, відповідальних за розробку та реалізацію спільної політики. Створюється сильна

взаємна зацікавленість у розробці нових механізмів для консультацій і координації, наприклад щодо санкцій. Але вони, ймовірно, будуть значно слабшими, ніж ті що діяли, поки Великобританія залишалась членом [3; 4]. З часом баланс внутрішніх політичних дебатів у ЄС зміниться, що потенційно може сприяти зростанню розходжень із Сполученим Королівством у сфері політики та статутних нормах. Усунення однієї з найбільш глобально орієнтованих повноважень також, ймовірно, збільшить ступінь зосередженості ЄС на власних сусідах. Велика Британія, зі свого боку, захоче «проводити незалежну зовнішню політику». Їй може бути важко врівноважити конкуруючі вимоги до своїх обмежених ресурсів як європейських, так і глобальних зобов'язань.

По-друге, Brexit мав негайний вплив на майбутні оборонні відносини Великобританії з ЄС. Логіка Brexit зафіксувала швидке відсторонення Великої Британії від її ролі в місіях Спільної політики безпеки та оборони (CSDP), включаючи переміщення антипіратської штаб-квартири ЄС у Нортвуді, перепризначення заступника Верховного головнокомандувача ОЗС НАТО в Європі (DSACEUR), у забезпеченні оперативного командування силами ЄС у Боснії. Мав місце перерозподіл місця Великої Британії в реєстрі для керівництва бойовою групою ЄС у другому півріччі 2019 р. та переміщення Центру моніторингу безпеки Galileo до однієї з решти 27-ми держав-членів ЄС [7]. Будучи перед виходом однією з небагатьох країн ЄС, здатних забезпечити військову підтримку високого рівня, Великобританія значно підвищувала довіру до ключових місій. Після Brexit ці домовленості більше не зможуть діяти в їх нинішньому вигляді. Якщо країни ЄС захочуть зберегти можливість залучення Великої Британії до майбутніх європейських військових операцій, потрібно буде працювати над створенням нових структур для реалізації цих цілей. Потенційно важливим кроком у цьому напрямку стала пропозиція президента Франції Еммануеля Макрона у вересні 2018 р. створити Європейську інтервенційну ініціативу поза рамками ЄС і наступна згода Великобританії взяти в ній участь [5].

По-третє, Brexit вплинув на зусилля щодо підтримки сильної європейської індустрії оборони та безпеки. Вихід Сполученого Королівства з Єдиного ринку та Митного союзу спричинився послаблення транскордонних ланцюжків постачання оборонних та охоронних компаній, особливо якщо існує розбіжність між регуляторними структурами (наприклад, у зв'язку із захистом даних і безпекою повітряних суден) і впровадив більші обмеження на рух робочої сили. Хоча Сполучене Королівство більше не буде членом

Європейського фонду розвитку (далі – EDF), у взаємних інтересах обох сторін Лондон буде гарантувати, що правила Фонду зберігають максимальну гнучкість для залучення британських промислових підприємств до спільних підприємств з компаніями ЄС, а також для спільного фінансування EDF та Великої Британії загальноєвропейських ініціатив [9].

По-четверте, Brexit може ускладнити підтримку нинішнього рівня транскордонної співпраці в боротьбі з тероризмом і організованою злочинністю після завершення перехідного періоду. Завдяки своєму унікальному характеру, заснованому на правовому верховенстві законодавства ЄС у визначених сферах, держави-члени можуть підтримувати рівні поліцейської та судової співпраці (наприклад, щодо ордерів на арешт та обміну персональними даними), які відсутні з будь-якими державами – не членами об'єднання. Тому постало важливе питання обміну персональними даними між Великобританією, європейськими агентствами та державами-членами ЄС [2; 5]. Прем'єр-міністр країни запропонував нову безпекову угоду для вирішення цих питань і визнав, що «беручи участь в установах ЄС, Велика Британія поважатиме компетенцію Європейського суду». Також Велика Британія повинна буде дотримуватися стандартів захисту даних ЄС і що буде потрібна «сильна та відповідна форма незалежного вирішення суперечок». Тим не менш, ЄС уже відхилив спроби Британії «вибрати» економічні сектори, у яких він продовжить узгодження законодавства, наполягаючи на тому, що Велика Британія повинна вибирати між повним членством у єдиному ринку («норвезька модель»), повною свободою пересування та зобов'язаннями дотримуватись усіх правил ЄС і більш вільної зони вільної торгівлі («канадська модель»). Щоб угода про безпеку була можливою за відсутності повноправного членства Великої Британії в Єдиному ринку, необхідно буде відокремити її від цього ширшого обговорення. Чи виявиться це досяжним, може частково залежати від того, чи зможуть обидві сторони узгодити свої правила в тих сферах, зокрема захисту даних, які відіграють важливу роль як у безпеці, так і в економічному співробітництві. Навіть якщо таке відокремлення буде погоджено, Сполучене Королівство може бути змушене підписати автоматичне дотримання майбутніх правил ЄС, які будуть узгоджені без його безпосередньої участі [4,9].

По-п'яте, у документі про вихід обговорюється можливий вплив на безпеку через невдачу домовитися про тісні торгові відносини після Brexit. Руйнівний Brexit може підірвати процес відновлення Великої Британії після рецесії та прискорити відносний економічний

спад як Великобританії, так і деяких її європейських сусідів. Це може ще більше посилити націоналістичні політичні сили в Європі, які відродяться навіть у найпотужніших державах ЄС. Це також може завдати шкоди торгівлі всередині Ірландії та ускладнити підтримку крихкого політичного врегулювання в Північній Ірландії [6].

Розглянувши можливі наслідки Брексіту варто також зрозуміти як усунути негативний вплив цих наслідків. Задля їх усунення варто знайти нові можливості для співпраці та обміну інформацією. Безпекові стимули для досягнення угоди, яка дозволить продовжити співпрацю між Великою Британією та ЄС, є значними та зростають. Загрози, з якими стикаються європейські країни від транснаціонального тероризму та організованої злочинності, а також від держав, які прагнуть використовувати транскордонні вразливі місця, стають все складнішими. І Велика Британія, і ЄС повинні будуть мати можливість творчо та швидко реагувати на нові загрози, щойно вони з'являться [8].

Зараз інституції ЄС відіграють дедалі важливішу роль у сприянні транскордонному співробітництву в боротьбі з тероризмом та організованою злочинністю, а також злочинною діяльністю в більш широкому плані. Уряд Сполученого Королівства хоче підтримувати якомога більше цих угод, а також мати можливість брати участь у майбутніх розробках, якщо це буде доречно. Найважливіші поточні угоди включають Європол, Євроюст та Європейський ордер на арешт (далі – EAW), а також механізми надання взаємного доступу до бази даних у реальному часі (таких як Шенгенська інформаційна система, обмін іменами пасажирів (далі – PNR) і Прюмська конвенція про ДНК, відбитки пальців і реєстраційні дані автомобіля). Що стосується зовнішньої політики та політики безпеки, Велика Британія також надає значну кількість секретної інформації Службі зовнішніх дій ЄС через Інформаційну службу безпеки (далі – SIS), що дозволяє Великобританії підтримувати, наприклад, розробку та впровадження політики санкцій ЄС [5].

ЄС є унікальною організацією, що включає глибоку наднаціональну інтеграцію, засновану на правовому верховенстві права ЄС у визначених сферах. Через цей унікальний характер домовленості щодо співпраці в галузі безпеки між її членами виходять далеко за межі будь-яких поточних угод із «третіми країнами», такими як Норвегія, Швейцарія, Канада та США. Існування єдиного юридичного простору ЄС, який остаточно контролюється Європейським судом правосуддя, разом із дотриманням узгоджених стандартів ЄС щодо захисту даних дозволяє його державам-членам підтримувати

рівень поліцейської та судової співпраці (наприклад, щодо ордерів на арешт та обміну персональними даними). Подібна процедура не може бути застосована в жодній країні, що не є членом ЄС [1,9]. Через верховенство законодавства ЄС у державах-членах, включаючи свого часу й Велику Британію, ці домовленості дозволили державним органам безпеки своєчасно ділитися конфіденційною особистою інформацією щодо своїх громадян у тій мірі, яка неможлива для держав, уряди яких не підкоряються верховенству права ЄС (таких, як США).

Після виходу Великобританії з ЄС, якщо поточний рівень обміну даними буде продовжений, знадобиться нова правова основа для обміну персональними даними між Великобританією, європейськими агентствами та державами-членами ЄС. Одна з можливостей, запропонована на проміжний період, полягала б у тому, щоб Сполучене Королівство погодилося продовжувати визнавати повноваження Суду ЄС у деяких сферах протягом тривалого перехідного періоду. Такий варіант може бути частиною ширшого зобов'язання Сполученого Королівства щодо «регуляторного узгодження», як це передбачено в пунктах попередньої Угоди про вихід стосовно Ірландії [7].

Обхідні шляхи, які включають, наприклад, двосторонні домовленості та повторення існуючих домовленостей із третіми країнами, можуть зменшити витрати на безпеку, пов'язані з Брексіт. При цьому вони мають враховувати взаємний інтерес, який Великобританія та ключові країни-члени матимуть стосовно підтримки співпраці у сфері безпеки. Проте за відсутності ширшої угоди щодо нагляду Європейського суду та дотримання стандартів ЄС щодо захисту даних після перехідного періоду існує ризик того, що поточні рівні обміну інформацією будуть суттєво обмежені, а Велика Британія буде значною мірою виключена з майбутніх розробок у політичній програмі ЄС (наприклад, щодо забезпечення сумісності PNR, EAW та SIS) [9].

Прем'єр-міністр Т. Мей запропонувала нову безпекову угоду для вирішення цих питань і визнала, що «беручи участь в установах ЄС, Сполучене Королівство поважатиме компетенцію Європейського Суду» і потреба в існуванні «сильної та відповідної форми незалежного вирішення спорів». Проте в цій само промові вона також чітко дала зрозуміти, що будь-яка угода повинна поважати «унікальний статус Великобританії як третьої країни з нашим власним суверенним правопорядком». Такий договір також вимагатиме, як вона стверджувала, «спеціальної домовленості» щодо захисту

даних, щоб гарантувати узгодження Великобританії зі стандартами ЄС, а також адаптації Королівства та ЄС до нових загроз. Усього цього потрібно буде досягти, «поважаючи суверенітет правопорядку Великої Британії та ЄС».

Зі свого боку, ЄС не задоволений запевненнями, що Сполучене Королівство вже відповідає (або перевершує) стандарти ЄС, і хоче юридичних зобов'язань від Лондона готовності підтримувати відповідні майбутні правила ЄС, навіть якщо Королівство не братиме участі в їх розробці [6; 9].

Таким чином, досягнення угоди щодо збереження нинішнього рівня оперативної співпраці вимагатиме подальших важких виборів з обох сторін. Як і в ширших економічних відносинах, Великобританія та ЄС зіткнуться зі складними компромісами між доступом до різноманітних ресурсів об'єднання та автономією Королівства. Сполучене Королівство не готове взяти на себе безумовне зобов'язання імплементувати відповідні нові правила ЄС – наприклад, щодо захисту даних після його виходу. Зі свого боку, ЄС чітко дав зрозуміти своє небажання продовжувати поточний рівень доступу до бази даних без гарантій їх захисту [5].

Крім того, далеко не ясно, чи можна досягти згоди стосовно позиції Великої Британії щодо нового договору безпеки окремо від ширших переговорів на предмет майбутніх відносин. Наприклад, угода про узгодження стандартів захисту даних, ймовірно, обмежить здатність Великобританії розробляти правила для своїх фінансових послуг і секторів охорони здоров'я, оскільки може порушити стандарти ЄС. Угода про визнання юрисдикції Суду ЄС щодо деяких аспектів участі Великої Британії в органах безпеки також може стати важливим прецедентом для її продовження з агентствами ЄС, які займаються відповідними цивільними секторами безпеки, такими як стандарти кібербезпеки, ядерна енергетика та безпека літаків. Але це також означає, що угода про продовження тісної співпраці у сфері внутрішньої безпеки є більш вірогідною, якщо вона є частиною більш широкого пакету нормативно-правових актів після Brexit у низці секторів, пов'язаних з безпекою.

Щоб створити нове партнерство з Великою Британією в галузі безпеки, яке б відповідало цій проблемі, ЄС має вийти за межі існуючих угод із третіми країнами та визнати, що втрата Сполученим Королівством існуючих домовленостей створить значно більший ризик, потенційно навіть підриваючи безпеку об'єднання ззовні. Якщо країни-члени почнуть спрямовувати більше ресурсів на нові механізми, двосторонні та багатосторонні, для співпраці

з Великою Британією у сфері внутрішньої безпеки за межами ЄС. Зі свого боку, Великобританії, ймовірно, доведеться піти далі, щоб запевнити ЄС у своїй готовності дотримуватися регулятивних стандартів ЄС і судових рішень [3,6].

Наскільки Брексіт матиме серйозні стратегічні наслідки для європейської безпеки, залежатиме від того, чи зможуть Велика Британія та ЄС вийти за межі Брексіт і створити нове та суттєве партнерство у сфері безпеки. Це буде нелегко, оскільки політичні сили з обох сторін виступають проти потенційних компромісів. Зрештою, однак, і Великобританія, і ЄС можуть визнати, що вони залишаються пов'язаними спільними інтересами та цінностями. І Сполучене Королівство, і ЄС сильно зацікавлені в укладенні нових угод на стратегічному та оперативному рівнях, які можуть допомогти заповнити інституційну прогалину у співпраці в сфері оборони та безпеки після Brexit. Існуючі угоди «третьох сторін» із Норвегією, Швейцарією чи Канадою, незважаючи на свою цінність, не забезпечують адекватної моделі для майбутніх відносин безпеки ЄС із великим європейським союзником і колишнім членом. Таким чином, угода про «поглиблену та спеціальну» співпрацю у сфері безпеки вимагатиме від Великої Британії та ЄС підтримки створення нового типу індивідуального партнерства із залученням нових інструментів політики, включаючи нові правові рамки для європейської співпраці.

Джерела та література:

1. Malcolm Chalmers “Brexit and European Security” URL: https://static.rusi.org/20180223_malcolm_brexit_security_v4.pdf.

2. Європейський Союз після Brexit: продовження історії. Монографія / А.В. Грубінко, А.Ю. Мартинов. Тернопіль: Осадца Ю.В., 2021. 258 с.

3. Hrubinko A. The Way to Brexit: A Socio-Political Dimension of Great Britain's Participation in the Processes of European Integration. *Український історичний журнал*. 2019. № 6. С. 126–141. URL: <https://doi.org/10.15407/uhj2019.06.126>.

4. Бугрім Д. С. Перспективи розвитку європейського союзу та Великобританії після брекзиту / Д. С. Бугрім, Н. Є. Скрипник. *Інфраструктура ринку*. 2020. Вип. 42. С. 17–22: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ifretr_2020_42_5.

5. Дев'яткіна М. С. “Вплив «Брексіту» на подальший розвиток Європейського Союзу та Великої Британії у сфері цивільного судочинства та міжнародного комерційного арбітражу”. URL: <http://journals.iir.kiev.ua/index.php/pravo/article/view/3480/3150>.

6. Malanchuk T. V., Nikolenko A. O. “Brexit”: how the UK and the European Union have changed after six years apart. *Analytical and Comparative Jurisprudence*. 2022. № 5. С. 425–428. URL: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2022.05.78>.

7. Асірян, С.Р. Вихід Великої Британії з Європейського Союзу: передумови, причини та наслідки. *Молодий вчений*. 2018. № 5. С. 232–235.

8. Неприцький О.А. Великобританія: шлях до сепаратизму регіонів чи побудова «європейського дому». *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського*. 2000. № 2. С.226–232.

9. Stokes B. Euroskepticism Beyond Brexit. *Pew Research Center*. 2016. URL: <http://www.pewglobal.org/2016/06/07/euroskepticism-beyond-brexit/>

Богдан Галенко

Національний університет «Острозька академія»

ПОЛІТИКА ХОРВАТІЇ У КОНТЕКСТІ ІНТЕГРАЦІЇ ДО ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

У статті висвітлено політичні зміни Хорватії, події, які затримували інтеграцію, та самі причини інтеграції Хорватії до ЄС. Описано проблеми та передумови інтеграції. Проаналізовано історичні та політичні події Хорватії на шляху до ЄС.

Ключові слова: політика, історія, міжнародні відносини, євроінтеграція, безпека, Хорватія, Балкани.

Bohdan Halenko

CROATIA'S POLICY IN THE CONTEXT OF EU INTEGRATION

The article highlights political changes in Croatia, events that delayed integration and the very reasons for Croatia's integration into the EU. The problems and prerequisites of integration are described. The historical and political events of Croatia on the way to the EU are analyzed.

Keywords: politics, history, international relations, European integration, security, Croatia, Balkans.

У Хорватії не завжди був консенсус щодо необхідності членства в ЄС. Хоча відносини між Республікою Хорватія та ЄС були започатковані 15 січня 1992 р., коли ЄС визнав незалежність країни. Реальні ж процеси європейської інтеграції почалися лише після зміни парадигми хорватського уряду в 2000 р. Тоді був досягнений консенсус проурядових та опозиційних сил щодо стратегічної мети вступу країни до ЄС. Водночас у попереднє десятиліття сформувалася суть і динаміка європейського інтеграційного шляху Хорватії. Унікальність хорватського досвіду євроінтеграції, а також виклики, з якими країна майже весь час стикається на шляху до ЄС, стали результатом процесів, розпочатих ще у 1990-х рр. під впливом ряду специфічних зовнішніх і внутрішніх факторів [3].

Щоб зрозуміти процес європейської інтеграції Хорватії, необхідно взяти до уваги певні зовнішньополітичні міркування, які формували тодішню політику країни. По-перше, інтеграційна політика ЄС щодо країн Балканського регіону не була типовою, враховуючи специфіку регіону, який складався з країн з різним рівнем економічного та політичного розвитку та характеризувався високим рівнем конфліктності. Ці фактори зумовили розробку стратегії асиметричної інтеграції балканських держав до ЄС. На відміну від країн Центрально-Східної Європи, колишні республіки Югославії (за винятком Словенії) та Албанія залишалися поза межами розширення зони євроінтеграції. В умовах збройних конфліктів у 1990-х рр. процес політичної та економічної трансформації відбувався повільно. Інтеграція з ЄС була відкладена, оскільки це було необхідно для запобігання ескалації кризових явищ у регіоні та стабілізації ситуації на Балканах загалом. По-друге, хоча в діалозі про членство ЄС дотримувється індивідуального підходу, у розвитку відносин з балканськими державами офіційний Брюссель одразу започаткував регіональний підхід. Важливість розвитку регіонального співробітництва як однієї з умов зближення з ЄС підкреслювалася в підсумковій декларації саміту ЄС у Загребі в листопаді 2000 р., де говорилося, що «демократія і регіональне примирення і співпраця, з одного боку, і зближення кожної країни з ЄС є одним цілим» [2].

Хорватія разом з іншими країнами Балканського регіону брала участь у таких регіональних інтеграційних ініціативах, як процес Руаджомон для зміцнення стабільності та добросусідських відносин у Південно-Східній Європі (1995), Ініціатива співпраці в Південно-Східній Європі (1995), процес співробітництва в Південно-Східній Європі (1996 р.). Ці програми були спрямовані на стабілізацію ситуації на Балканах шляхом залучення країн до регіональних інтеграційних процесів і розвитку міждержавного співробітництва (так звана політика «інклюзивної безпеки») [8].

Іншим важливим фактором, який вплинув на визначення та хід подальшого процесу європейської інтеграції Хорватії, були наслідки війни за незалежність 1991–1995 рр. З 1991 по 2000 р. зовнішня політика Республіки Хорватія була спрямована в першу чергу на забезпечення міжнародного визнання нещодавно проголошеної незалежної держави та забезпечення її територіальної цілісності. Це питання було найбільш відповідальним для держави, оскільки через тривалу окупацію частини її території. Фактична юрисдикція над нею належала Республіці Сербська Країна – самопроголошена, невизнана республіка, створена на території незалежної Хорватії

в 1991 р. До її складу входили частини території Північної Далмації, Західної Славонії, звільненої в 1995 р. в результаті бойових дій «Блискавка» і «Буря», а також Західного Срієму, Східної Славонії і Бараньї, які були мирно реінтегровані до Хорватської держави в 1998 р. Присутність миротворчої місії UNPROFOR в Республіці Хорватія до 1995 р. також обмежувала її суверенітет і незалежність.

Лише після повного відновлення державного суверенітету над всією територією Республіки Хорватія як військовими, так і мирними засобами мета європейської та євроатлантичної інтеграції стала на порядку денному зовнішньої політики Хорватії. Слід зазначити, що такі негативні явища під час війни за незалежність, як вигнання сербів, знищення їхнього майна та військові злочини проти сербського населення, мали значний вплив на специфіку євроінтеграційного діалогу між Республікою Хорватія і ЄС. Міжнародна спільнота за допомогою різних механізмів змусила Хорватію визнати той факт, що хорватська війна за незалежність і протидія сербській агресії, керованій з Белграда, супроводжувалися систематичними переслідуваннями сербського цивільного населення, вбивствами сербського населення в містах Славонії. Подібну функцію відіграли повне спустошення та руйнування сербських анклавів під час звільнення окупованих територій. Перед Загребом ставилися такі умови, як забезпечення сприятливих умов для повернення біженців та переміщених осіб, повернення їх майна, зруйнованого під час військових дій, забезпечення прав національних меншин, включаючи їхнє представництво в місцевих і центральних органах влади, судочинстві та поліції.

Слід зазначити, що близько 300–350 тис громадян сербської національності були змушені покинути Хорватію під час війни. З них 120 тис повернулися, в основному лише формально, щоб вирішити питання громадянства та власності, ще проживаючи за межами Республіки Хорватія. У 2005 р. з 19 280 сербських будинків, зайнятих хорватами під час війни, 19 256 було повернуто. З 1995 р. хорватська держава побудувала або реконструювала 146 520 житлових будинків, 35% з яких мали бути передані сербським громадянам, які повернулися з вигнання. Крім того, будь-яке просування країни до членства зумовлювалося примусовою співпрацею з Міжнародним кримінальним трибуналом для колишньої Югославії з метою надання допомоги в розслідуванні військових злочинів, скоєних хорватськими військовими, що є давнім каменем спотикання у відносинах Загреб з офіційним Брюсселем. Ці питання постійно порушувалися Єврокомісією в контексті її оцінок виконання Загребом узго-

джених позицій до завершення переговорного процесу. Цей процес критикувався міжнародними громадськими організаціями прикладно забезпечення прав людини [11].

Крім того, поряд із стійкими проєвропейськими поглядами, у Республіці Хорватія в післявоєнний період з'явилися перші євроскептичні настрої, засновані на поширеній думці про те, що ЄС нездатний або не бажає втручатися у війни в колишній Югославії. Як наслідок, рівень недовіри до ЄС був більш-менш постійним, досягаючи близько 54% між 1995 і 2005 рр., хоча лише 20% громадян були проти вступу країни в ЄС напередодні 2003 р. До 2004 р. ця цифра зросла до 40%, а з 2005 р. зростання зупинилося й кількість критиків європейського майбутнього залишається більш-менш незмінною.

Такі настрої також пояснюються тим, що з моменту здобуття незалежності країну очолює ультраконсервативна політична сила – Хорватський демократичний союз (далі – ХДС), та її голова і президент Республіки Хорватія Франьо Туджман. Для нього ідея ліберальної, багатоетнічної та багатокультурної наднаціональної держави, що здобула суверенітет і незалежність, була неприйнятним. З одного боку, Ф. Туджман і ХДС заявили, що «Хорватія завжди належала до Європи» з географічних, культурних і політичних причин, а тому «повинна повернутися до Європи» і «залишити Балкани». З іншого боку, президент Хорватії, як самовпевнений націоналіст і прихильник ідеї національної держави, особисто скептично ставився до багатонаціональних держав, у тому числі до ЄС.

Зокрема, як писав колишній радник Президента Республіки Хорватія із зовнішньої політики М. Нобіло, правляча партія і сам Туджман були значною мірою єврофобними та підозрілими до ліберальних європейських ідей, які, на їх думку, зменшують ідентичність малих націй в процесі інтеграції. За словами Нобіло, Туджман сказав, що: «Європейський Союз не є справжньою європейською спільнотою і що попередні «царства» також розпадаються». Офіційний Загреб зміг досягти значного прогресу у відносинах з Брюсселем лише після смерті Франьо Туджмана 10 грудня 1999 р. та нищівної поразки консервативних політичних сил на парламентських і президентських виборах у вересні-жовтні 2000 р. Згідно з опитуваннями громадської думки Наприкінці 2000 р. політику очолюваного ХДС уряду підтримували лише 5% громадян. Причиною такого падіння популярності партії, яка керувала країною дев'ять найважчих років, стали гучні корупційні скандали та систематичне зловживання владою керівними представниками партії [1].

Подальший процес європейської інтеграції Республіки Хорватія відбувався прискореними темпами. 20 жовтня 2001 р. Хорватія підписала Угоду про стабілізацію та асоціацію, яка набула чинності 1 лютого 2005 р. У лютому 2003 р. Хорватія подала заявку на членство в ЄС; у червні наступного року отримала офіційний статус кандидата на членство, а вже в грудні 2004 р. Рада ЄС вирішила розпочати переговори з Хорватією про її вступ до ЄС в березні 2005 р. задля повної співпраці з Міжнародним кримінальним трибуналом для колишньої Югославії. Така залежність євроінтеграційних процесів від співпраці з Гаазьким трибуналом не була випадковою [5].

Насправді ЄС будував свою політику щодо балканських країн на необхідності делегітимізації екстремістських націоналістичних ідеологій як умови членства в ЄС. Між 2001 і 2004 рр. відносини між Загребом і Брюсселем були напруженими через звинувачення Міжнародним трибуналом у справах колишньої Югославії відомого хорватського генерала Анте Готовіна, Рахіма Адемі та Яни Бобетко у військових злочинах у 1990-х рр. Це відклало початок переговорів про вступ до жовтня 2005 р., а в грудні того ж року хорватського генерала Анте Готовіну було заарештовано та передано міжнародному правосуддю. Жодне питання не поляризувало політичну сцену Хорватії після Туджмана так сильно, як питання співпраці з трибуналом. Звинувачення на адресу хорватських генералів, яких у країні вважають національними героями, були сприйняті як замах на так звану «Батьківщину» і сприйняті частиною суспільства як замах на саму «сутність хорватської незалежності».

Ситуація погіршилася з початком розгляду справ про військові злочини хорватськими національними судами. Одна з найбільших демонстрацій відбулася 11 лютого 2001 р. в місті Спліт, коли близько 150 тис людей протестували проти звинувачення хорватським судом у злочинах проти людяності та ув'язнення генерала Мірко Норци. Про вкрай негативне сприйняття хорватським суспільством необхідності взаємодіяти з Міжнародним трибуналом. У лютому 2005 р. 81,4% хорватів вважали А. Готовіну героєм, а 54,4% були проти його арешту. Праві партії загалом виступали проти проєвропейської політики. Були розмови про можливість антихорватського повстання за участі Заходу, спрямованого на втягнення Хорватії в третю Югославію шляхом криміналізації хорватських генералів і «вітчизняної війни». Під час протестів у Загребі в березні 2005 р. хорватські праві сили скандували, що «Готовіні слід подякувати за те, що він врятував Хорватію від ЄС». Ці події стали справжнім викликом для євроінтеграції країни.

Хорватські уряди І. Рачана, а потім І. Санадера, які перемогли на чергових парламентських виборах 2003 р. і відновили владу ХДС, опинилися не лише в зоні критики Брюсселя, а й у центрі обурення з боку значної частини хорватського суспільства. Водночас у таких складних умовах на хорватській політичній сцені стався значний переворот. Після несподіваного повернення до управління країною в 2003 р. ХДС під новим керівництвом Іво Санадера відійшов від попереднього євроскептичного дискурсу Ф. Туджмана, а також антигаазької риторики, і прийняв ідею широкої коаліції за ЄС. Такий перехід від консервативного антиєвропейського до ліберально-консервативного проєвропейського націоналізму відсунув на другий план хорватських сувереністів, які перестали впливати на визначення державної політики [14].

І. Санадер не лише розпочав співпрацю з Гаазьким трибуналом і усунув ультранационалістів з керівних партійних посад, а й створив коаліцію з провідною сербською політичною силою – Незалежною демократичною партією Сербії, одночасно започаткувавши співпрацю з опозиційними силами, зокрема щодо питань, пов'язаних з ЄС. Крім того, розуміючи, що примирення є ключовим фактором просування євроінтеграції, офіційний Загреб значно покращив відносини з сусідніми Белградом і Сараєво і в цьому контексті приєднався у 2005 р. до регіональної політичної ініціативи – Процесу співробітництва у Південно-Східній Європі, який було започатковано у 1996 р. як регіональний форум для країн Центральної та Східної Європи, метою якого є сприяння довгостроковому миру та стабільності в регіоні та прискорення європейської та євроатлантичної інтеграції країн-учасниць. Так, у 2005 р. покращення співпраці з Міжнародним трибуналом та конструктивна регіональна складова хорватської політики сприяли другому з 2000 р. прориву у відносинах Хорватії та ЄС.

Переговори про членство між Хорватією та ЄС тривали з 2005 по 2011 р. У жовтні 2006 р. розпочався перший етап переговорного процесу – так званий «процес відбору», який включав аналіз існуючих відмінностей між хорватським та європейським законодавством. Переговорний процес Хорватії з ЄС був ретельно структурований відповідно до законодавства Хорватії. 19 січня 2005 р. Хорватський Сабор (парламент) прийняв Декларацію про основні принципи переговорів щодо повноправного членства Республіки Хорватія в ЄС і створив національний парламентський комітет для ведення переговорів про членство в ЄС. Переговори щодо 35 розділів акту приєднання ЄС почалися де-факто в 2007 р. При цьому

розділи переговорів були відкриті для обговорення лише тоді, коли офіційний Брюссель визнав готовність Хорватії це зробити.

Щороку з 2007 по 2011 р. Європейська комісія ухвалювала так званий «Звіт про прогрес» Хорватії на шляху до членства, який включав усі політичні, правові, економічні та соціальні оцінки готовності Хорватії до членства. Кожного разу напередодні згаданої доповіді країна вела активну дипломатичну боротьбу за максимально м'який тон доповіді та позитивні висновки Єврокомісії, необхідні як для подальшого просування євроінтеграційного процесу, так і створення позитивного відгуку в країні від дій влади в цьому напрямку. Це не завжди було можливо [4].

Хоча Європейська комісія в основному оцінювала Хорватію як країну з функціонуючою ринковою економікою, чинною демократією зі стабільними інституціями, що гарантують верховенство права та основні права людини, кожен із її звітів містив часткову критику нездатності Хорватії швидко та ефективно внести поправки та привести своє законодавство у відповідність з вимогами ЄС. Основна критика стосувалася, зокрема, неефективності організації державного управління (бюрократії), недосконалості розвитку місцевого самоврядування та слабкої децентралізації.

Європейська комісія також визнала реформу судової системи одним із головних заходів готовності до членства в ЄС, тому Загреб найбільше критикували за цей напрямок. Європейська комісія звернула увагу на роздуту судову систему, яка призвела до неефективності та тривалості судових розглядів, а також до непрозорих критеріїв відбору суддів. Хорватія взяла на себе зобов'язання зменшити кількість судових справ, що знаходяться на розгляді, ефективно переслідувати військові злочини в національних судах, деполітизувати поліцію, ефективно боротися з корупцією на всіх рівнях, зокрема розглядати справи про корупцію у вищих судах, залучити достатню кількість представників національних меншин у державне управління, посилення ролі омбудсмена, застосування прозорих критеріїв при наймі суддів тощо.

За даними Єврокомісії, співпраця Хорватії з Міжнародним трибуналом для колишньої Югославії тривалий час була неефективною. Загребський уряд був змушений передати Брюсселю всі військові записи з грифом «цілком таємно». Останньою перешкодою стали «артилерійські журнали» – документи, пов'язані з діями хорватської артилерії під час операції «Буря», які були потрібні трибуналу як доказова база і які прокурор трибуналу С. Брамерц вимагав надати майже до кінця переговорного процесу. Пізніше він визнав, що

довести наявність таких документів неможливо, і пом'якшив свою позицію [12].

Лише у 2012 р. С. Брамерц заявив, що у відносинах між Гаагою та Загребом немає відкритих питань. Стан захисту прав національних меншин у Республіці Хорватія також був у центрі уваги Єврокомісії. Повільна імплементація Конституційного акту про права національних меншин у Республіці Хорватія від 2002 р. була піддана критиці, зокрема щодо пропорційного найму представників національних меншин в державних і місцевих органах влади, судочинстві та поліції. Коментарі також стосувалися повернення біженців та переміщених осіб (сербської національності), відновлення їхніх майнових прав, а також конкретних проблем ромів (від надання їм громадянства до забезпечення працевлаштуванням, освітою, соціальним захистом тощо) [3].

У сфері ринкових відносин уряд Республіки Хорватія вирішив давню проблему реструктуризації суднобудівних підприємств, зобов'язавшись погасити всі їхні борги на суму 11,3 млрд кун (1,54 млрд євро) і тим самим відкривши можливість їх подальшої приватизації. В антикорупційній сфері створено ряд нових інституцій, зокрема Комісію Уряду з моніторингу реалізації антикорупційних заходів, Національну комісію з моніторингу реалізації Антикорупційної стратегії при Сеймі, Управління Національної поліції по боротьбі з корупцією та організованою злочинністю тощо. Ефективна робота всіх гілок влади на законодавчому, виконавчому та політичному рівнях, конкретні результати у боротьбі з корупцією та успішна регіональна політика вирішення суперечок із сусідніми країнами дали позитивні результати на шляху до євроінтеграції Республіки Хорватія.

Незважаючи на значні внутрішньополітичні суперечки, між владою та опозицією існував повний консенсус щодо вступу до ЄС, який міг би забезпечити завершення переговорного процесу вже у 2009 р., як і планувалося. У 2007–2009 рр. процес євроінтеграції Хорватії був загальмований через територіальну суперечку зі Словенією. Блокуючи переговорний процес, Любляна намагалася змусити Загреб вирішити на свою користь питання про спільний кордон і суперечку про вихід Словенії до відкритого моря. Згодом дві країни досягли домовленості про врегулювання питання кордону в Міжнародному арбітражному суді паралельно з відкриттям переговорів, що розблокувало переговорний процес з ЄС [9].

Лише в 2011 р. Хорватії вдалося закрити всі глави переговорного процесу і підписати угоду про вступ до ЄС, а в січні 2012 р. відбувся

національний референдум щодо вступу Республіки Хорватія до ЄС, на якому більшість виборці вибрали членство в ЄС. Майже весь процес євроінтеграції Хорватії характеризувався високим рівнем євроскептицизму. Зокрема, напередодні референдуму не всі аналітики наважувалися прогнозувати позитивну реакцію громадян Хорватії. Навіть Європейський парламент у своїй резолюції від 17 лютого 2011 р. висловив стурбованість низькою підтримкою хорватського населення членства в ЄС [13].

Таким чином, явка на референдумі склала лише 43,51% громадян, що стало найнижчою явкою за часи незалежної Хорватії. З них 66,27% висловилися за членство Хорватії в ЄС, 33,13% – проти. Низька явка виборців свідчила про неоднозначне сприйняття хорватами переваг членства в ЄС. Зрештою, позитивний результат референдуму став можливим завдяки змінам до Конституції 2010 р., які дозволили приймати рішення простою більшістю голосів громадян, які прийшли на референдум (а не 2/3 зареєстрованих виборців).

Нарешті, 1 липня 2013 р. Хорватія офіційно стала 28-м членом ЄС, що стало шостим розширенням об'єднання з 1950 р. Оскільки Загреб подав заявку на членство в 2003 р., процес наближення Республіки Хорватія до ЄС зайняв десять років. Це трохи більше, ніж середня тривалість процесу приєднання інших країн (9 років). Водночас це менше, ніж тривалість переговорів ЄС із Кіпром і Мальтою зокрема (14 років) [5].

Отже, процес вступу Хорватії до ЄС був досить складним і наштовхнувся на значні перешкоди як політичного (співпраця з Міжнародним трибуналом, територіальна суперечка зі Словенією), так і структурного характеру (труднощі з імплементацією окремих положень європейського права). Незважаючи на деякі вагання, офіційний Брюссель все ж вирішив справу на користь Хорватії, зваживши як значний прогрес в адаптації до критеріїв ЄС, так і політичні наслідки приєднання цієї маленької країни до сім'ї європейських держав.

Джерела та література:

1. Зовнішньополітична діяльність Республіки Хорватія. URL: <http://www.justinian.com.ua/article.php?id=2890>.
2. Рада міністрів ЄС встановила нові «правила» вступу в ЄС для Хорватії. URL: <http://txt.newsru.ua/arch/world/12feb2008/sovyet.html/>
3. Стипе Месич: «Реформи в Хорватии проводятся не ради ЕС, а ради самой страны». URL: <http://www.telegrafua.com/270/politics/4409/>

4. Хорватія вже на порозі ЄС, а Туреччина відлякує європейців. URL: <http://eu.prostir.ua/library/36988.html>.
5. Хорватія може за рік завершити переговори про вступ до ЄС. URL: <http://eunews.unian.net/ukr/detail>.
6. Danchev A., Halverson T. *International Perspectives on the Yugoslav Conflict*. New York: St. Martin's Press, 1996. 212 p.
7. Degan V. D. *Hrvatska država u međunarodnoj zajednici. Razvitak njezine međunarodnopravne osobnosti tijekom povijesti*. Zagreb: Nakladni zavod Globus, 2002. 400 s.
8. Degoricija S. *Nije bilo uzalud*. Zagreb: Nova stvarnost, 2009. 493 s.
9. Dimitrijevic B. *Bitka za Trst (1945–1954)*. Zagreb: Despot Infinitus, 2014. 272 s.
10. Filipović V. *Ispod plavih šljemova. Motivi država za sudjelovanjem u misiji UNPROFOR 1992–1995*. Zagreb; Sarajevo: Plejada; University Press–Magistrat izdanja, 2015. 335 s.
11. Glaurdić J. *Vrijeme Europe. Zapadne sile i raspad Jugoslavije*. Zagreb: MATE d.o.o., 2011. 435 s.
12. Goldstein I. *Dvadeset godina samostalne Hrvatske*. Zagreb: Novi Liber, 2010. 391 s.
13. Granic M. *Vanjski poslovi. Iza kulisa politike*. Zagreb: Algoritam, 2005. 228 s.
14. Grubišić S. *Svjedok istine o Domovinskom ratu*. Zagreb: Vlastita naklada, 2017. 367 s.
15. Gumzej J. *Od balvana do Dayton*. Zagreb: „Mato Lovrak“, 1997. 350 s.
16. *Hrvatska 20 godina u Vijeću Europe* HRT Vijesti. URL: <https://vijesti.hrt.hr/>
17. *Hrvatska od osamostenja. Rat, politika, društvo, vanjski odnosi; uredili Reneo Lukić, Sabrina P. Ramet, Konrad Clewing; s engleskoga prevela Branka Marjanović*. Zagreb: Golden marketing–Tehnička knjga, 2013. 473 s.
18. Lapenda S. *Hrvatska kronika iz Pariza*. Zagreb: Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata; Split: Alliance francaise de Split, 2012. 193 s.

Андрій Дубіна

Національний університет «Острозька академія»

ШЛЯХ ЗАХІДНИХ БАЛКАН ДО ВСТУПУ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СОЮЗ: УРОКИ ДЛЯ УКРАЇНИ

У статті описаний досвід країн Західних Балкан щодо їхнього процесу приєднання до Європейського Союзу та розглядається його можливе застосування для України. Стаття визначає ключові проблеми, з якими стикаються країни Західних Балкан на шляху до європейської інтеграції, такі як реформа судової системи, боротьба з корупцією та зміцнення демократії. Також стаття дає рекомендації для України, які допоможуть їй ефективніше реалізувати свій європейський курс.

Ключові слова: ЄС, Західні Балкани, політика євроінтеграції, членство в ЄС, балканське вікно.

Andrii Dubina

THE PATH OF THE WESTERN BALKAN TO THE EU ACCESSION: LESSONS FOR UKRAINE

The article describes the experience of Western Balkan countries in their process of accession to the European Union and considers its possible application for Ukraine. The article identifies key issues faced by Western Balkan countries on the path to European integration, such as judicial system reform, anti-corruption efforts, and strengthening democracy. Additionally, the article provides recommendations for Ukraine to help it effectively pursue its European course.

Keywords: EU, Western Balkans, European integration policy, EU membership, Balkan window.

У дослідженні проаналізовані ключові аспекти процесу європейської інтеграції країн Західних Балкан, зокрема реформи демократії, прав людини, ринкової економіки та їхнє виконання вимог ЄС. Шлях країн Балканського регіону до ЄС залишається складним і пов'язаним з численними викликами та перешкодами. Дослідники

виявляють основні фактори успіху, а також помилки, з якими ці країни стикалися під час процесу інтеграції.

Актуальність дослідження полягає у тому, що вивчення досвіду їхньої європейської інтеграції країн Західних Балкан дозволяє зрозуміти, які перешкоди можуть зустрітися на шляху України до ЄС та як їх подолати. Балканські країни пройшли складний шлях реформ і змін, щоб задовольнити вимоги ЄС щодо демократії, прав людини, ринкової економіки та інших аспектів. Аналіз цих уроків може надати цінну інформацію Україні, яка також знаходиться на реформаторському шляху, для ефективного впровадження необхідних змін і покращення своєї інтеграційної підготовки. Також варто виділити й актуальність дослідження самого процесу розширення ЄС: шлях Західних Балканських країн до ЄС є одним з найбільш актуальних питань розширення Союзу. Дослідження цього процесу допомагає зрозуміти, як ЄС взаємодіє з країнами-кандидатами.

Загалом питання євроінтеграції країн регіону Західних Балкан вже досліджено багатьма науковцями, проте у статті проаналізовані причини становища конкретних країн регіону, обставини, в яких мусили будувати свої євроінтеграційні процеси ці країни та виділені основні уроки, які є корисним на даному етапі, коли Україна вже отримала статус країни-кандидата.

Західні Балкани, що виникли на Балканах після розпаду Югославії, перебувають у центрі геополітичних протиріч, притаманних для різних світових сил. Для ЄС Західні Балкани є випробуванням здатності втілити європейські демократичні цінності в стратегічно важливому регіоні для цього об'єднання. Процеси дезінтеграції та міждержавних конфліктів, що мали місце на Балканах у період з 1991 по 2008 р., становлять виклики для безпеки та самого проєкту європейської інтеграції. США, які відіграли вирішальну роль у врегулюванні більшості балканських конфліктів (наприклад, Дейтонський мирний договір для Боснії та Герцеговини та визнання незалежності Косово), на початку XXI ст. передали відповідальність за регіон ЄС. Однак як лідер НАТО, США залишаються гарантом регіональної безпеки. Росія також демонструє свою присутність на Балканах, намагаючись зберегти вплив на Сербію. Однак головним гравцем на Балканах залишається ЄС. Саме від ЄС залежить темп просування країн Західних Балкан до єдиної Європи, а також рівень економічної та політичної стабільності в цьому регіоні. Складність проблем, з якими об'єднана Європа зіштовхується у регіоні, ускладнює процес розробки та впровадження стратегії щодо Західних Балкан.

Для балканських країн залишається великим викликом вибір між прогресивним національним розвитком та інтеграцією до європейських та євроатлантичних структур, які перевищують національні рамки. Хорватія і Словенія, як мононаціональні країни, поки що є винятковими прикладами успішного вирішення цього завдання. Проте існують об'єктивні причини, які ускладнюють ситуацію. Все ще не вдається вирішити національні питання, пов'язані, умовно кажучи, з сербською і албанською національними проблемами. Поразка Сербії у балканських війнах 1991–1999 рр., спрямованих на створення «Великої Сербії», призвела до територіальної фрагментації країни. Колишній її союзник, Чорногорія, вийшла зі складу «малої» Югославії у 2006 р. У лютому 2008 р. Косово оголосило свою незалежність, що викликало «албанську дилему» [3]. Це означає, що на Балканах фактично утворилися дві албанські національні держави. Спроби створення унії між Косово та Албанією можуть викликати гострі націоналістичні протиріччя в регіоні. Потенційна «Велика Албанія» може претендувати не тільки на Косово, але й на територію сербського Санджаку, албанські території Республіки Північна Македонія та навіть на північну частину Греції. Крім того, албанське національне питання. Сербські політичні еліти та народ повинні зробити важливий вибір між відмовою визнавати існуючі територіально-політичні реалії на Балканах та прискороною європейською інтеграцією. Якщо вони відхилять існуючі реалії, це може призвести до загострення ситуації в Боснії та Герцеговині. Сербські націоналістичні групи в цій країні настоюють на самовизначенні Республіки Сербської та її приєднанні до Сербії. Однак така гіпотетична фрагментація території Боснії та Герцеговини може знищити досягнення Дейтонських мирних угод 1995 р., коли Боснія та Герцеговина була створена як конфедерація трьох рівноправних національних груп: боснійських хорватів, боснійських сербів і боснійських мусульман. У наш час Боснія та Герцеговина фактично є балканським протекторатом ЄС, тому позитивний сценарій інтеграції всіх балканських країн до ЄС та НАТО можливий, якщо Сербія прийме прагматичний підхід і обере цей шлях. Чорногорське питання стало ще одним фактором, що спонукає Белград до цього вибору. В 2020 р. влада Чорногорії оголосила про створення автокефальної чорногорської православної церкви, що відокремило її від сербської православної церкви. Це рішення ще більше загострило національні почуття як у Сербії, так і в Чорногорії [5].

Таким чином, питання, чи здатні балканські народи подолати історичні переживання і перейти до сучасної європейської

національної ідентичності, залишається невирішеним. Цей процес вимагає пройти всі ступені історичного розвитку та прийняти сучасну концепцію національної ідентичності [8].

Балканські країни мають тривалий і складний досвід інтеграції до ЄС. Вони подали свої заявки на членство ще в 2000-х роках, але наразі тільки Хорватія стала членом ЄС у 2013 р. Інші країни, такі як Чорногорія, Сербія, Албанія і Північна Македонія, залишаються кандидатами на вступ, а Боснія і Герцеговина та Косово вважаються потенційними кандидатами.

Цей тривалий процес вступу пов'язаний з багатьма факторами, але основні з них – це складні політичні процеси в самому ЄС щодо розширення та відсутність достатньої політичної волі з боку країн-кандидатів проводити необхідні реформи у своїх внутрішніх справах [10].

Наразі Брюссель фактично розпочав переговори щодо вступу з Албанією, Боснією і Герцеговиною, Республікою Північна Македонія, Сербією та Чорногорією. Проте, процес інтеграції залишається складним та вимагає виконання реформ і вирішення ряду проблем, які стоять перед цими країнами. Успіх переговорів і вступу балканських держав до об'єднаної Європи залежить від готовності ЄС та здатності цих країн прийняти європейські норми і правила. Завершення процесу вступу всіх національних держав Балкан до ЄС є важливим для закриття «балканського вікна» вразливості Європи [12].

Націоналістичне націєтворення, що базується на етнічному націоналізмі, суперечить цілям та цінностям європейської інтеграції. ЄС протягом понад трьох десятиліть намагається пропагувати на Балканах політику захисту прав людини, верховенства права, демократії та економічного розвитку. Однак регіон залишається вразливим до впливів з боку неєвропейських геополітичних сил, таких як США, Росія, Туреччина та Китай.

Сполучені Штати витратили значні зусилля протягом 1991–2020 рр., щоб допомогти Євросоюзу консолідувати свою політику на Балканах, оскільки цей регіон важливий у глобальній стратегії США. На території Косово розташована найбільша база НАТО «Bond-steel», яка відіграє важливу роль у логістиці військових операцій США на Близькому Сході, у Середземномор'ї та Північній Африці [6].

Росія дійсно намагається зберегти свої позиції на Балканах, використовуючи історичні слов'янофільські сентименти. Однак вона не

має альтернативних пропозицій балканським державам порівняно з європейською інтеграцією [4].

Сербія, зокрема, намагається використовувати російський фактор для шантажу ЄС і Сполучених Штатів Америки. Націоналістичні кола в Сербії розглядають Росію як гаранта того, що їх країна не вступить до ЄС і НАТО. Однак обмеженість російського впливу на Балканах стала очевидною в 2018 р., коли російська приватна військова компанія не змогла здійснити антиєвропейський переворот в Чорногорії. Цей факт свідчить про неефективність російської консервативної стратегії на Балканах. Однак для «Газпрому» регіон залишається цікавим з точки зору безпеки газопроводу «Південний потік», і Туреччина також має інтереси щодо функціонування цього газопроводу. Проте турецькі інтереси на Балканах є значно більш масштабними, ніж російські [11].

Справді, Туреччина проявляла симпатії до боснійських мусульман під час процесу розпаду колишньої Югославії. Регіон, який колись був «ядром» Османської імперії на Балканах, такий як Албанія, Косово і Боснія, залишається сферою пріоритетних інтересів Туреччини в регіоні. Туреччина також намагається використовувати свій вплив на Балканах у процесі власних переговорів про вступ до Євросоюзу, які тривають з лютого 2005 р., але не просунулися дуже далеко [9]. Однак події, такі як дестабілізація на Близькому Сході після «арабської весни» в 2011 р. і криза біженців у 2015 р., сповільнили переговорний процес. У таких обставинах здається, що президент Туреччини Р. Ердоган частіше демонструє намір реалізувати неоосманський проєкт, а не європейську інтеграцію. Також варто зазначити, що перетворення Святої Софії на мечеть у травні 2020 р. створило напруження в відносинах між Грецією та Туреччиною. Розподіл газоносного шельфу в Егейському морі та поряд з Кіпром також є важливим аспектом грецько-турецьких протиріч.

Загалом, хоча балканський вектор турецької зовнішньої політики за останній час трохи відступив на другий план порівняно з сирійським, іракським і лівійським векторами, Туреччина продовжує мати інтереси і вплив на Балканах.

Політичні суперечки між Північною Македонією та її сусідами, зокрема Грецією та Болгарією, вплинули на кандидатський шлях цих країн до ЄС. Сусідні країни використовували кандидатуру Македонії для вирішення двосторонніх суперечок та заблокували старт переговорів, використовуючи принцип однакості голосування, який передбачає єдину позицію всіх країн-членів ЄС при

ухваленні рішень щодо країн-кандидатів [10]. Це також вплинуло на процес інтеграції Албанії до ЄС, оскільки політично її динаміка була прив'язана до прогресу Північної Македонії. Тому розв'язання двосторонніх диспутів з сусідніми країнами Македонії мало значний вплив на перспективи албанської інтеграції до ЄС.

Цей політичний контекст показує, як двосторонні суперечки та взаємовідносини між країнами можуть вплинути на процес європейської інтеграції та переговори з країнами-кандидатами. Розв'язання таких суперечок та покращення взаємовідносин між сусідніми країнами є важливим кроком у забезпеченні прогресу на шляху до ЄС.

Загалом євроінтеграційний процес Західних Балкан можна вкласти в одне поняття: Стратегія Західних Балкан. Вона є важливим політичним інструментом ЄС, спрямованим на підтримку трансформації країн Балканського півострова і їхню підготовку до членства у ЄС. Ця стратегія була оголошена президентом Європейської комісії Жан-Клодом Юнкером у 2017 р. і об'єднує цілі глобальної стратегії зовнішньої політики та політики розширення ЄС, специфічно спрямовані на держави Західних Балкан [5].

Основні ініціативи, які включені в цю стратегію, спрямовані на різні аспекти розвитку країн Західних Балкан та наближення їх до європейських стандартів. Ці ініціативи включають:

1. Безпеку та міграційний контроль: Зміцнення співпраці у боротьбі з організованою злочинністю, тероризмом та контролю над міграцією. Це може включати співпрацю з агентством Frontex та посилення прикордонного контролю.

2. Соціально-економічний розвиток: Підтримка фінансування малих і середніх підприємств, наукових досліджень та інновацій. Програми економічних реформ, спрямовані на зайнятість, соціальні реформи, освіту та охорону здоров'я, також отримують підтримку.

3. Транспорт та енергетика: Забезпечення сполучення та постачання енергії на Балканах, включаючи розширення Енергетичного союзу ЄС на Західні Балкани.

4. Цифрова стратегія: Зниження вартості роумінгу, розвиток широкосмутового зв'язку та державних онлайн-послуг.

5. Регіональне примирення та добросусідські відносини: Покращення співпраці у сферах юстиції, освіти, культури, молоді та спорту, спрямоване на заспокоєння напружених відносин у регіоні [4].

Ця стратегія має на меті підтримати реформи, сприяти стабільності та забезпечити прогрес країн Західних Балкан у їхньому шляху до членства в ЄС. Вона відображає зобов'язання ЄС сприяти

міркуванню та розвитку на Балканах з метою забезпечення мирного та процвітаючого регіону.

Так, в рамках Стратегії Західних Балкан передбачено конкретні кроки для Чорногорії та Сербії з метою завершення процесу приєднання до об'єднаної Європи до 2025 р. і виконання Копенгагенських критеріїв. Основні напрямки цих кроків включають:

1. Правова держава та основні права: Виконання реформ для забезпечення незалежності судової системи, боротьби з корупцією та забезпечення свободи слова та захисту прав людини.

2. Економічна сфера: Розвиток конкурентоспроможної економіки, включаючи створення сприятливих умов для бізнесу, залучення інвестицій, боротьбу зі злочинністю і корупцією в економічній сфері.

3. Реформа публічного сектора: Посилення ефективності публічного управління, включаючи реформу адміністративної системи, боротьбу з корупцією та політичним впливом.

4. Соціальні реформи: Забезпечення рівних можливостей для всіх громадян, розвиток освіти, охорони здоров'я та соціального захисту, боротьба з дискримінацією та насильством.

5. Регіональна співпраця: Зміцнення співпраці та добросусідських відносин з іншими країнами регіону, включаючи співпрацю у сферах безпеки, економіки, культури та освіти [6].

Виконання цих кроків допоможе Чорногорії та Сербії наблизитися до виконання Копенгагенських критеріїв, які включають демократію, правову державу, захист прав людини та здатність приймати та здійснювати законодавство ЄС. Так, ускладнення процесу прийняття рішень у ЄС після кожної хвилі розширення, а також проблеми, з якими зіткнулися деякі країни-члени, такі як Румунія та Болгарія, можуть сприяти появі євроскептицизму. Ці країни мали проблеми з верховенством права навіть після вступу до ЄС, що ставило під сумнів необхідність розширення. Ці ситуації можуть послаблювати довіру до інституцій об'єднаної Європи та сприяти негативному ставленню до подальших розширень [8].

Додатково, ЄС може ускладнювати процес проведення необхідних реформ в країнах-кандидатах з геополітичних міркувань. Це може включати бажання зберігати статус-кво в обмін на «стабільність» і ігнорування проблем з верховенством права чи корупцією. Така політика може викликати розчарування у місцевих еліт та суспільстві, а також сприяти розширенню впливу інших гравців, таких як Китай та Росія, у регіоні. Термін «стабілократія» використовується для опису тривалого періоду політичної стагнації у процесі

інтеграції країн Західних Балкан до ЄС. Це вказує на те, що процес інтеграції ускладнюється через невирішені двосторонні суперечки, недостатню внутрішню реформу та геополітичні розрахунки. Так, Брюссель впровадив контроль за індикаторами практичної готовності країн-кандидатів до членства, орієнтуючись на фундаментальні реформи, такі як верховенство права, боротьба з корупцією, дотримання громадянських прав, демократичні принципи управління та інші. Це стало одним з вимог до країн-кандидатів, окрім імплементації європейського законодавства [12].

У 2020 р. була прийнята нова методологія розширення ЄС, яка ще жорсткіше встановила вимоги до країн-кандидатів. Ця нова методологія надала право окремим державам-членам ЄС впливати на формування набору індикаторів, які оцінюють готовність країн-кандидатів. Це призвело до ще більшого ускладнення процесу виконання та оцінювання вимог ЄС до країн-кандидатів. Ці нові вимоги значно ускладнили процес просування країн-кандидатів у переговорах про членство. Наприклад, Чорногорія, незважаючи на десятирічну участь у переговорному процесі, не змогла виконати проміжні індикатори, що є ознакою складнощів у досягненні готовності до членства. Нові вимоги та жорсткіша методологія розширення ЄС були введені з метою забезпечення більшої підготовленості та виконання стандартів ЄС країнами-кандидатами перед їх прийняттям до Союзу. Однак, це також ускладнило і продовжило процес розширення та переговорів з країнами-кандидатами [1].

Російсько-українська війна дійсно відіграла переломну роль у євроінтеграційному процесі. Вона стимулювала ЄС до активніших дій у балканському регіоні, оскільки конфлікт і дестабілізація в Україні показали, що регіон піддається зовнішньому впливові та має потенційну загрозу. Це змусило ЄС зосередити увагу на зміцненні стабільності та забезпеченні своїх інтересів у регіоні.

Щодо внутрішніх проблем країн-кандидатів, дійсно, вони також становили перешкоду на шляху до членства в ЄС. Відсутність політичної волі до проведення необхідних реформ, часті зміни урядів та розчарування населення в євроінтеграції — це фактори, які уповільнювали прогрес та викликали певні сумніви щодо готовності країн до членства в ЄС. Однак, важливо відзначити, що ЄС намагався підтримувати та спонукати країни-кандидати до проведення реформ. Наприклад, шляхом надання фінансової допомоги та технічної підтримки для зміцнення інституційної ємності та готовності до членства. Крім того, переговори про членство самі по собі

можуть стимулювати країни до впровадження реформ та вирішення внутрішніх проблем [5].

Загалом, хоча існували внутрішні та зовнішні перешкоди на шляху до членства, російсько-українська війна та посилення геостратегічного бачення ЄС надали новий поштовх для розширення та просування балканських країн-кандидатів в переговорах про вступ до ЄС.

Україна, як країна-кандидат, стоїть перед важливими завданнями та викликами на шляху до членства в ЄС. Для успішної євроінтеграції вона повинна перетворити широку підтримку в ЄС на конкретні кроки та реформи. Крім того, Україна повинна досягти політичного консенсусу всередині країни щодо важливості членства та вести відвертий діалог з громадянами щодо вимог та складнощів, пов'язаних з євроінтеграцією. Важливим елементом є успішна дипломатична робота з країнами-сусідами та скептичними до розширення країнами ЄС, щоб уникнути блокування шляху України до європейської інтеграції через двосторонні конфлікти. Крім того, будівництво сильних демократичних інституцій та ефективного державного апарату є важливими факторами, які сприятимуть як громадянам України, так і майбутнім сусідам в ЄС [9].

Початок фундаментальних реформ, зокрема в галузі верховенства права та боротьби з корупцією, є надзвичайно важливим. Чим швидше Україна здійснить значний прогрес у цих сферах, тим легше буде пройти процедурний шлях переговорів про вступ. Відсутність прогресу у цих реформах може ускладнити завершення переговорного процесу.

Загалом, Україна має брати на увагу важливі уроки з досвіду країн Західних Балкан, щоб забезпечити успішний процес євроінтеграції. Розбудова сильних інституцій, дотримання демократичних принципів, ефективна комунікація з громадянами та державами-сусідами, а також прискорення реформ – це ключові елементи на шляху України до членства в ЄС. Досвід Балканських країн показує, що євроінтеграція – це складне мереживо з політичних домовленостей і компромісів, однак основним візерунком у ньому має бути прогрес і досягнення країни-кандидата у євроінтеграційних реформах.

Джерела та література:

1. Bender, K., 2022. ESI Report – Balkan turtle race – a warning for Ukraine – on Montenegro, European Stability Initiative. URL: <https://policycommons.net/artifacts/2621391/esi-report/3644063/>

2. David D., Wunsch N. Sollte eine EU einen Erweiterungsstope in legen? URL: <https://www.internationalepolitik.de/de/sollte-die-eu-einen-erweiterungsstopp-ein-legen>.
3. Dunay P., Lachowski Z. Euro-Atlantic security and institutions. URL: <https://www.sipri.org/sites/default/files/YBO7%20023%2001.PDF>.
4. Emerson M. Democratization in the European Neighborhood. *Centre for European Policy Studies*. 2006. URL: <https://shop.ceps.be>.
5. Guerot U. Warum Europa eine Republik werden muss. Bonn, 2017.
6. Enhancing the accession process – A credible EU perspective for the Western Balkans. URL: https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/enhancing-accession-process-credible-eu-perspective-western-balkans_en.
7. EU ACCESSION NEGOTIATIONS: Analysis of Benchmarks for Montenegro through comparison with Croatia and Serbia. URL: <https://www.gov.me/dokumenta/03715367-6039-47dd-8da2-0bdf3d3b6162>.
8. EU – Western Balkans Zagreb Summit, 6 May 2020. URL: <https://www.consillium.europa.eu/en/meetings/international-summit/2020/05/06/>
9. Feith P. Der Westliche Balkan: Zwischen Staatsaufbau und EU-Integration. URL: <https://www.dgap.org/de/veranstaltungen/der-westliche-balkan-zwischen-staatsaufbau-und-eu-integration>.
10. Ministerial meeting opening the Intergovernmental Conference on the Accession of Serbia to the European Union, General EU Position, Brussels, 21 January 2014. URL: <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/AD%201%202014%20INIT/EN/pdf>.
11. Peljic D. Geopolitik und Kredite: Die EU möchte den Westbalkan nicht verlieren. URL: <https://www.swp-berlin.org/publikation/geopolitik-und-kredite-die-eu-moechte-den-westbalkan-nicht-verlieren/>
12. Western Balkans Partnership Summit. URL: <https://www.atlanticcouncil.org/event/western-balkanspartnership-summit/>

Марія Радюк

Національний університет «Острозька академія»

ВІДНОСИНИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ І КРАЇН ПІВДЕННОЇ АФРИКИ

У статті проаналізовано особливості відносин між Європейським Союзом та країнами Південно-Африканського регіону, а саме Південно-Африканською республікою, Ботсваною та Намібією. Проаналізовано політичні та торговельно-економічні відносини, їх теперішній стан та перспективу.

Ключові слова: Європейський Союз, Південно-Африканська Республіка, Ботсвана, Намібія, міжнародні відносини, політика, економіка.

Mariia Radiuk

RELATIONS BETWEEN THE EU AND SOUTHERN AFRICA

The article analyzes the peculiarities of relations between the European Union and the countries of the Southern African region, namely South Africa, Botswana and Namibia. Political, trade and economic relations, their current state and prospects are analyzed.

Key words: European Union, South Africa, Botswana, Namibia, international relations, politics, economy.

На початку XXI ст. спостерігався активний процес розвитку відносин ЄС з країнами Південної Африки. На сьогодні Південна Африка є одним з десяти стратегічних партнерів ЄС в усьому світі. Стратегічне партнерство між ПАР та ЄС було започатковано у 2006 р., а у 2007 р. було ухвалено Спільний план дій як перспективну платформу, що сприяє широкому співробітництву між двома сторонами. Низка діалогів між ЄС та ПАР як лідером Півдня Африки дозволяє регіонам обмінюватися досвідом у сферах, що становлять спільний інтерес, або там, де регіони стикаються зі спільними викликами.

Політичні відносини між ЄС та Ботсваною є стабільними і характеризуються частим узгодженням позицій на міжнародному рівні. Ботсвана є конструктивним союзником ЄС у регіоні, зокрема

в контексті діяльності САДК (Південноафриканське співтовариство розвитку, засновниками якого є Зімбабве, Мозамбик, Ботсвана, Танзанія, Замбія, Ангола, Малаві, Лесото, Есватіні). Їх політичний діалог відбувається на регулярній основі і ґрунтується на взаємній зацікавленості зміцнення їх партнерства, метою якого є допомога країні у досягненні статусу держави з високим рівнем доходу. Основними питаннями на порядку денному останніх діалогів були політичні події в Ботсвані та регіоні Південної Африки, партнерство ЄС з метою економічної диверсифікації в Ботсвані та права людини.

Намібія є важливим партнером ЄС, взірцем належного врядування та впливовим голосом у південноафриканському регіоні. Її уряди успішно зміцнюють основи нової держави, поступово впроваджуючи елементи інклюзивного, демократичного суспільства з повагою до прав людини та верховенства права.

Партнерство між ЄС і Намібією ґрунтується на Угоді про партнерство між САДК і ЄС, підписаній в Котону. В рамках поваги до універсальних прав людини цей знаковий пакт підтверджує готовність ЄС зробити значний внесок у сталий розвиток та поступову (регіональну та глобальну) інтеграцію країн Африки, Карибського басейну та Тихоокеанського регіону у світову економіку. Намібія досягла значного прогресу і отримала статус «країни з доходом вище середнього».

Стан вивчення цієї проблеми повністю залежить від спроможності науковців об'єктивно оцінити численні чинники співробітництва ЄС з країнами Південної Африки на економіку, зовнішню торгівлю, соціальну сферу, дипломатію, тощо. Оскільки події в регіоні змінюються доволі повільно, що є причиною помірної зміни політики, ця тема на даний період часу не є достатньо проаналізована і вивчена науковцями. Проте, варто відзначити роботу Олександра Шарова «ЄС та Південна Африка: досвід співпраці», що дає уявлення про основні виклики у двосторонніх відносинах окремих держав, та їх роль у загальній політиці ЄС – Південна Африка. Також слід згадати таких авторів, як Джон Коцопулос, Френк Маттейс та Тоні Хаструп. Незважаючи на значний доробок вітчизняних та зарубіжних науковців у вивченні відносин між ЄС та країнами Південної Африки, варто зауважити, що існує низка недосліджених та дискусійних моментів. Зокрема, докладнішого вивчення потребують правові аспекти співробітництва країн Південної Африки та ЄС; на комплексне дослідження заслуговують відносини в сфері міграційної політики. Важливим є вивчення дипломатичних відносин між країнами. Необхідним є й аналіз проблем та перспектив розвитку

відносин країн Південної Африки та ЄС. З огляду на вищесказане, наукова актуальність теми не викликає жодного сумніву.

Мета статті – охарактеризувати особливості зв'язків ЄС з країнами Південної Африки. Реалізація поставленої мети обумовила необхідність вирішення таких завдань:

- проаналізувати правові аспекти співробітництва між ЄС та ПАР, Намібією, Ботсваною та Зімбабве;
- описати стан відносин ЄС з країнами Південної Африки, в контексті цих відносин торговельно-економічну політику, а також дипломатичні контакти;
- розглянути проблеми та перспективи відносин ЄС з країнами Південної Африки.

Південна Африка – регіон з економікою, що розвивається. Значна частина її населення живе в бідності. ЄС є найважливішим партнером Південної Африки з розвитку; саме Брюссель надає їй значну частину коштів зовнішньої допомоги. Асиметричний характер Угоди про економічне партнерство означає, що африканські країни-підписанти не зобов'язані відповідати таким же рівнем відкритості ринку, який забезпечує ЄС.

Угода сприяє поліпшенню бізнес-клімату між партнерами, надаючи компаніям стабільні та перспективні рамки розвитку в ПАР та в усьому південноафриканському регіоні. Вона допомагає стимулювати двосторонню та регіональну торгівлю, тим самим надаючи нові можливості для досягнення цілей Стратегічного партнерства між ПАР та ЄС.

ЄС є найважливішим джерелом прямих іноземних інвестицій у Південній Африці. Компанії з ЄС інвестують у широкий спектр економічної діяльності в Південній Африці і є основними учасниками програми індустріалізації та трансформації країни.

Після припинення дії більшості двосторонніх інвестиційних угод з країнами ЄС ПАР ухвалила в 2015 р. Закон про захист інвестицій. Торгово-промислова палата ЄС у ПАР, створена у 2015 р., забезпечує узгоджений підхід до питань, що становлять інтерес для європейського бізнесу – одного з основних інвесторів в регіон.

Взаємодія між ПАР та ЄС з питань зовнішньої політики та розвитку набрало обертів з моменту підписання Угоди про торгівлю, розвиток та співробітництво у 1999 р. В рамках Угоди особлива увага приділяється співпраці у сфері розвитку в «контексті політичного діалогу та партнерства», проте вона сконцентрована на ПАР як одержувачу офіційної допомоги ЄС. У 2007 р. між ЄС і ПАР було встановлено стратегічне партнерство, в рамках якого регулярно

проводяться саміти високого рівня. Спільний план дій стратегічного партнерства між Преторією та ЄС від 2007 р. визначає низку сфер для співпраці, включаючи розвиток. Однак, як і в Угоді про партнерство та співробітництво, в цьому плані дій основна увага приділяється ПАР як країні-реципієнту, а не перспективам партнерства між ЄС і ПАР у просуванні розвитку назовні. Відображаючи таку інтерпретацію відносин між ЄС і ПАР, Спільний документ про стратегію на 2007–2013 рр. також в основному стосується торгівлі між ЄС і ПАР, роблячи лише короткі посилання на роль останньої як партнера по співпраці і побіжно згадуючи про потенційну регіональну або континентальну співпрацю (за участю таких організацій, як Співтовариство розвитку Південної Африки, Митний союз Південної Африки і Африканський союз) і можливості взаємодії з Новим партнерством в інтересах розвитку Африки (НЕПАД).

Основними перевагами Угоди про торгівлю:

- заходи лібералізації виконано в повному обсязі. Значна частина торгівлі між ЄС і ПАР зараз підпадає під дію пільгових ставок. З моменту підписання угоди в 2000 р. торгівля між Брюсселем і Преторією суттєво покращилася;

- Товарообіг між двома партнерами зріс більш ніж на 120%;
- прями іноземні інвестиції також зросли в п'ять разів.

І План дій, і Спільний документ про стратегію країни продовжують відображати бачення взаємодії між ПАР та ЄС як партнерства, в рамках якого ЄС підтримує розвиток Південної Африки. Однак існує низка сфер політики, які могли б уможливити глибшу співпрацю між двома партнерами щодо сприяння розвитку в більш широкому сенсі, як на багатосторонньому рівні, так і в межах третіх країн.

Південно-Африканська Республіка є першою країною в Африці, яка підписала Угоду про вільну торгівлю з ЄС. Ця угода допомогла інтегрувати ПАР у світову економіку та заклала основу для всебічних відносин [7].

У 2004 р. обидві сторони визначили необхідність подальшого поглиблення співпраці з метою сприяння розв'язанню багатьох глобальних і регіональних викликів. Це призвело до ухвалення Спільного плану дій ПАР та ЄС щодо стратегічного партнерства у травні 2007 р.

У 2013 р. Преторія отримала близько 100 млн євро на інфраструктурну програму країни і приблизно 50 млн євро на ініціативи зі створення робочих місць. Офіційна допомога ЄС ПАР спрямована на створення доданої вартості шляхом «сприяння експериментам і навчанню, інноваціям, прийняттю ризиків і розбудові потенціалу».

Однак важливо зазначити, що Преторія не залежить від офіційної допомоги, яка становить приблизно один відсоток державного бюджету і 0,3 % ВВП.

У 2018 р. президент Матамела Рамафоса оголосив про реформу візової політики ПАР з метою збільшення інвестицій, торгівлі, туризму, досліджень і академічного обміну – усе це є сильними сторонами співпраці між Європою та державою Південної Африки. Крім того, за оцінками, понад мільйон власників європейських паспортів проживає в ПАР.

Головним досягненням Африки є її прогресивна Конституція, яка забезпечила основу для Стратегічного партнерства. Це призвело до розвитку стратегічного партнерства, зосередженого на спільних ключових цінностях, включаючи просування миру та безпеки, прав людини, демократії, верховенства права та сталого розвитку в обох регіонах.

Стратегічне партнерство створило нову всеохоплюючу структуру для всіх існуючих форумів співпраці під назвою *Mogôbagôba Dialogue*, що на північному сото означає дерево *Yellowwood* – національна гордість Південної Африки [4].

Діалог *Mogôbagôba* розширив сферу взаємодії за межі питань торгівлі, включивши політичні діалоги, співпрацю в галузі розвитку та політичний діалог. Він призначений для нагляду за всіма формами співпраці між двома партнерами, які включають засідання Спільної ради співробітництва, політичний діалог на рівні міністрів та саміти на рівні глав держав/урядів.

На шостому саміті, який відбувся в Преторії 18 липня 2013 р., ПАР та ЄС підтвердили існуючу тенденцію партнерства, яке охоплює набагато більше, ніж порядок денний торгівлі, з ключовими результатами під темою «Створення робочих місць через внутрішні інвестиції». Партнери також висловили бажання використовувати свою «м'яку силу», щоб впливати на глобальну систему, просуваючи цінності багатосторонньої системи, заснованої на правилах, сприяючи розвитку, соціально-економічному та політичному прогресу, а також стабільності у сучасному глобальному світі [6;10].

Ці стосунки також забезпечили успіх у сферах навколишнього середовища, зміни клімату та Порядку денного сталого розвитку – і Південна Африка та ЄС продовжують працювати разом для подолання бідності та нерівності з метою створення кращого світу для майбутніх поколінь.

ЄС є найбільшим торговим партнером та найбільшим іноземним інвестором Преторії. Понад 2 тис компаній ЄС працюють у

ПАР, створюючи понад 350 000 робочих місць і виробляючи товари з доданою вартістю, які експортуються та роблять значний внесок у розвиток навичок і створення робочих місць. Експорт ПАР до ЄС збільшився з 137 млрд рандів у 2010 р. до 197 млрд рандів у 2014 р., тоді як імпорт з ЄС зріс дещо вищими темпами, з 188 млрд рандів у 2010 р. до 300 млрд рандів у 2014 р. Загальний обсяг торгівлі з ЄС збільшився з 325 млрд рандів у 2010 р. до 497 млрд рандів у 2014 р. [8].

Співпраця ПАР та ЄС у сфері розвитку є основою Стратегічного партнерства та залишається зосередженою на концепціях доданої вартості, сприяючи інноваціям, розвитку потенціалу та каталітичним ініціативам, спрямованим на зменшення бідності та нерівності в Південній Африці. Багаторічна індикативна програма SA-EU для ПАР була значно скорочена з 980 млн євро на цикл фінансування 2007–2013 до 241 млн євро на цикл фінансування 2014–2020 рр.

Європейський інвестиційний банк також виділив 416 млн євро (5,8 млрд рандів) у вигляді позик. Вони зосереджені на фінансуванні інфраструктурних проєктів, освіти, охорони здоров'я, дослідженнях та інноваціях.

Одним із ключових вкладів у посилення регіональної інтеграції є Програма інвестицій в інфраструктуру для Південної Африки. Це програма інвестицій в інфраструктуру вартістю 100 млн євро (приблизно 1,5 млрд рандів), розроблена спільно урядом ПАР та ЄС. Програма капіталізується ЄС як грантовий механізм для усунення обмежень у розвитку інфраструктури в Південній Африці та регіоні Співтовариства розвитку Південної Африки [5; 11].

У рамках Стратегічного партнерства 26 листопада 2014 р. у Брюсселі відбулося 14-те засідання Спільної ради співробітництва ПАР та ЄС, на якому Преторію представляла потужна делегація високого рівня, що складалася з 45 офіційних осіб із 18 департаментів, очолюваних генеральним директором Департаменту міжнародних відносин та співробітництва Джеррі Матджіллом.

Міністр міжнародних відносин і співробітництва ПАР пані Майте Нкоана-Машабане та Верховний представник ЄС із закордонних справ і політики безпеки та віце-президент Європейської комісії пані Федеріка Могеріні співголювали на 13-й сесії Міністерського політичного діалогу в у контексті Стратегічного партнерства 26 лютого 2016 р. у Преторії [9].

Під час політичного діалогу на рівні міністрів як ПАР, так і ЄС привітали прогрес щодо поточного співробітництва в широкому спектрі сфер, охоплених Стратегічним партнерством і Спільним

планом дій. Обидві сторони підтвердили свою відданість продовженню розширення Стратегічного партнерства, ставлячи наголос на досягненні конкретних результатів із взаємною вигодою обох сторін.

У майбутньому для відносин між ЄС і ПАР критично важливо, щоб діалог про стратегічне партнерство (і майбутні плани дій) відображав потенціал обох сторін діяти як рівноправні партнери у сприянні розвитку в Африці та за її межами, виходячи за рамки їхніх попередніх відносин донора і реципієнта [12].

Ботсвана – невелика країна, що не має виходу до моря, економіка якої значною мірою залежить від експорту алмазів. Вона має тісні торговельні відносини з ЄС, які ведуться багато років. Однак вона стикається з проблемами в ряді аспектів – зміна клімату, диверсифікація економіки, відносна бідність, безробіття, потреба у підвищенні кваліфікації економіки та зменшенні її залежності від державного сектора.

Поточний національний план розвитку Ботсвани націлений на 4 сфери: сприяння зростанню на основі експорту, ефективніші державні фінанси, розвиток людського капіталу та забезпечення відповідної інфраструктури [15].

Європейський Союз зосереджується на двох пріоритетних сферах співпраці – зеленій трансформації та економічній диверсифікації та робочих місцях.

Підтримка ЄС зосереджується на допомозі уряду Ботсвани у вирішенні трьох напрямків діяльності в рамках пріоритету «зеленої» політики:

- звернення до кліматичної стійкості країни;
- розкриття свого потенціалу відновлюваної енергії;
- використання її багатого біорізноманіття та екосистемних послуг для створення гідних робочих місць і сталого економічного зростання.

Другий пріоритет спрямований на підтримку зусиль уряду щодо диверсифікації економіки та відновлення шляхом сприяння розвитку приватного сектору, зменшення залежності від корисних копалин та сприяння торгівлі та інвестиціям. Підтримка ЄС у цій сфері також буде спрямована на цифровий перехід і розвиток навичок як спосіб стимулювання інновацій і конкурентоспроможності в різних секторах, а також вирішення проблеми безробіття серед молоді.

Багаторічна індикативна програма для Ботсвани становить 13 млн євро, а ще 3 млн євро було виділено на підтримку заходів у період з 2021 по 2024 р.

ЄС підтримує нові підходи до захисту дикої природи та екосистем, створювати стійкість у сільських громадах і водночас сприятиме економічному розвитку. У контексті досягнення цих завдань застосовується ландшафтний підхід [13].

Розвиток співпраці між акторами сприяє розробці політиці циклічної та зеленої економіки. У рамках цієї діяльності підтримується взаємонавчання на національному та місцевому рівнях влади.

Диверсифікація економіки та робочі місця. Підтримка ЄС у секторі диверсифікації економіки та збільшенню числа робочих місць сприяє інвестиціям і торгівлі з метою зменшення залежності від доходів від корисних копалин і створення гідних робочих місць, особливо для молоді. Планується заохочення корпоративна соціальна відповідальність, і ЄС підтримує вдосконалення структури для інвестицій, інновацій і доступу до ринків.

Ботсвана підтримується на шляху цифрової трансформації до економіки знань через підтримку національної стратегії та плану дій SmartBots.

ЄС продовжує підтримувати зусилля з покращення якості та відповідності системи технічної, професійно-технічної освіти та навчання. У цьому секторі наголошується на залученні дівчат і жінок, людей з обмеженими можливостями та інших подібних соціальних груп [14].

Розташована на західному узбережжі Південної Африки, Намібія є країною, яка переважно складається з пустель і не є густонаселеною. З моменту здобуття незалежності в 1990 р. в країні панує мир і політична стабільність, а в 2009 р. вона стала країною з доходом вище середнього.

Економіка країни базується на видобутку корисних копалин (переважно урану та алмазів), рибальстві, туризмі та виробництві яловичини. Однак, щоб вирішити свою структурну вразливість і проблему зростання безробіття, Намібія повинна урізноманітнювати економічну діяльність.

Європейський Союз прагне посилити двосторонні відносини з Республікою Намібія у сферах, що становлять взаємний інтерес. Пріоритети, сформульовані в усіх відповідних національних стратегіях розвитку, відповідають інтересам і загальним пріоритетам ЄС, зокрема, положенням Зеленого курсу.

Довгострокова стратегія розвитку Намібії «Бачення 2030» спрямована на розвиток «процвітаючої та індустріалізованої Намібії, що розвивається завдяки своїм людським ресурсам, насолоджуючись миром, злагодою та політичною стабільністю» [1].

Саме в цьому контексті три запропоновані пріоритетні напрямки багаторічної індикативної програми є наступними:

Пріоритетний напрямок 1: «Фундаментальні навички – освіта» покращує справедливий та інклюзивний доступ до якісного розвитку дітей раннього віку та дошкільної освіти шляхом зміцнення потенціалу системи надання послуг. Підтримка ЄС цього сектору також сприятиме вирішенню питань управління державними фінансами. Мета полягає в тому, щоб пов'язати фінансово стійкий бюджет з бажаними соціальними результатами та результатами розвитку, а також досягти поставлених цілей.

Пріоритетний напрям 2: «Інклюзивне зелене зростання» сприяє створенню більш екологічних, стійких та інклюзивних довгострокових рішень для економічного розвитку Намібії. Для забезпечення цього розвитку необхідно гарантувати доступ до недорогої та чистої енергії та води, а також захистити вразливі екосистеми та біорізноманіття Намібії. Цей пріоритет буде підтримувати політику уряду Намібії «Зростання і робочі місця» [2].

Пріоритетний напрям 3: «Ефективне врядування та гендерна рівність» підтримує більш ефективний, доступний і прозорий парламент, що зміцнює демократію в Намібії. Більш ефективне впровадження антикорупційних заходів сприятиме створенню ефективних та підзвітних інституцій. Комплексна реалізація Плану дій з протидії гендерному насильству, розробленого Міністром з питань гендерної рівності, соціального захисту дітей та подолання бідності, зменшить поширеність насильства в намібійському суспільстві.

Багаторічна індикативна програма для Республіки Намібія на 2021–2024 рр. становить 37 млн євро [3].

Розвиток відносин між ЄС та Африкою слід розглядати у двох площинах. Перший напрямок стосується програми, якою керує Європейська Комісія. У цьому випадку найважливішою зміною, безумовно, є ухвалення Угоди Котону, яка ознаменувала фундаментальний відхід від принципів давньої Ломейської конвенції. Другий напрямок пов'язаний зі спробою створити загальноконтинентальну політику щодо Африки під гаслом «одна Європа, одна Африка», яка розпочалася з першого саміту Африка – ЄС, що відбувся в Каїрі у квітні 2000 р.

Після закінчення апартеїду в ПАР відносини ЄС з Преторією процвітали, і в 2007 р. вони почали «стратегічне партнерство». У 1999 р. обидві сторони підписали Угоду про торгівлю, розвиток і співробітництво, яка набула чинності в 2004 р., а деякі положення застосовуються з 2000 р.

Аналіз основних аспектів правового та економічного співробітництва між ЄС та країнами Південної Африки показує, що різноманітні контакти між регіонами демонструють серйозну динаміку. Укладено цілий ряд угод, що скеровані на активізацію співпраці між Брюсселем і країнами Південної Африки. Основні пріоритети взаємодії концентруються в сферах, які складають інноваційну частину світової економіки. Саме такий курс передбачає точковий прогрес в окремих галузях, який є здатним виступити драйвером економічного зростання і «втягнути» відсталіший регіон з периферії сучасного світу.

Джерела та література:

1. International Partnerships Namibia URL: https://international-partnerships.ec.europa.eu/countries/namibia_en.
2. Namibia lauds growing relations with EU URL: http://www.xinhuanet.com/english/2021-05/18/c_139952129.htm.
3. COP27: European Union concludes a strategic partnership with Namibia on sustainable raw materials and renewable hydrogen URL: <https://www.pubaffairsbruxelles.eu/eu-institution-news/cop27-european-union-concludes-a-strategic-partnership-with-namibia-on-sustainable-raw-materials-and-renewable-hydrogen/>
4. The European Union and South Africa URL: https://www.ecas.europa.eu/south-africa/european-union-and-south-africa_en?s=120.
5. South Africa, SADC, and the European Union: Matching Bilateral with Regional Policies URL: <https://www.jstor.org/stable/161456>.
6. The evolution of EU–South Africa relations: What influence on Africa? URL: https://repository.up.ac.za/bitstream/handle/2263/51449/Fioramonti_Evolution_2015.pdf?sequence=1.
7. An overview of the EU-SA Strategic Partnership 10 years on: Diverging world views, persisting interests URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/146450488.pdf>.
8. The EU and South Africa: towards a new partnership for development URL: <https://www.egmontinstitute.be/app/uploads/2014/07/ESPO-PB11.pdf?type=pdf>.
9. Euronews Debates | The South Africa perspective: Can the EU & Africa reboot their relationship? URL: <https://www.euronews.com/2022/02/04/euronews-debates-can-the-eu-africa-reboot-their-relationship1>.
10. Facts on South Africa-European Union (SA-EU) relations URL: <https://www.gov.za/facts-south-africa-european-union-sa-eu-relations>.
11. EU trade relations with South Africa. Facts, figures and latest developments. URL: https://policy.trade.ec.europa.eu/eu-trade-relationships-country-and-region/countries-and-regions/south-africa_en.

12. South Africa–European Union relations URL: https://en.wikipedia.org/wiki/South_Africa%E2%80%93European_Union_relations.

13. International Partnerships Botswana URL: https://international-partnerships.ec.europa.eu/countries/botswana_en.

14. THE EU MARKET – HOW DOES IT WORK? URL: <https://www.gobotswana.com/eu-market-%E2%80%93-how-does-it-work>.

15. Germany and Botswana: Bilateral relations URL: <https://www.auswaertiges-amt.de/en/aussenpolitik/botswana/232742>.

Vіta Gordiichuk

Національний університет «Острозька академія»

ВІДНОСИНИ УКРАЇНИ ТА НАТО В УМОВАХ РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ І ПОВНОМАСШТАБНОГО ВТОРГНЕННЯ

У статті досліджується співпраця між Україною та НАТО в умовах російської агресії і повномасштабного вторгнення та її вплив на безпеку й стабільність регіону. Проаналізовано роль НАТО в підтримці України під час війни, включаючи надання політичної, військової та гуманітарної допомоги. Досліджено спільні військові навчання та тренування, спрямовані на підвищення обороноздатності України. Проаналізовано відносини між Україною та НАТО в контексті загрози російської агресії та реакцію альянсу на цю ситуацію.

Ключові слова: Україна, НАТО, російська агресія, війна, співпраця, безпека, оборона, політична підтримка, військова допомога, гуманітарна допомога.

Vita Hordiichuk

RELATIONS BETWEEN UKRAINE AND NATO WITHIN THE FRAMEWORK OF RUSSIAN AGGRESSION AND FULL-SCALE INVASION

The article presents a study of cooperation between Ukraine and NATO in the conditions of Russian aggression and full-scale invasion and its impact on the security and stability of the region. The role of NATO in supporting Ukraine during the war, including the provision of political, military and humanitarian aid, is analyzed. Joint military exercises and training aimed at increasing Ukraine's defense capabilities have been studied. The relations between Ukraine and NATO in the context of the threat of Russian aggression and the reaction of the alliance to this situation are analyzed.

Keywords: Ukraine, NATO, russian aggression, war, cooperation, security, defense, political support, military aid, humanitarian aid.

Сильна незалежна Україна є життєво необхідною для стабільності євроатлантичного регіону. Відносини між НАТО та Україною сягають початку 1990-х рр. і з того часу перетворилися на одне з найсуттєвіших партнерств НАТО. З 2014 р., після незаконної анексії Криму Росією, співпраця в критичних сферах активізувалась. Після повномасштабного вторгнення Росії у 2022 р. НАТО та країни Альянсу надали безпрецедентний рівень підтримки.

Дослідження співпраці між Україною та НАТО в умовах російської агресії проводилися багатьма науковцями, аналітиками та експертами з політичних, військових та міжнародних відносин. Серед них слід відзначити: Тараса Кузьо – британського і канадського експерта українського походження, який спеціалізується на вивченні політичної ситуації в Україні та відносин з НАТО; Олексія Гараня – політолога та дослідника відносин України з НАТО та вплив на них російської агресії; Володимира Дубовика – науковця та аналітика, який зосереджується на зовнішній політиці України та відносинах з НАТО; Андреаса Умланда – дослідника впливу російської агресії на співпрацю України та НАТО; Катарини Волчук – професора Бірмінгемського університету, що спеціалізується на політичних відносинах між ЄС, НАТО та Україною; Стівена Пфайфера – колишнього дипломата США та експерта з питань Росії та України, дослідника ролі НАТО в контексті російської агресії. Проте дана тема все ще недостатньо розкрита і потребує більш детального вивчення.

Мета наукової статті – аналіз співпраці між Україною та НАТО в контексті російської агресії та повномасштабної війни, зокрема щодо безпеки, оборони та обміну розвідувальною інформацією.

Відносини між Україною та НАТО були офіційно започатковані в 1991 р., коли нова незалежна країна приєдналася до Ради Північноатлантичного співробітництва (далі – РПАС), форуму для діалогу та співпраці між членами НАТО та їхніми колишніми противниками з Варшавського договору. Через кілька років, у 1994 р., Україна приєдналася до «Партнерства заради миру» (далі – ПЗМ) – програми практичного двостороннього співробітництва між окремими країнами-партнерами та НАТО. Вона була одним із членів-засновників Ради євроатлантичного партнерства (далі – РЄАП), яка замінила РПАС у травні 1997 р. [14].

Хартія про особливе партнерство від липня 1997 р. залишається основою відносин між НАТО та Україною. Комісія Україна – НАТО (далі – КУН) керує діяльністю співпраці та є форумом для консультацій між членами Альянсу та Україною з питань безпеки, що

становлять спільний інтерес. КУН може проводити зустрічі на різних рівнях, включаючи глав держав і урядів, міністрів закордонних справ або оборони, послів і в різних форматах на робочому рівні.

Декларація, що доповнює Хартію, підписана у 2009 р. як продовження рішень, прийнятих на саміті НАТО 2008 р. в Бухаресті, надала КУН центральну роль у поглибленні політичного діалогу та співпраці для підтримки зусиль України щодо реформ, пов'язаних з її євроатлантичними прагненнями до членства в НАТО. Основним інструментом підтримки цього процесу є Річна національна програма (далі – РНП), яка відображає національні цілі реформування України та річні плани реалізації. РНП складається з п'яти розділів, які зосереджені на: політичних та економічних питаннях, оборонних та військових проблемах, ресурсах, питаннях безпеки; та правових питаннях. Це включає реформи, пов'язані з належним урядуванням, боротьбою з корупцією, верховенством права, правами людини та сектором безпеки та оборони відповідно до євроатлантичних принципів і стандартів [5].

Члени Альянсу щороку оцінюють прогрес у рамках РНП. Відповідальність за його виконання в першу чергу лягає на Україну. Загальну координацію її реалізації державними органами забезпечує Комісія з координації євроатлантичної інтеграції України під головуванням Віце-прем'єр-міністра з питань європейської та євроатлантичної інтеграції.

Представництво НАТО в Україні, засноване у вересні 2015 р., підтримує співпрацю на місцях. Воно складається з Центру інформації та документації НАТО (далі – NIDC) і Офісу зв'язку НАТО (далі – NLO) [14].

NIDC було урочисто відкрито в Києві в 1997 р. для підтримки зусиль з інформування української громадськості про діяльність НАТО та переваги співпраці між НАТО та Україною. NIDC є частиною Відділу громадської дипломатії НАТО і був першим інформаційним офісом, заснованим НАТО в країні-партнері та відкритим для широкого загалу. Центр має три основні напрями роботи: підвищення обізнаності та розуміння НАТО в Україні; інформування громадськості України про ключові напрями співробітництва Україна – НАТО; надання консультацій та підтримки українським інституціям у сфері розвитку спроможності стратегічних комунікацій. Щоб сприяти виконанню основної місії та діяльності НАТО в Україні, NIDC підтримує різноманітні проекти публічної дипломатії та комунікації, включаючи круглі столи, семінари, конференції та мультимедійні проєкти.

NLO було засновано в Києві в 1999 р. і відіграє ключову роль у сприянні співпраці Україна – НАТО. Серед ключових співрозмовників – міністерства внутрішніх справ, закордонних справ і оборони, Офіс Президента, РНБО, Верховна Рада та кілька інших українських відомств. Його основні пріоритети включають: посилення впровадження Україною широких євроатлантичних реформ; посилення політичного та практичного діалогу між НАТО та Україною; підтримка трансформації та демократичного управління сектором безпеки та оборони; а також розбудову оперативної сумісності між Альянсом і українськими силами для протидії спільним викликам [10; 14].

Представництво НАТО в Україні керує наданням консультацій на стратегічному рівні в рамках Комплексного пакету допомоги НАТО Україні.

НАТО найрішучіше засуджує жорстоку та неспровоковану агресивну війну Росії проти України, яка серйозно підриває міжнародну безпеку та стабільність і є грубим порушенням міжнародного права. Члени НАТО закликають Росію негайно припинити війну та вивести всі свої сили з України, повністю поважати міжнародне гуманітарне право та забезпечити безпечний і безперешкодний гуманітарний доступ і допомогу всім особам, які її потребують.

Після незаконної анексії Росією Криму та дестабілізації східної України в 2014 р. НАТО зайняла тверду позицію щодо повної підтримки суверенітету та територіальної цілісності України в межах її міжнародно-визнаних кордонів. Союзники рішуче засуджують і не визнають незаконну та нелегітимну анексію Криму Росією, а також засуджують його тимчасову окупацію [3].

НАТО також засуджує незаконну спробу Росії анексувати чотири області України – Донецьку, Луганську, Херсонську та Запорізьку – у вересні 2022 р., що є найбільшою спробою силової анексії європейської території з часів Другої світової війни. Фальшиві референдуми в цих регіонах були спроектовані в Москві та нав'язані Україні. Вони не мають легітимності, і НАТО їх не визнає. Ці землі – це Україна і завжди будуть Україною. Переважна більшість голосів у Генеральній Асамблеї ООН, які засудили спроби Росії анексії, надіслали чітке та рішуче повідомлення про те, що Росія ізольована та що світ підтримує Україну, захищаючи заснований на правилах міжнародний порядок [13].

У результаті незаконної та нелегітимної анексії Криму Росією союзники по НАТО вирішили в 2014 р. призупинити всю практичну цивільну та військову співпрацю з Росією, залишивши відкритими

політичні та військові канали зв'язку. Після повномасштабного вторгнення Росії в Україну в лютому 2022 р. країни Альянсу запровадили суворі санкції проти Росії, щоб допомогти змусити військову машину Кремля втратити ресурси. Союзники продовжують уточнювати ці санкції, щоб посилити тиск на Москву. Ці зусилля ускладнять для Росії відновлення танків, виробництво ракет і фінансування війни.

З 2014 р. в КУН відбуваються регулярні консультації з огляду на прямі загрози, з якими стикається Україна, своїй територіальній цілісності, політичній незалежності та безпеці. КУН зібрався на позачергові засідання з огляду на невинуватене застосування Росією військової сили проти українських кораблів поблизу Керченської протоки в листопаді 2018 р. та загрозиливє нарощування військової сили Росією в квітні 2021 р. Інші позачергові засідання КУН відбулися в штаб-квартирі НАТО в січні та лютому 2022 р. Вони присвячувалися нарощуванню збройних сил Росії та неспровокованому вторгненню в Україну [12; 14].

Паралельно з політичною підтримкою НАТО значно активізувала практичну допомогу Україні. Одразу після незаконної та нелегітимної анексії Криму Росією у 2014 р. міністри закордонних справ країн НАТО погодили заходи щодо посилення спроможності України забезпечувати власну безпеку. Вони також вирішили продовжувати розвивати свою практичну підтримку Україні, ґрунтуючись на значному посиленні існуючих програм співпраці, а також на розробці суттєвих нових програм.

На саміті НАТО у Варшаві 2016 р. заходи Альянсу на підтримку України стали частиною Комплексного пакету допомоги (далі – САР), який покликаний підтримати здатність України забезпечувати власну безпеку та впроваджувати широкомасштабні реформи на основі стандартів НАТО [15].

У рамках САР протягом багатьох років НАТО допомагала Україні трансформувати її сектор безпеки та оборони, надаючи консультації на стратегічному рівні через Представництво НАТО в Україні та практичну підтримку через низку програм та ініціатив із розбудови потенціалу. Завдяки цим програмам і спеціальним порадам НАТО значно зміцнила спроможність і стійкість сектору безпеки й оборони України, а також його здатність протистояти гібридним загрозам. НАТО та члени Альянсу також надали значну підтримку розвитку спроможності, зокрема шляхом навчання та надання обладнання [3].

З 2014 року на додаток до САР було запущено декілька трастових фондів. Ці трастові фонди надають ресурси для підтримки розвитку

спроможності та сталого нарощування потенціалу в ключових сферах [9].

На саміті НАТО 2022 р. в Мадриді члени Альянсу погодилися зміцнити САР і надати ще більше підтримки Україні. Посилена САР включає ініціативи щодо надання Україні негайної, короткострокової, нелетальної військової допомоги, а також структури для посилення довгострокової підтримки НАТО. У рамках Трастового фонду САР Ukraine з березня 2022 р. НАТО виконує проекти, що надають підтримку в багатьох сферах, зокрема: бойові пайки, паливо (включаючи авіаційне паливо), армійське взуття, медичне забезпечення (включаючи аптечки першої допомоги та фармацевтичні засоби), військова підготовка обладнання, обладнання для знешкодження вибухонебезпечних предметів та обладнання для боротьби з дронами. Додаткові проекти знаходяться на різних стадіях розробки та реалізації, зокрема: подальша підтримка України у сфері С4 (командування, управління, зв'язок та комп'ютери) [14].

У довгостроковій перспективі Альянс працює над підтримкою зусиль України на її шляху післявоєнної реконструкції та реформ.

Таким чином, посилена САР також включає ініціативи щодо подальшого зміцнення та модернізації оборонних і безпекових установ України. Члени Альянсу також погодилися допомогти Україні перейти від обладнання радянських часів до сучасного обладнання та стандартів НАТО, підвищивши оперативну сумісність із силами Альянсу.

Паралельно члени НАТО значно активізували свою двосторонню підтримку та надання зброї, обладнання та навчання, допомагаючи Україні відстоювати своє право на самооборону, яке закріплене в Статуті ООН. Члени Альянсу також надають значну фінансову та гуманітарну допомогу, зокрема приймаючи мільйони біженців у країнах Альянсу. Члени НАТО погодилися посилити та надавати свою підтримку стільки, скільки буде необхідно, щоб Україна перемогла [13].

НАТО підтримує народ України та її законного, демократично обраного президента, парламент і уряд. Альянс завжди підтримуватиме незалежність, суверенітет і територіальну цілісність України в межах її міжнародно визнаних кордонів.

З 2014 р., після незаконної анексії Криму Росією, співпраця Україна–НАТО активізувалась у критичних сферах. З моменту повномасштабного вторгнення Росії в Україну в лютому 2022 р., НАТО та країни Альянсу надали Україні безпрецедентний рівень підтримки [7].

Але підтримка України з боку НАТО та діяльність у партнерстві з країною почалися не в 2014 чи 2022 рр. – практична співпраця між НАТО та Україною триває з 1990-х рр. Протягом багатьох років співпраця України з НАТО була взаємовигідною та охоплювала широкий спектр заходів – від розбудови спроможностей України та оперативної сумісності з силами НАТО до просування реформ в українському оборонному та пов'язаному секторі безпеки до підтримки невійськових заходів, таких як співпраця, наукові дослідження та публічна дипломатія.

Окрім описаних вище проєктів Трестового фонду CAP Ukraine, співпраця НАТО з Україною реалізовується через такі програми та ініціативи:

Платформа Україна–НАТО з протидії гібридній війні, команда консультативної підтримки з питань стійкості, процес планування та перегляду програми «Партнерство заради миру» (далі – ПЗМ), процес розбудови добрососусьтності НАТО та щорічна спеціальна програма, Програма вдосконалення оборонної освіти НАТО, програма обміну даними про повітряну обстановку, План роботи Військового комітету з Україною, Програма оцінки концепції операційних можливостей та зворотного зв'язку, Програма «Наука заради миру та безпеки», а також багато інших ініціатив, організованих консультативною місією Представництва НАТО в Києві [9,14].

Крім того, співпрацю було організовано через декілька підгруп Комісії Україна–НАТО, зокрема:

- спільна робоча група Україна–НАТО з питань оборонної форми (JWGDR);
- спільна робоча група з оборонно-технічного співробітництва (JWGDTС).

Україна також надала підтримку операціям і місіям під керівництвом НАТО, покращуючи оперативну сумісність українських військ зі збройними силами НАТО [2].

На фоні агресивних дій Росії проти України – не лише незаконної анексії Криму, а й використання кібератак, дезінформації та інших гібридних дій – на саміті НАТО у Варшаві було створено Платформу Україна–НАТО з протидії гібридній війні. Він надає механізм для кращого виявлення гібридних загроз і нарощування спроможності у визначенні вразливості та посиленні стійкості держави й суспільства. Тривають проєкти на підтримку досліджень, навчання та експертних консультацій, зосереджені на отриманих уроках, протидії дезінформації та підвищенні стійкості [15].

Після незаконної анексії Росією Криму та дестабілізації східної України в 2014 р. експерти надавали поради щодо планів України на випадок надзвичайних ситуацій і заходів врегулювання кризових ситуацій для захисту критичної енергетичної інфраструктури та захисту цивільного населення. Сьогодні співпраця зосереджена на покращенні національного потенціалу громадянської готовності до викликів часу. У 2019 р. Група консультативної підтримки стійкості (далі – RAST) підготувала рекомендації українським установам щодо посилення національної стійкості. На прохання України на початку 2022 р., перед повномасштабним вторгненням Росії, відбулися подальші консультації RAST на рівні експертів, які надавали технічні поради для підтримки довгострокової стійкості країни та заходів цивільної готовності [12].

Участь у Процесі планування та перегляду ПЗМ допомогла Україні встановити та досягти амбітних, але реалістичних цілей щодо реформ оборони та безпеки, трансформації та розвитку потенціалу; для покращення здатності своїх сил діяти разом із силами Альянсу та партнерів у реагуванні на кризи та операціях з підтримки миру; а також для посилення спроможності України приймати сили Альянсу та партнерів для навчань і тренувань.

З 2007 р. Україна бере участь у програмі NATO Building Integrity (далі – BI) Ініціатива, яка надає практичну допомогу та поради для посилення доброчесності, підзвітності та прозорості в секторі оборони та безпеки України завершили процес самооцінки та експертної оцінки НАТО BI, який забезпечив ретельну оцінку інституційних потреб і запропонував набір галузевих рекомендацій на рівні політики для покращення ефективного управління [14].

Програма вдосконалення оборонної освіти (далі – DEEP) допомогла вдосконалити та реструктуризувати системи військової освіти та професійної підготовки в Україні, зосередившись на восьми вищих навчальних закладах військового профілю та п'яти навчальних центрах для сержантського складу. Крім того, DEEP консультує керівництво академіями та університетами, підтримує викладачів у тому, як викладати, і допомагає в розробці курсів з лідерства та процесів прийняття рішень [8].

Україна приєдналася до Програми обміну даними про повітряну обстановку в липні 2006 р. Вона покращує обізнаність та авіаційну безпеку шляхом взаємного обміну даними про повітряну обстановку, що покращує оперативну ефективність протиповітряної оборони шляхом ідентифікації, класифікації та потенційного усунення

конфліктів повітряних суден. Цей потенціал мав особливу оперативну актуальність і користь після інтенсифікації вторгнення Росії на українську територію з лютого 2022 р.

Участь у широкому спектрі військових заходів і навчань у рамках Робочого плану Військового комітету з Україною зосереджується на покращенні оперативної сумісності та оперативних можливостей збройних сил України, а також робить суттєвий внесок у поточні реформи безпеки та оборони [7].

Активна участь України в Програмі оцінки та зворотнього зв'язку Концепції оперативних можливостей НАТО підтримує подальший розвиток збройних сил, а також дає змогу Альянсу формувати спеціалізовані пакети сил, які можна розгортати на підтримку операцій і місій під його проводом.

Крім перерахованих вище програм, Україна брала участь у багатьох інших ініціативах, організованих консультативною місією Представництва НАТО в Україні. Україна також розширила спроможність і оперативну сумісність завдяки участі в Силах реагування НАТО.

Співпраця між НАТО та Україною у сфері реформування сектору оборони та безпеки є більш широкою, ніж з будь-якою іншою країною-партнером. Спільна робоча група Україна–НАТО з питань оборонної реформи (далі – JWGDR) є основним напрямком співпраці у цій сфері. Створена у 1998 р. під егідою Комісії Україна–НАТО, JWGDR здійснює ініціативи у сфері цивільно-військових відносин, демократичного контролю та цивільного управління збройними силами та іншими відомствами сектору безпеки, оборонного планування, розробки політики, стратегії та концепції національної безпеки [10].

JWGDR дозволяє Україні використовувати значний досвід і знання країн Альянсу. Він також забезпечує інституційну основу для співпраці НАТО з міністерствами та відомствами, які займаються впровадженням реформи сектору оборони та безпеки в Україні. До них належать РНБО, міністерства закордонних справ і оборони, Національна гвардія, Прикордонна служба, Служба безпеки України, Верховна Рада та інші.

Отже, аналізуючи все вищесказане, можна зробити висновок, що НАТО сьогодні залишається єдиною потужною міжнародною структурою, яка реально може гарантувати безпеку своїх членів. НАТО залишається найважливішим гравцем у сфері безпеки та оборони євроатлантичного регіону. З 2014 р. наша країна веде співпрацю з альянсом на взаємовигідних умовах.

Основними пріоритетними напрямками співпраці завжди були: створення ефективної системи цивільно-військових відносин; удосконалення демократичного контролю над збройними силами; створення ефективної системи оборонного планування, яка збалансує основні пріоритети реформування та розвитку Збройних Сил України, зокрема: здійснення короткострокового та середньострокового оборонного планування, у тому числі оновлення законодавчої бази діяльності Збройних Сил України.

Таким чином, відносини України з НАТО вже мають власну історію, їх трансформація відбувається відповідно до викликів і запитів становлення сучасної системи міжнародного облаштування та вироблення механізмів їх постійної модернізації з урахуванням внутрішньо- та зовнішньополітичних умов. Відносини НАТО з Україною пройшли довгий і непростий шлях у рамках програм «Партнерство заради миру», рад північноатлантичного співробітництва та євроатлантичного партнерства, Хартії про особливе партнерство між Україною та НАТО. Це стало важливою складовою загальноєвропейської безпеки та стабільності.

Процес входження до НАТО є стимулюючим фактором для проведення внутрішніх політичних та соціально-економічних реформ усіх сфер суспільного життя, гармонізації законодавства з правовими нормами та демократичними принципами країн-членів НАТО, прискорення трансформації Збройних Сил України, встановлення цивільного демократичного контролю над оборонним та безпековим секторами держави. Після вступу до Альянсу Україна братиме безпосередню участь у процесах вироблення і прийняття рішень щодо подальшого розвитку європейської і євроатлантичної безпеки, які формують сучасне середовище євроатлантичної безпеки, включаючи безпеку України.

Україна отримає безпрецедентні додаткові гарантії забезпечення державного суверенітету, територіальної цілісності та непорушності державних кордонів відповідно до Вашингтонського договору.

Джерела та література:

1. Співпраця з НАТО. Біла книга 2018. Збройні сили України. Київ, 2019. 140 с.
2. Співробітництво з НАТО. Біла книга 2017. ЗС України. Київ, 2018. 128 с.
3. Турчин Я. Російсько-український конфлікт як новий виклик світовій системі безпеки. *Зовнішні справи. Політичні науки*. 2016. № 11. С. 14–16.

4. Філіпчук В. Міжнародна миротворчість та війна на Сході України: чи є рецепт мирного врегулювання? *Дзеркало тижня. Україна*. 2016. № 17.
5. Чекаленко Л., Васильєва М. Європа. Безпека. Україна. Дипломатія. *Україна дипломатична*. 2015. Вип. 16. 289 с.
6. «Незалежна демократична Україна – ключ до євроатлантичної безпеки» – Голова Військового комітету НАТО генерал Петр Павел. URL: <http://www.na.mil.gov.ua/index.php/2018/03/20/nezalezhna-demokratychna-ukrayina-klyuch-do-yevroatlantychnoyi-bezpeky-golova-vijskovogo-komitetu-nato-general-petr-pavel/>
7. «Практична співпраця України з НАТО поглиблюється в різних сферах», зустріч Президента України та Генсека Альянсу. URL: <http://www.na.mil.gov.ua/index.php/2018/12/13/praktychna-spivpratsya-ukrayiny-z-nato-poglyblyuyetsya-v-riznyh-sferah-zustrich-prezydenta-ukrayiny-ta-genseka-alyansu/>
8. В Брюсселі відбулося екстренне засідання Комісії Україна – НАТО URL: <https://ukraine-nato.mfa.gov.ua/news/19550-v-bryusseli-vidbulosya-jekstrenne-zasidannya-komisiji-ukrajina-nato>.
9. В Брюсселі підписано Імплементативну угоду щодо проекту Трасового фонду НАТО із знешкодження вибухонебезпечних предметів та протидії СВП. URL: <http://www.na.mil.gov.ua/index.php/2018/12/14/v-bryusseli-pidpysano-implementatsijnu-ugodu-shhodo-proektu-trastovogo-fondu-nato-iz-zneshkodzhennya-vybhonebezpechnyh-predmetiv-ta-protydyi-svp>.
10. Велігодський Д.В., Мальцева С.В. Особливості нормативно-правового регулювання співробітництва України з НАТО у 1991–2004 роках URL: http://sn-law.cfuv.ru/wp-content/uploads/2016/12/002_veligod.pdf.
11. Військова євроінтеграція: як Україна виконує свої безпекові зобов'язання за угодою з ЄС. URL: <https://cacds.org.ua/?p=6277>.
12. Альтернатива НАТО: чим загрожує відмова України від Альянсу за домовленістю з Кремлем. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/>
13. Військова сила не є вирішальною у гібридній війні з Росією. Результати круглого столу «Україна–НАТО». URL: <https://reforms>.
14. Офіційний сайт НАТО. URL: <http://www.nato.int/>
15. Варшавський саміт НАТО 2016. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%92%D0%B0%D1%80%D1%88%D0%B0%D0%B2%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B8%D0%B9_%D1%81%D0%B0%D0%BC%D1%96%D1%82_%D0%9D%D0%90%D0%A2%D0%9E_2016.

Ніна Коротун

Хмельницький національний університет

СПІВРОБІТНИЦТВО УКРАЇНИ З НАТО В УМОВАХ РОСІЙСЬКОЇ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ (2014-2022 РОКИ)

Співробітництво України з Організацією Північноатлантичного Договору розвивалося з початком незалежності України з різною у певні періоди динамікою. Метою статті було проаналізувати та порівняти два періоди співробітництва України–НАТО: з 1991 по 2013 р. та з 2014 по 2022 р. включно, для виявлення інтенсивності взаємодії обох суб'єктів міжнародних відносин за два періода і періоду їх найбільшої взаємодії.

Ключові слова: *співробітництво Україна–НАТО, Україна, НАТО, співпраця, напрям співробітництва, військово-політичний, економічний, науковий, екологічний.*

Nina Korotun

UKRAINE'S COOPERATION WITH NATO IN THE CONTEXT OF RUSSIA'S ARMED AGGRESSION 2014-2022

Ukraine's cooperation with the North Atlantic Treaty Organization has been developing since Ukraine's independence with different dynamics in certain periods. The purpose of the article was to analyze and compare two periods of NATO-Ukraine cooperation: from 1991 to 2013 and from 2014 to 2022 inclusive, to identify the intensity of interaction between the two subjects of international relations for the two periods and the period of their maximum interaction.

Keywords: *NATO-Ukraine cooperation, Ukraine, NATO, cooperation, direction of cooperation, military-political, economic, scientific, environmental.*

Де-факто та де-юре співробітництво України з НАТО (Організацією Північноатлантичного Договору) почалося зі вступу у 1991 р. до Ради північноатлантичного співробітництва й підписання низки

документів: «Партнерство заради миру. Рамковий документ» від 1994 р. [1], Хартія про особливе партнерство з НАТО від 1997 р. [2], затвердження змін у Конституції України щодо затвердження стратегічного курсу на євроатлантичну інтеграцію від 2019 р. [3] та розробка нової «Стратегії національної безпеки України» від 2020 р. [4].

Зі здобуттям незалежності Україною, інтенсивність встановлених взаємовідносин між двома суб'єктами міжнародних відносин була різною: від перерв й призупинення у співпраці до надання допомоги з євроатлантичної інтеграції, організації спільних навчань, миротворчих операцій та створення робочих програм співпраці, особливо після російської збройної агресії у 2014-2022 рр.

Тому метою цієї статті є аналіз та порівняння співробітництва України з НАТО за два періоди до 2014 р. та після 2014 до 2022 р. включно, для виявлення динаміки змін у відносинах між Україною та НАТО за весь період співробітництва.

Основний внесок у стан вивчення проблематики відносин України з організацією в контексті російсько-української війни, появи нових безпекових ризиків у європейському регіоні, особливостей співробітництва військового, військово-технічного, було здійснено з боку українських вчених, а саме основних з них: В. Горбулін, І. Долгов, В. Знак, О. Кушта, А. Каляєв, О. Павленко, І. Тодоров, В. Трофимович, В. Чернега, В. Шатун тощо. Так і з боку закордонних вчених: Д. Аллін, М. Вебер, Е. Вольф, Е. Джонс, А. Карабулут, З. Кріз, Т. Сауер, Д. Сперлінг, Р. Хукер та інші.

Починаючи з 1991 р. Україна розвивала з міжнародною організацією такі напрями співробітництва: у військово-політичній сфері, в економічній та в сфері науки та екології. За період 1991-2013 рр. у військово-політичному напрямі здійснювалися такі основні форми співробітництва: вступ до форуму Ради Північноатлантичного співробітництва 1991 р.) [5]. У 1994 р. приєднання до Програми «Партнерство заради миру» (далі – ПЗМ) [5]; залученість до «Процесу планування та оцінки сил» (далі – ППОС) для можливості підготовки Збройних Сил (далі – ЗС) спільних операцій з членами НАТО; приєднання до Індивідуальної програми партнерства між Україною і НАТО» [6]. У 1995 р. відкриття офісів зв'язку у штаб-квартирі НАТО та Координаційного центру партнерства. У 1997 р. стала однією з країн-засновниць Ради євроатлантичного партнерства (далі – РЄАП) на заміну попередньої; підписання Хартії про особливе партнерство між Україною та НАТО відповідно до якої, відбулося створення Комісії Україна – НАТО (КУН); створення Центру

інформації і документації НАТО в Києві; організація навчання «Козацький степ-97» (для вирішення ймовірних етнічних конфліктів); початок роботи Місії України при НАТО; ухвалений Робочий план імплементації Хартії на 1998 р. [6]. У 1998 р. засновування Центру підготовки миротворчого персоналу на базі Львівського загальновійськового полігону; затвердження «Державної програми співробітництва України з НАТО на період до 2001 р.» [6]; створення Спільної робочої групи Україна–НАТО з воєнної реформи [10];

У 1999 р. мало місце створення Офісу зв'язку НАТО в Києві; підписання Угоди з навчання цивільним спеціальностям звільнених у запас офіцерів українських ЗС [6]. У 2000 р. відбулося ратифікування «Угоди між Державами-учасницями Північноатлантичного Договору та іншими державами, які беруть участь у програмі «Партнерство заради миру», щодо статусу їхніх збройних сил» та Додаткового протоколу до неї, з метою розширення участі України в програмі «Партнерство заради миру»; ратифікування «Договіру з відкритого неба»; пройшли спільні військово-морські навчання «Кооператив Партнер-2000» за участю військових підрозділів країн-членів НАТО та країн-партнерів, спільні навчання сухопутних військ «Щит миру-2000» в Україні та відбулися військові навчання «Козацький степ-2000» за участю українських, британських та польських військових [6]; створення Спільної робочої групи Україна–НАТО з співробітництва з науки і довкілля [10].

У 2001 р. був заснований інститут Національних координаторів співробітництва України з НАТО; затверджена «Державна програма співробітництва України з НАТО на 2001-2004 рр.»; укладена Угода між НАТО та Національним координаційним центром соціальної та професійної адаптації військовослужбовців, звільнених у запас або у відставку при Кабінеті Міністрів України, про практичну реалізацію ініціативи НАТО щодо перепідготовки українських військовослужбовців, звільнених у запас або у відставку [6]. У 2002 р. мало місце ухвалення «Державної стратегії України щодо НАТО»; створення Державної ради з питань європейської та євроатлантичної інтеграції України; План дій Україна–НАТО та річний Цільовий план дій Україна–НАТО на 2003 р.; Меморандум про взаєморозуміння щодо забезпечення підтримки операцій НАТО з боку України [6].

У 2003 р. відбулося створення Національного центру з питань євроатлантичної інтеграції України; видані Указ ПУ «Про державні програми з питань європейської та євроатлантичної інтеграції України на 2004-2007 рр.» [6]. У 2004 р. були затверджені Цільовий план дій Україна–НАТО на 2004 р.; Меморандум про

взаєморозуміння щодо використання стратегічної транспортної авіації України в операціях та навчаннях НАТО; Стратегічний оборонний бюлетень України на період до 2015 р.; Адміністративна Угода між Міністерством оборони України та Штабом Верховного Головнокомандувача Об'єднаних Збройних Сил НАТО з питань трансформації щодо створення, фінансування та підтримки діяльності Бюро військової документації Україна–НАТО [6]; мали місце створення Спільної робочої групи Україна–НАТО з оборонно-технічного співробітництва [10]; підписання Програми оцінювання і зворотного зв'язку у рамках Концепції оперативних можливостей НАТО [5]. У 2005 р. започатковано Інтенсифікований діалог між Україною і НАТО з питань членства і відповідних реформ та проведено I-й раунд обговорення; Цільовий план Україна–НАТО в рамках Плану дій Україна–НАТО на 2005 рік. Державний комітет телебачення та радіомовлення України за участю Національного центру з питань євроатлантичної інтеграції України і МЗС України почав регулярне інформування громадськості про хід та результати виконання заходів Цільового плану [6]. У 2006 р. у м. Хмельницькому відкрили Центр соціальної адаптації військовослужбовців (розрахований на 3 роки та передбачав залучення 429 тисяч євро для перепідготовки 200 військовослужбовців щорічно, при провідній ролі Нідерландів); відбувся II-й раунд Інтенсифікованого діалогу; затвердили Цільовий план Україна–НАТО в рамках Плану дій Україна–НАТО на 2006 р. [6]; Україна приєдналася до програми Обміну даними про повітряну обстановку [5]. З 2007 р. Київ брав участь в Ініціативі НАТО із сприяння доброчесності [5].

У 2008 р. Бухарестський саміт ухвалив Декларацію, яка містила звернення України (та Грузії) стосовно запрошення до Плану дій щодо членства в НАТО, де основним інструментом реалізації відповідних реформ мали стати Річні національні програми (далі – РНП), був покладений початок щорічному оцінюванню членами НАТО [6]. У 2009 р. була затверджена перша Річна національна програма на 2009 рік; Декларація про доповнення Хартії про особливе партнерство між Україною та НАТО [6]. У 2011 р. побачили світ Указ ПУ «Про затвердження Річної національної програми співробітництва Україна–НАТО на 2011 рік»; відбулося проведення експертних консультацій Україна–НАТО з питань кіберзахисту в м. Ялта (обмін досвідом протидії кіберзагрозам) [6]. У 2012 р. мало місце затвердження Річної національної програми співробітництва Україна–НАТО на 2012 р. [6]. У 2013 р. Указом ПУ «Про річні національні програми співробітництва Україна–НАТО»

запроваджено нормативні зміни у практичному співробітництві з НАТО); тоді ж Указом ПУ було затверджено «Про Річну національну програму співробітництва Україна—АТО на 2013 рік»; визначалася участь роти морської піхоти Військово-Морських Сил ЗСУ в сертифікаційних навчаннях Сил реагування НАТО «Стедфаст Джаз» [6].

Також за цей період Україна брала участь у семи миротворчих операціях під егідою НАТО: «1995–1999 рр. Сили Виконання Угоди, Сили Стабілізації у Боснії і Герцеговині, чисельність українських військовослужбовців нараховувала 400 осіб, втрати – 2 особи; 1999–2003 рр. Міжнародні сили з підтримки миру в Косово – КФОР, чисельність – 174 осіб, втрати – 1 особа (діюча і до сьогодні); 2005–2011 рр. Тренувальна місія НАТО у Республіці Ірак, чисельність – 10 осіб; 2007–2013 рр. Антитерористична операція НАТО «Активні зусилля». Середземне море. Чисельність – 249 осіб; 2007–2014 рр. Міжнародні сили сприяння безпеці в Ісламській Республіці Афганістан, чисельність – 30 осіб; 2013–2014 рр. Операція НАТО «Океанський Щит», на узбережжі Сомалі, чисельність – 249 осіб» [7].

Співробітництво України з НАТО здійснювалося й у економічному напрямі: «з 1999 р. за угодою з Українським національним координаційним центром, який відповідає за соціальну адаптацію звільнених у запас військовослужбовців, НАТО фінансує в Україні курси іноземних мов і менеджменту, на яких щороку навчаються майже 100 колишніх українських офіцерів. У 2005 р. НАТО ініціював фінансування Трастового Фонду НАТО–ПЗМ, що забезпечив продовження в Україні програми, започаткованої Великою Британією у 2002 р. та дав можливість перепідготувати 180 військових щорічно у Хмельницькому центрі перепідготовки та соціальної адаптації при Хмельницькому Національному університеті. У 2007 р. збільшено фінансування Проєкту «Україна–НАТО з перепідготовки військовослужбовців». Паралельно відбулася організація спеціалізованої Спільної робочої групи Україна–НАТО з питань економічної безпеки [6, 8].

Не менш важливим є напрям співробітництва України з НАТО – наука та екологія. За період 1991–2013 рр. відбулося: приєднання до програми «Наука заради миру та безпеки» (1994); 2004 р. відбулася реалізація наукової програми НАТО «Безпека через науку» та виділення НАТО більше 1,5 млн євро на проведення та реалізацію 46 наукових заходів і проєктів; у 2006 р. на розвиток науки в Україні НАТО виділило майже 2 млн євро, з яких 0,5 млн євро було використано для інформатизації українських університетів; Національний

технічний університет України «Київський політехнічний інститут» отримав 200 тис євро для закупівлі додаткового обладнання для розвитку науково-освітньої мережі УРАН. В рамках Програми «Безпека через науку» за участю українських вчених розпочалася робота над двома новими проектами, які спрямовані на: розвиток нової чутливої технології виявлення біологічних агентів (грант отримав Київський університет ім. Т. Шевченка); розвиток нового покоління матеріалу для індивідуального захисту (із залученням Харківського інституту монокристалів); відбулися навчання з ліквідації наслідків катастроф «Закарпаття-2000», у навчаннях взяли участь 350 осіб з підрозділів 11 країн-членів РСАП; укладення Імплементативної угоди (далі – NAMSО) щодо утилізації переносних зенітно-ракетних комплексів, легких озброєнь і стрілецької зброї та звичайних боєприпасів. У 2011 р. було затверджено NAMSО про утилізацію стрілецької зброї й легких озброєнь, звичайних боєприпасів та протипіхотних мін типу ПФМ-1, а в 2013 р. – Імплементативна угода з підтримки про перезахоронення радіоактивних відходів, що утворилися внаслідок виконання військових програм колишнього СРСР в Україні [6].

Щодо співпраці України з НАТО за другий період – 2014–2022 рр., у військово-політичній сфері було виділено такі основні форми співробітництва: у 2014 р. підрозділ 1 окремого батальйону морської піхоти Військово-Морських Сил ЗСУ розпочав бойове чергування в складі Сил реагування НАТО ротатії поточного року; екстрене засідання Комісії Україна–НАТО) щодо ситуації в Україні, скликане в терміновому порядку у зв'язку зі зверненням України, результатами якого стало висловлення одностайної підтримки незалежності, державного суверенітету України та засудження дії РФ на території України, визнання порушенням норм міжнародного права; погоджений орієнтовний план заходів у рамках Комісії Україна–НАТО на 2014 р.; скликали ряд екстрених засідань щодо анексії АРК та окупації Східних регіонів України; здійснили Комплексний огляд сектору безпеки і оборони України; ухвалили рішення про приєднання ЗСУ до Ініціативи взаємосумісності партнерів [6]. Також мали місце організація Цільовим фондом НАТО низки проектів в Україні як «Командування, управління, зв'язок і комп'ютеризація («С4»))» (для реорганізації та модернізації у цих напрямках); «Медична реабілітація» (для удосконалення системи медичної реабілітації військовослужбовців); «Програма професійного розвитку» (для цивільних у військових структурах) [5].

У 2015 р. відкрилося командно-штабного навчання з реагування на надзвичайні ситуації «Україна-2015» на Яворівському полігоні, у яких брали участь понад 1100 осіб з 34 держав-членів та партнерів НАТО; були підписані двосторонні документи: Угода про статус Представництва НАТО в Україні, Дорожня карта Партнерства зі стратегічних комунікацій між РНБО України та Міжнародним секретаріатом НАТО та підписання Дорожньої карти Україна–НАТО з оборонно-технічного співробітництва; ухвалення РНП співробітництва України з НАТО на 2015 рік [6]. У 2016 р. відбулося запровадження Комплексного пакету допомоги; на Варшавському саміті НАТО – Платформи Україна–НАТО із протидії гібридній війні [5]. У 2017 р. був підписаний Указ ПУ «Про Концепцію вдосконалення інформування громадськості з питань євроатлантичної інтеграції України на 2017–2020 роки»; затверджений РНП на 2017 р. [6]. У 2018 р. мало місце підписання угод для допомоги Україні із знешкодження вибухонебезпечних предметів та протидії саморобним вибуховим пристроям [6].

У 2019 р. Верховна Рада України ухвалила законопроект щодо закріплення у Конституції України курсу на членство України в ЄС та в НАТО [6]; у рамках ПД було проведено самооцінку 9 оборонних та безпекових установ України та надання рекомендацій [5]. У 2020 р. погодили прийняття Стратегії національної безпеки України, надання статусу партнера з розширеними можливостями (доступ до набору інструментів оперативної сумісності НАТО) [5]; погодження РНП–2020 [6]. У 2021 р. обопільна співпраця розширилася на надання та використання членами НАТО українських літаків АН-124 та АН-225 в рамках програми SALIS для протидії з коронавірусом. У 2022 р. відбулося розширення КПД для України, створення формату «Рамштайн» (контактна група з питань оборони України) [9].

За цей період Україна брала участь в одній миротворчій операції НАТО: 2015–2021 рр. Тренувально-дорадча місія НАТО «Рішуча підтримка» в Ісламській Республіці Афганістан, чисельність – 21 особа [7].

За період 2014–2022 рр. здійснювалося співробітництво в економічному напрямі, а саме у 2022 р. продовжили реалізацію Програми «Україна–НАТО з перепідготовки військовослужбовців», яка вже складається з 2-х проєктів: Програма Україна–НАТО з професійного розвитку цивільного персоналу сектору безпеки і оборони та Проєкт Трастового фонду НАТО–Хмельницький центр перепідготовки та соціальної адаптації військовослужбовців, надання допомоги в організації економічних курсів, здійснення Міністерством

економіки України щорічних семінарів з розвитку ОПК України з експертами НАТО [8].

Також співпраця у сфері науки та охорони довкілля відбувалася у таких основних формах: у 2014 р. Україна займає першість серед країн-партнерів НАТО за чисельністю наукових проєктів та обсягами їхнього фінансування за Програмою НЗМБ, реалізація проєктів «Циклотрон» у Харкові, «URAN» для мережі українських технічних інститутів, здійснюється проєкт з гуманітарного розминування, відбувається посилення спроможностей ДСНС України, розвивається телемедицина [10].

Таким чином, порівнюючи інтенсивність співробітництва України–НАТО за два періоди 1991 по 2013 р. та з 2014 по 2022 р., можемо визначити, що у військово-політичному напрямі співпраця після 2014 р. характеризувалася більшою практичною основою та масштабом надання військової допомоги, так як усю допомогу НАТО зосереджувало на подолання кризи в Україні через російську агресію ніж за перший період, і у 2022 р. такий темп у співпраці лише набув нових рис: швидкість координації дій України з НАТО у боротьбі з розгорнутою широкомасштабною війною РФ проти України, з урахуванням факту того, що за перший період ЗСУ брали участь у сімох миротворчих операціях НАТО на противагу одній за другий період співпраці.

Щодо порівняння співробітництва України-НАТО у сфері економіки за два періоди, було визначено, що за 1991–2013 рр. співпраця лише почала формуватися – відбувалося поступове збільшення фінансування. А за період 2014–2022 рр. ця співпраця лише поглибилася, з додаванням нових напрямів у економічній сфері. В аналізі співробітництва України–НАТО в науковій та екологічній сферах за два періоди, було виявлено, що за перший період у сфері екології співпраця була більш інтенсивною за кількістю підписаних угод та реалізованих проєктів щодо утилізації різного виду зброї, боєприпасів, мін та перезахоронення радіоактивних відходів, на відміну від другого періоду співпраці, у якій лише здійснювався проєкт з гуманітарного розминування територій. Інтенсивність співпраці у сфері науки має аналогічну ситуацію що й з економічним напрямом співпраці, а саме з 1991–2013 рр. динаміка розвитку відносин у сфері науки має позитивний характер, а в 2014–2022 рр. ці процеси лише посилюються та диверсифікуються за напрямками співпраці.

Отже, співробітництво України з НАТО за 1991–2013 рр. характеризувалося скоріше як будівничий період у військово-політичному, економічному, науковому та екологічному напрямках співробітництва,

а в деяких аспектах, таких як миротворча діяльність, проявлялася більша активність. З 2014 по 2022 р. це співробітництво стало одним із стратегічних курсів у діяльності НАТО та України, що супроводжувалося багатоклексною військово-політичною та фінансовою допомогою у боротьбі проти російської збройної агресії 2014–2022 рр. й стало одним із механізмів удосконалення та оновлення українського сектору безпеки та оборони до стандартів НАТО.

Джерела та література:

1. Партнерство заради миру: Рамк. док. від 08.02.1994 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/950_001#Text.

2. Хартія про особливе партнерство між Україною та Організацією Північно-Атлантичного договору: Хартія Україна від 09.07.1997 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_002#Text.

3. Про внесення змін до Конституції України (щодо стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору): Закон України від 07.02.2019 р. № 2680-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2680-19#Text>.

4. Стратегія національної безпеки України : від 14.09.2020 р. №392/2020. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/3922020-35037>.

5. Відносини з Україною. Організація Північноатлантичного Договору. 2023. URL: https://www.nato.int/cps/uk/natohq/topics_37750.htm.

6. Хронологія відносин Україна-НАТО. Україна-НАТО. 2019. URL: <https://ukraine-nato.mfa.gov.ua/ukrayina-nato/hronologiya-vidnosin-ukrayina-nato>.

7. Участь ЗС України у міжнародних операціях з підтримання миру і безпеки. Міністерство Оборони України. URL: <https://www.mil.gov.ua/diyalnist/mirotvorchist/>

8. Співробітництво Україна – НАТО у сфері економіки. Україна-НАТО. 2019. URL: <https://ukraine-nato.mfa.gov.ua/ukrayina-nato/spivrobotnictvo-ukrayina-nato-u-sferi-ekonomiki>.

9. Браїлян Є. Як НАТО підтримувало Україну в перший рік великої війни. Інформаційне агентство АрміяInform. 2023. URL: <https://armyinform.com.ua/2023/02/24/yak-nato-pidtrymuvalo-ukrayinu-v-pershij-rik-velykoji-vijny/>

10. Розвиток особливого партнерства України з НАТО. Україна-НАТО. 2020. URL: <https://ukraine-nato.mfa.gov.ua/ukrayina-nato/rozvitok-osoblivogo-partnerstva-ukrayini-z-nato>.

Святослав Дмитрієв

Національний університет «Острозька академія»

ПОЛІТИКА США СТОСОВНО УКРАЇНИ В УМОВАХ РОСІЙСЬКОГО ПОВНОМАШТАБНОГО ВТОРГНЕННЯ

У даній статті проаналізовано політику Сполучених Штатів Америки відносно України в контексті російського повномасштабного вторгнення. Стаття розглядає реакцію США на конфлікт, включаючи санкції, дипломатичні зусилля та підтримку надану Україні. Особлива увага приділяється партнерству між США та Україною у сфері безпеки та можливим шляхам покращення співпраці. Ця стаття сприяє кращому розумінню політичного контексту та впливу США на ситуацію в Україні під час російського вторгнення.

Ключові слов: політика, США, Україна, російське вторгнення, безпека, санкції, дипломатія, підтримка.

Sviatoslav Dmitriiev

US POLICY TOWARDS UKRAINE IN THE CONDITIONS OF A FULL-SCALE RUSSIAN INVASION

This article analyzes the policy of the United States of America in relation to Ukraine in the context of a full-scale Russian invasion. The article examines the US response to the conflict, including sanctions, diplomatic efforts, and support provided to Ukraine. Special attention is paid to the partnership between the USA and Ukraine in the field of security and possible ways to improve cooperation. This article contributes to a better understanding of the political context and influence of the US on the situation in Ukraine during the Russian invasion.

Keywords: politics, USA, Ukraine, Russian invasion, security, sanctions, diplomacy, support.

Політика США стосовно України в умовах російського повномасштабного вторгнення постає як досить складна задача з метою забезпечення безпеки та захисту інтересів України, а також

збереження регіональної стабільності. Російське вторгнення, що веде до загрози територіальної цілісності та суверенітету України, порушує принципи міжнародного права та загрожує безпеці не тільки в Україні, але й в регіоні в цілому. Політика США стосовно України вимагає стратегічного підходу та вжиття ефективних заходів для протидії російській агресії, включаючи дипломатичні зусилля, санкції та підтримку України в реалізації реформ та забезпеченні безпеки. Необхідно також враховувати, що ситуація у Європі щодо питань безпеки стає все критичнішою, що потребує спільних зусиль та тісної співпраці між США, ЄС та іншими міжнародними партнерами. Розуміння та вирішення цієї проблеми вимагає аналізу та оцінки політичних, економічних та стратегічних аспектів політики США стосовно України в контексті російського вторгнення.

Актуальність теми дослідження «Політика США стосовно України в умовах російського повномасштабного вторгнення» є дуже актуальною в сучасному світі, оскільки вона стосується важливих глобальних проблем, таких як конфлікт між Росією та Україною, геополітичні зміни в регіоні та вплив зовнішніх сил на події в Україні. У період російського повномасштабного вторгнення в Україну, роль США стала особливо помітною. Вашингтон надавав фінансову та військову допомогу Україні в боротьбі з російською агресією, активно підтримував санкційний режим проти Росії та сприяв формуванню міжнародної коаліції з метою підтримки України. Питання політики США стосовно України набувають все більшого значення в контексті геополітичних змін в регіоні, зокрема зростання ролі Китаю, змін в НАТО та зменшення впливу ЄС. Крім того, політика США відіграє важливу роль у підтримці України в боротьбі з внутрішньою корупцією, проведенні політичних та економічних реформ, забезпеченні безпеки громадян та інших важливих питань. Отже, можна стверджувати, що дослідження згаданої проблеми є дуже актуальним та важливим для подальшого розвитку ситуації в регіоні та розуміння впливу зовнішніх сил на цей конфлікт. Таке дослідження сприятиме кращому розумінню ролі США в цьому конфлікті, а також допомогти Україні досягти перемоги.

Ця тема ще не була достатньо досліджена, через те, що війна триває і досі, але все ж таки розвідки на цю проблему існують. Проблему політики США щодо України висвітлювали: в аналітичних записках Міністерство закордонних справ України, Посольство України в США, циклі передач «Радіо Свобода», окремі вчені, зокрема А. Мізенко та інші.

Метою цієї статті є дослідження політики США стосовно України в умовах російського повномасштабного вторгнення. Стаття спрямована на розкриття ключових аспектів політичної позиції Сполучених Штатів та їхніх дій у відношенні до кризи в Україні. Одним із завдань цього дослідження є надання читачам глибшого розуміння політичного контексту, в якому діють США, їхніх стратегічних цілей та заходів, спрямованих на підтримку України та забезпечення безпеки в регіоні.

США є одним з найбільших партнерів України в питаннях безпеки та економічного розвитку, і відіграють важливу роль у підтримці України в умовах війни з Росією. Військова допомога США Україні розпочалася ще в 2014 р., коли Росія почала агресію проти України, і полягала в наданні безпечних тренувань та обладнання для українських військових. Протягом років підтримка США у забезпеченні безпеки України значно зросла, зокрема, США надали до початку широкомасштабної агресії Росії українській армії більше 2,5 млрд дол. військової допомоги [2].

Також США надавали Україні економічну допомогу, зокрема через програму Міжнародного валютного фонду. Угода про програму МВФ на \$17,5 млрд дол. була підписана в березні 2015 р. і спрямована на зменшення бюджетного дефіциту та зміцнення національної валюти [2]. Крім того, США спільно з іншими країнами запровадили економічні санкції проти Росії за її агресивні дії в Україні, що також сприяло зменшенню фінансової та економічної підтримки Росії у конфлікті. У 2019 р. США надали Україні військову допомогу на суму \$250 млн, включаючи ракетні комплекси, військову техніку та інше обладнання. Крім того, США надали Україні фінансову допомогу в розмірі \$250 млн на розвиток демократії та громадянського суспільства [1]. У 2020 р. США надали Україні військову допомогу на суму \$250 млн, включаючи ракетні комплекси, прилади нічного бачення та інше обладнання. Також була надана фінансова допомога на суму \$250 млн для забезпечення національної безпеки України та реформи судової системи [3]. У 2021 р. США надали Україні додаткову військову допомогу на суму \$125 млн, включаючи транспортні літаки, амуніцію та інше військове обладнання [2].

Адміністрація Байдена продовжує підтримувати Україну в протистоянні з Росією, і це відображається в твердій позиції США щодо суверенітету та територіальної цілісності України. Адміністрація Байдена продовжує співпрацювати з українською владою, щоб зміцнити оборонні здібності України та надати їй допомогу в забезпеченні безпеки своїх громадян. США підтримували Україну

в різних міжнародних організаціях, таких як ООН, НАТО та ЄС. США також активно сприяли проведенню реформ в Україні, включаючи реформу судової системи та боротьбу з корупцією. У цілому, військова та економічна допомога США Україні під час війни була значною, що допомогло зберегти національну безпеку та стабільність країни в умовах збройного конфлікту [7; 8].

У 2022 р. США продовжували надавати важливу підтримку Україні. Наприклад, у січні 2022 р. Білий дім оголосив про надання додаткової військової допомоги на суму \$200 млн [5]. Ці кошти будуть використовуватися для забезпечення національної безпеки України та зміцнення її обороноздатності. Також, США продовжують активно сприяти проведенню реформ в Україні. Наприклад, у лютому 2022 р. США підтримали Україну в проведенні місцевих виборів, що є важливим кроком у зміцненні демократичних інститутів країни. Білий дім також активно висловлював свою підтримку Україні в контексті російської агресії та невизнання підривної влади, створеної Росією в ОРДЛО. У липні 2022 р. США оголосили про надання додаткової економічної допомоги Україні на суму \$150 млн. Ці кошти будуть використані для підтримки економічного розвитку країни та зміцнення її стійкості в умовах зовнішньої агресії [7; 8]. У цілому, США продовжують підтримувати Україну в різних сферах, включаючи військову безпеку, економічний розвиток та демократію. Відносини між двома країнами продовжують зміцнюватися, а це дозволяє Україні відчувати підтримку своїх партнерів у важкий час для країни.

Додатково, у вересні 2022 р. США та Україна підписали рамкову угоду про стратегічне партнерство, яка закладає основу для подальшого співробітництва між країнами. Угода передбачає співпрацю у таких сферах, як безпека, економіка, наука та технології, демократія та реформи, а також культура та освіта [3]. Крім того, США продовжують активно підтримувати Україну у контексті російської агресії. У вересні 2022 р. США підтримали прийняття резолюції ООН, яка закликає Росію відновити повний контроль над своїм кордоном з Україною та відмовитися від підтримки незаконних збройних формувань на окупованих територіях. США підтримують Україну у проведенні реформ та зміцненні демократії. Наприклад, у листопаді 2022 р. США оголосили про надання додаткової фінансової допомоги у сумі \$25 млн на підтримку місцевого самоврядування в Україні [5].

Отже, США продовжують надавати важливу підтримку Україні в різних сферах, включаючи безпеку, економіку, демократію та

реформи. Така підтримка є важливою для України в умовах військової агресії та економічних викликів, з якими країна стикається. Додатковою формою підтримки України є військова допомога, яку США надають українській армії. У 2022 р. США продовжили програму Military Assistance Program (далі – MAP), яка надає українській армії допомогу в області оборонної техніки та спорядження, а також навчання військових на американських тренувальних майданчиках [2; 7]. У жовтні 2022 р. США передали Україні нові радіолокаційні станції, які допоможуть українській армії відслідковувати рухи російських військ на сході країни.

У січні 2022 р. США продовжили програму надання військової допомоги Україні на рік, на суму 275 млн дол. Це охоплює покупку радіоелектронних засобів, бронезилетів, військових автомобілів, та іншого обладнання для українських військових [1]. Україна також отримує економічну підтримку від США. Зокрема, США підтримують Україну через фінансові програми, які надаються через Міжнародний валютний фонд, та підтримку реформ у країні.

Надання допомоги Україні є важливим елементом стратегії США в Східній Європі, що забезпечує збільшення безпеки та стабільності в регіоні. Підтримка США є важливою для України у забезпеченні безпеки, розвитку економіки та проведенні необхідних реформ для розвитку країни.

У 2022 р. США продовжували надавати військову допомогу Україні, включаючи навчання та підтримку у відновленні інфраструктури на Сході України, що була пошкоджена внаслідок війни. Військові навчання проводилися в рамках програми «Joint Multinational Training Group-Ukraine» (JMTG-U), яка включала участь військовослужбовців США, країн-членів НАТО та партнерів з інших країн [8]. Також у 2022 р. США надали Україні економічну допомогу в розмірі \$100 млн для підтримки реформ, підвищення енергоефективності, покращення умов для бізнесу та зменшення бюрократії. Крім того, Україна стала учасницею програми «Глобальний фонд для боротьби зі СНІДом, туберкульозом та малярією», в рамках якої США виділили більше \$80 млн на наступний п'ятирічний період [5].

У 2022 р. США збільшили підтримку України в її зусиллях з протидії дезінформації та кібернападів з боку Росії. Крім того, США відкрили новий офіс Агентства США з міжнародного розвитку (далі – USAID) в місті Харкові, який має на меті підтримати розвиток економіки та демократії на Сході України [3]. Нарешті, у 2022 р. США відзначили 30-річницю встановлення дипломатичних стосунків з Україною, підкресливши свою рішучу підтримку суверенітету

та територіальної цілісності України. Надалі у тому ж році США продовжували підтримувати Україну в її зусиллях щодо інтеграції до європейських та євроатлантичних структур. Зокрема, США висловлювали свою підтримку наданню Україні статусу кандидата на членство в НАТО, а також підтримували інші реформи, необхідні для набуття членства в ЄС [8].

У 2022 р. Вашингтон надав допомогу Києву в боротьбі з корупцією та підтримці прав людини, включаючи підтримку роботи антикорупційних та правозахисних організацій в Україні. Крім того, США продовжували підтримувати Україну в її зусиллях з реформування правосуддя та поліції, щоб забезпечити більш ефективний захист прав та свобод громадян. США також продовжували підтримувати Україну в боротьбі з енергетичною залежністю від Росії. США надали Україні допомогу в розвитку її енергетичного сектору та підтримували проекти з використанням відновлювальних джерел енергії [1;4].

Також у 2022 р. США нарощували свої зусилля щодо розвитку громадського сектору та підтримці демократичних інститутів в Україні. США надали фінансову допомогу різним неприбутковим організаціям, які займаються підтримкою демократії та прав людини в Україні [3]. Сполучені Штати продовжували надавати військову допомогу Україні в рамках програми «Незалежність», яка передбачає поставки зброї та військової техніки. Наприклад, у вересні 2022 р. США надали Україні велику партію важкого озброєння, включаючи танки, артилерію та системи ППО [1]. Загалом, у 2022 р. США продовжували підтримувати Україну в різних сферах, включаючи економіку, демократію, культуру, освіту, здоров'я та безпеку [2]. Це свідчить про тісні та довгострокові відносини між державами, які базуються на спільних цінностях та інтересах.

Протягом першого року війни уряд та офіційні особи США продовжували надавати політико-дипломатичну підтримку Україні в контексті російської агресії та окупації частини території України на сході країни. Основні заходи та ініціативи, що свідчили про цю підтримку, включають наступні дії. У серпні 2022 р. Президент США Джо Байден відвідав Україну та зустрівся з Президентом України Володимиром Зеленським, під час якої підтвердив підтримку США стосовно територіальної цілісності та суверенітету України [4]. У вересні 2022 р. Державний секретар США Ентоні Блінкен заявив про готовність США продовжувати надання військової допомоги Україні, зокрема в рамках Програми допомоги військовій сфері (FMF) та Програми допомоги бойовій готовності

(ETSS) [1; 4]. У квітні 2022 р. Державний департамент США опублікував звіт про порушення прав людини та протидію корупції в Україні, в якому була висловлена підтримка США щодо реформ та боротьби з корупцією в Україні. У березні 2022 р. Сенат США прийняв резолюцію, у якій засуджувалась агресія Росії проти України та підтверджувалась підтримка США для територіальної цілісності та суверенітету України. У травні 2022 р. Конгрес США виділив \$300 млн допомоги Україні, в тому числі для забезпечення безпеки на сході країни, допомоги для бійців та розвитку економіки [4]. У жовтні 2022 р. Віце-президент США Камала Харріс зустрілась з Президентом України Володимиром Зеленським та висловила підтримку США для української державності та реформ в Україні. У листопаді 2022 р. США засудили проведення Росією виборів на окупованих територіях України та підтвердили свою підтримку для відновлення контролю України над цими територіями [3]. У цілому, уряд та офіційні особи США продовжують надавати активну політико-дипломатичну підтримку Україні в контексті російської агресії та окупації її території. Це свідчить про тісне партнерство між США та Україною та важливість України як стратегічного партнера США в регіоні. Також важливою складовою політико-дипломатичної підтримки США є залучення міжнародної спільноти до допомоги Україні. США активно співпрацюють з іншими країнами та міжнародними організаціями з метою підтримки України та залучення їх до рішення проблем, що виникають у зв'язку з агресією Росії. Наприклад, в листопаді 2022 р. у Вашингтоні відбулась зустріч міністрів закордонних справ країн «Нормандської четвірки» (Україна, Франція, Німеччина, Росія), під час якої обговорювалися питання щодо врегулювання конфлікту на Донбасі та відновлення суверенітету та територіальної цілісності України [2]. Також, США активно працюють з іншими країнами для забезпечення санкційного тиску на Росію та зміцнення міжнародної єдності щодо підтримки України. Наприклад, у жовтні 2022 р. США, разом з ЄС, Канадою та Великою Британією, ввели нові санкції проти Росії у зв'язку зі вторгненням в Україну.

Отже, політико-дипломатична підтримка США для України є важливим чинником у боротьбі з російською агресією та підтримці реформ в країні. Надання фінансової допомоги, зміцнення військової співпраці та залучення міжнародної спільноти для підтримки України є важливим заходом для забезпечення безпеки та стабільності в регіоні та у забезпеченні демократії, прав людини та розвитку України як суверенної та незалежної держави.

США продовжують підтримувати Україну в багатьох сферах, включаючи безпеку, економіку, демократію та реформи, що стає особливо важливим в умовах військової агресії та економічних викликів, з якими стикається наша країна. Крім того, США надають військову допомогу українській армії через програму Military Assistance Program (MAP), яка забезпечує допомогу в області оборонної техніки та спорядження, а також навчання військових на американських тренувальних майданчиках. Незважаючи на це, політико-дипломатична підтримка має свої межі та обмеження, які пов'язані з національними інтересами США. Загалом, зміцнення відносин між країнами можна досягти через розвиток співпраці в таких напрямках, як безпека, економіка та дипломатія, і аналіз варіантів зміцнення відносин є кроком до досягнення цієї мети.

Джерела та література:

1. Європейська правда. (2022, 16 березня). США оголошують про новий пакет допомоги Україні на 350 мільйонів доларів. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2022/03/16/7133607/>

2. Міністерство закордонних справ України. (н.д.). Сторінка «США». URL: <https://mfa.gov.ua/konsulski-spravi/konsulskij-korpus/uryadovij-sajt-konsulskogo-korpusu/amerikanski-konsulati-ta-posolstva-ukrajini>.

3. Посольство України у Сполучених Штатах Америки. (н.д.). Сторінка «U.S.-Ukraine Relations». URL: <https://usa.mfa.gov.ua/ukraine-us-relations>.

4. Українська правда. (2022, 16 березня). Зеленський зустрівся з Блінкеном: розмовляли про війну та допомогу США. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2022/03/16/7327182/>

5. Урядовий портал. (2022, 16 березня). Україна – США: відносини на високому рівні. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/ukrayina-ssha-vidnosini-na-visokomu-rivni>.

6. Embassy of the United States in Ukraine. (n.d.). U.S. Relations with Ukraine. URL: <https://ua.usembassy.gov/our-relationship/official-reports/u-s-relations-with-ukraine/>

7. U.S. Department of State. (2022, February 15). U.S. Relations with Ukraine. URL: <https://www.state.gov/u-s-relations-with-ukraine/>

8. NATO. (2022, March 14). NATO's relationship with Ukraine. URL: https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_37750.htm.

Владислав Галуцак

Хмельницький національний університет

УЧАСТЬ ІРАНУ В РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКІЙ ВІЙНІ: ПРИЧИНИ, ЦІЛІ, НАСЛІДКИ

У статті досліджується характер відносин між Іраном та Росією станом на кінець 2022 – початок 2023 рр. Аналізується вплив Ісламської республіки Іран на хід війни в Україні, з огляду на глобальні зовнішньополітичні інтереси та внутрішньополітичні особливості даної держави. Стаття визначає, як Іран схильний оцінювати роль Росії та України в сучасному світі з врахуванням їх політики на міжнародній арені.

Ключові слова: *Іран, Росія, Україна, російсько-українська війна, міжнародний тероризм, безпека, стратегічний альянс.*

Vladyslav Halushchak

IRAN'S PARTICIPATION IN THE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR: REASONS, GOALS, CONSEQUENCES

The article explores the nature of relations between Iran and Russia as of the end of 2022 – beginning of 2023. The influence of the Islamic Republic of Iran on the course of the war in Ukraine in terms of global foreign policy interests and domestic political features of this state is analyzed. The article determines how Iran tends to assess the role of Russia and Ukraine in the modern world, taking into account their policies in the international arena.

Keywords: *Iran, Russia, Ukraine, Russo-Ukrainian war, international terrorism, security, strategic alliance.*

Повномасштабний напад Росії на Україну у лютому 2022 р. став найсуттєвішим геополітичним катаклізмом щонайменше з моменту початку ХХІ-го ст., який у тій чи іншій мірі вже вплинув на весь світ. Цинічна та неприхована готовність Росії жертвувати відданістю міжнародному праву та усталеними нормами поведінки в рамках існуючої системи міжнародних відносин задля реалізації своїх неоімперських амбіцій переконала десятки держав по всьому світу

надати матеріальну та збройну підтримку Україні, яка сукупно продовжує боронити свою свободу уже десятий рік. З аналогічних причин, більше сотні держав-учасниць ООН безкомпромісно продовжують підтримувати територіальну цілісність України в ході голосувань у Генеральній асамблеї Організації Об'єднаних Націй.

Та все ж, країна-агресор також не залишилася на самоті: її експансіоністські потуги були дипломатично підтримані рядом країн з усіх континентів світу. Білорусь, Сирія, КНДР, Нікарагуа, М'янма, Малі – ось неповний перелік подібних держав. Однак, одна із них, а саме Іран, наважилася не лише словесно де-факто встати на сторону найбільшої держави-терористки на планеті, як це зробили усі інші країни із схожою позицією, а й виступити її фактичним спонсором у загарбницькій війні проти України. Політика офіційного Тегерану безумовно обумовлена тими національними інтересами, що переслідує нині Іран, та достеменно розуміння яких сьогодні є первинно актуальним для набуття повного уявлення щодо наймасштабнішої фази російсько-української війни з врахуванням загальнонаукового принципу системності [11].

Метою даного дослідження є аналіз національних інтересів та актуального зовнішньополітичного становища Ірану, зокрема тих їх аспектів, які виступили першоосновою для безпосереднього обумовлення у скоєнні терористичних актів та воєнних злочинів на території України в ході актуального нині етапу російсько-української війни (2022–2023 рр.)

Попри те, що події пов'язані із війною в Україні продовжують відбуватися у «прямому етері», докладної інформації щодо деяких її аспектів поки що відомо мало. В ході дослідження використовувалися головним чином публікації авторитетних новинних видань та аналітичних центрів зарубіжжя.

«З середини 2022 р. Іран став головним військовим спонсором Росії» – такими є слова Джона Кірбі, координатора зі стратегічних комунікацій Ради національної безпеки США. Цими словами він, у першу чергу, натякав на поставках безпілотних літальних апаратів, які рашисти активно почали використовувати для скоєння атак на українську інфраструктуру та убивств цивільного населення. Але Д. Кірбі також констатував ще більш тривожнішу динаміку – розширення де-факто стратегічного альянсу між Іраном та Росією [2].

Згідно публікації *Reuters* від 18-го жовтня 2022 року, Іран погодився надати Росії ракети класу «земля–земля», а також збільшити поставки безпілотних апаратів [5]. За даними деяких американських та українських чиновників, на території окупованої росіянами

АР Крим в той же часовий проміжок було вбито десяток іранських воєнних інструкторів, які надавали допомогу російській терористичній армії [12]. Ці, а також попередні вчинки іранської влади закономірно призвели до ініціації Україною розриву двохсторонніх дипломатичних відносин.

Визначити точні обсяги військової допомоги з боку Ірану в умовах продовження війни достатньо складно. Очевидно, однак, що лік поставлених Росії дронів уже може йти на тисячі, враховуючи частоту їхнього використання в ході атак на повітряний простір України. Подібна активність з боку даної Ісламської республіки є тим більш помітною, беручи до уваги майже цілковито повну пасивність ряду держав, від яких значно більше очікувалася політика підтримки російського тероризму, як от КНДР, яка продовжує залишатися цілковитим ізгоєм для міжнародної спільноти та водночас повністю проросійською державою на дипломатичному фронті; а також Китай, на який російська громадськість незмінно покладає величезні сподівання з самого початку повномасштабного нападу. Ці та інші симпатика рашизму часто стараються надати бодай якусь економічну допомогу, але з тих чи інших причин питання воєнної допомоги Росії для них залишається табуйованим. Відтак, під певним ракурсом політика Ірану щодо російсько-української війни може вважатися своєрідним феноменом, але її все ще легко пояснити якщо взяти до уваги міркування та глобальну стратегію, яких дотримується Тегеран.

Щоб зрозуміти сьогодення, потрібно засвоїти його генезу, витоки з минулого. Ісламська республіка Іран, як іменує себе сьогодні ця держава, виникла у 1979 р. внаслідок Ісламської революції, що повалила тогочасний шахський режим та дала поштовх до утворення державного ладу де-факто теократичного характеру. Нова політична формація одразу ліквідувала істотну частку соціальних прав та свобод (як свідчить доклад *Freedom House* за 2022 р., ситуація залишається аналогічною вже понад 40 років [3]), однак куди більш вагомим вплив революції 1979 р. був на зовнішню політику Ірану.

До 1979 р., Іран залишався, ймовірно, ключовим союзником Західного світу на Близькому Сході, послідовно виступаючи проти радянського союзу в умовах Холодної війни. Новоутворений революційний режим, хоча й не змінив свого ворожого ставлення до СРСР, яке зумовлювалося атеїстичним ухилом радянської політики та, що вагоміше, розв'язанням війни у сусідньому Афганістані – прийняв ще більш нетерпиму позицію щодо Заходу, зокрема США. Захоплення та утримання в заручниках працівників американського

посольства у Тегерані протягом 1979–1981 рр. поклало початок триваючій донині ворожнечі, прояви якої можна чітко бачити в тому числі й сьогодні.

В цьому можна знайти також першу явну причину ворожих кроків Ірану щодо України, які вочевидь зумовлюються не стільки неприязню до України, як невдоволенням українськими зовнішньополітичними симпатіями та цілями. Іран, знаючи про прагнення офіційного Києва вступити до лав НАТО та прихильність України до Білого дому, а також бачачи непоступливість останнього щодо дотримання територіальної цілісності України – публічно говорить про, що Україна нібито є «жертвою» американської політики, опосередковано натякаючи на несаможиттєвість української державної політики, а відтак, повторюючи російські наративи про Україну як «поневолену маріонетковим проамериканським режимом» країну [10]. Таким чином, активна підтримка Росії зумовлюється використанням зі сторони Ірану принципу «ворог мого ворога – мій друг», який переконує їх в тому, що війна Росії проти України є також їхньою війною, адже Росія чинить опір Західному світу – смертному ворогу діючого іранського режиму.

Окрім протистояння зі Заходом, Іран мав довготривалу війну із сусіднім Іраком, періоду правління Саддама Хусейна у 1980-х рр., яка практично не змінила геополітичну ситуацію в регіоні, але водночас частково заклала підґрунтя для виникнення сьогоденного становища на Близькому Сході. У той період багато хто виявляв певний страх щодо можливого впливу подій 1979 р. в Ірані на майбутнє регіону, адже новий режим не приховував намірів сприяти експорту своєї революції в інші країни. Хоча за останні 40 років на Близькому Сході відбулося чимало змін, Іран й досі багатьма сприймається першочерговою загрозою, через яку очікує перспектива ведення у майбутньому повномасштабної війни. Тобто, як це було в Україні щодо Росії протягом 2014–2021 рр. Мова йде, здебільшого, про Ізраїль, який нині не приховує свого відверто ворожого ставлення щодо Ісламської республіки та Саудівську Аравію, що й досі має побоювання теократичного укладу Ірану, незмінно тримаючи в пам'яті передісторію його виникнення. Подібні настрої мають також країни Перської затоки.

Вищеописана ситуація ставить перед Іраном декілька амбітних цілей, реалізація яких, як видається в Тегерані, необхідна для збереження діючого конституційного ладу. Беручи до уваги кількість та силу наявних ворогів, Іран цілком об'єктивно оцінює свою безпеку ситуацію як достатньо вразливу. Це і дозволяє зрозуміти

прагнення Ірану надати Росії усю посильну допомогу. Адже повномасштабна війна з Україною перетворила Росію на ізгоя для усього цивілізованого світу, який вже не бачить жодних компромісів з нею, згідно з принципом неможливості ведення переговорів з терористами. В цьому контексті, варто додатково відзначити, що США вважають Іран державою-спонсором тероризму ще з 1984 р. [14], а такий статус незмінно супроводжується санкціями для його носія. Відтак, Іран бачить у Росії «собі подібного», й саме це підштовхує обох вигнанців до нарощування взаємних контактів різноманітного характеру.

В історії існує чимало прикладів того, як держави-ізгої зближувалися між собою задля взаємного посилення, або протидії спільним ворогам. Одним із них є, до прикладу, Рапалльський договір 1922 р. між Веймарською республікою та радянською Росією, який дозволив обом сторонам частково легітимізувати одне одного в умовах міжнародної ізоляції. Ті двосторонні відносини, зрештою, досягли кульмінації при укладанні пакту Молотова-Ріббентропа та розв'язанні Другої світової війни.

В останнє десятиліття Холодної війни, Іран та СРСР мали ідеологічні та геополітичні протиріччя такого масштабу, що будь-яка співпраця між ними ставала рішуче неможливою. З початком повномасштабного вторгнення Росії в Україну, стало очевидно, що дихотомія «демократія – авторитаризм» є одним із визначальних чинників сьогоденної світової політики. Хоча Іран та Росія все ще мають мало подібностей, їх цілком достатньо щоб закрити очі на усі відмінності. Статус ізгоїв, авторитарність політичних режимів, наявність спільних ворогів серед країн з демократичним устроєм – лише цих чинників вже виявилось достатньо для виникнення неформального ірансько-російського стратегічного альянсу. Будучи до повномасштабного нападу на Україну найбільш «санкціонованою» державою світу [9], Іран може дозволити собі таку модель поведінки, на відміну від, наприклад, Китаю.

З геополітичної точки зору, Іран та Росія мають зручну позицію для стратегічної кооперації, адже вони відділені одне від одного лише Каспійським морем, яке залишається осторонь впливу усіх їхніх опонентів [8]. Через малу відстань, будь-яка поміч Ірану рашистським терористам дуже швидко доставляється на поля боїв в Україні. Продаючи Росії, у великих обсягах свої зразки зброї, Іран отримує винажкову можливість перевірити на практиці ефективність її застосування, в порівнянні з аналогами, виробленими у країнах-членах НАТО й наданими Україні.

Попри подвійний зиск, якщо подивитися на публічні висловлювання політикуму ісламської республіки – можна зауважити, що іранські діячі незмінно заперечують свою причетність до контактів із рашистами та продажу їм озброєння. Навіть якщо Іран і визнає сам факт продажу, водночас, прагне заперечити те, що це сталося в реаліях повномасштабної фази російсько-української війни [15]. В такий спосіб, іранське правління намагається повністю заперечити свій вплив на хід найбільшої з 1945 р. війни в Європі. Так, Верховний лідер Ірану Алі Хаменеї публічно заперечив факти втручання його країни у події в Україні, водночас звинувативши США у розпалюванні та одержанні вигоди від конфлікту [1]. Враховуючи численні підтвердження самого факту ірансько-російських взаємин, можна констатувати, що незважаючи на усі переваги, Іран розуміє – публічне визнання своєї причетності до озброєння російської армії цілком ймовірно призведе у майбутньому до відповідальності за скоєнні рашистами злочини, за аналогією з Білоруссю, яка де-факто участі у бойових діях так і не взяла, проте забезпечила чимало, аби полегшити росіянам реалізацію їх цілей.

Ірансько-російська військова кооперація є проблемою глобального значення також через ще одну причину, яка виходить далеко за рамки російсько-української війни. В числі найбільш серйозних викликів для міжнародної безпеки ХХІ ст. продовжує залишатися ядерна програма Ірану, а саме її вірогідне використання у воєнних цілях. Враховуючи, що Тегеран націлений на продовження протистояння, а не на дипломатичне вирішення усіх конфліктних питань – серед іранців є переконання, що лише набуття ядерної зброї може повністю зняти для них усі безпекові загрози. Все ж, розуміючи рівень уже наявної та потенційної міжнародної напруги, викликаной цим питанням, Іран формально заперечує будь-які подібні наміри, стверджуючи, що його ядерна програма буде використовуватися лише у мирних цілях. Підписана у 2015 р. Іранська ядерна угода покликана була врегулювати це питання, але не можна сказати, що проблема, яка і породила виникнення цієї угоди, була ліквідована у підсумку її підписання.

Аналізуючи ірансько-російську співпрацю в рамках повномасштабної фази російсько-української війни, *The Washington Institute* припустив, що «Росія також може зробити свій внесок у потенційні майбутні зусилля Ірану щодо створення ядерної зброї через надання технологій та ноу-хау, таємно чи відкрито» [13]. Готовність любою ціною продовжувати ведення самогубної війни, різко збільшена воєнна залежність від Ірану, а також відсутність легкого виходу із

уже сформованої геополітичної пастки – усе це може тільки збільшувати готовність рашистського керівництва до розгляду навіть відверто авантюрних вчинків, особливо беручи до увагу тенденцію до поступового, але невідворотного послаблення позицій Росії у глобальному масштабі. Як ядерна держава, Росія може зрештою продати Ірану усі наявні у неї ядерні секрети, чому міжнародна спільнота навряд чи зможе вчасно завадити.

Наслідки цього можуть мати далекосяжне значення: міністр оборони Ізраїлю Йоав Галант заздалегідь заявив, що Ізраїль повинен бути готовим застосувати усі засоби для запобігання отримання Іраном ядерної зброї [6]. Антагонізм Ірану та Ізраїлю цілком може перерости у нову регіональну війну на Близькому Сході, якщо останній вирішить, що початок бойових дій – остання міра, яка може завадити Ірану «мілітаризувати» його ядерну програму. Схожим чином, міністр закордонних справ Саудівської Аравії не виключив, що якщо Іран набуде ядерну зброю, то і його держава зробить те ж саме [7]. Тобто, така суттєва зміна цілком ймовірно спровокує злам усталеного балансу сил в регіоні та створить прецедент з лавиноподібною хвилею таких же кроків з боку інших зацікавлених держав.

Попри те, що Росія лише гіпотетично може наважитися на спонсорування ядерної програми Ірану в той чи інший спосіб, цей ризик неможливо толерувати, беручи до уваги неприховану схильність рашистів сприяти дестабілізації усталеної системи міжнародних відносин через ведення терористичної політики, а також відкрито погрожувати використанням своєї ядерної зброї в цілях шантажу світової спільноти. Враховуючи, що положення російського керівництва в політичній, воєнній та економічній площинах стає все більш безнадійним, достатньо важко припустити, що воно скаже умовне «ні» Тегерану, якщо той вимагатиме задля продовження або збільшення своєї безпосередньої збройної підтримки – передачу всього необхідного для створення ядерної зброї.

Отже, підсумовуючи, можна стверджувати, що допомагаючи Росії, Іран реалізовує одразу декілька своїх цілей. У підсанкційних умовах існування, коли Тегеран фактично позбавлений контактів із провідними державами світу та їх актуальними розробками, міжнародне вигнання Росії (яка станом на лютий 2023 р. в понад три рази випереджає Іран за кількістю санкцій, займаючи перше місце у світі [9]), дає Ірану змогу мати значно збільшену кооперацію із державою, яка, згідно рейтингу *Global Fire Power 2023* р., має другу за силою армію у світі [4], та яка, на жаль, досі продовжує бути постійним членом Ради Безпеки ООН. Критичні прорахунки

керівництва найбільшої у світі держави-терористки нині тільки збільшують її залежність від Ірану. А останній може використати наявний вплив у своїх цілях, з метою отримання від Росії технологічного озброєння, або ж, гіпотетично, навіть спонсорування своєї ядерної програми у немирних цілях, що може нести виняткову загрозу для всієї системи міжнародної безпеки.

Аналогічно, Іран сприймає Україну випробувальним полігоном для тих своїх воєнних зразків, що навряд чи інакше отримали б десь подібну перевірку ефективності. Отриману інформацію ця ісламська республіка буде використовувати, з огляду на підготовку уже до власних війн, які, враховуючи геополітичну ситуацію в регіоні, є цілком ймовірними. Загалом, очевидна зневага Тегерану до суб'єктності України та її територіальної цілісності – продиктована цілковитою ворожістю Ірану до США та їхніх союзників по всьому світу, в зв'язку з чим дана держава схильна бачити у варварському нападі РФ на Україну не цинічне та зверхнє порушення міжнародного права та прийнятих усіма державами норм поведінки, а лише «черговий театр війни із західним імперіалізмом та поневоленням».

Джерела та література:

1. Al Arabiya News. Iran's top leader denies involvement in Ukraine war, accuses US of starting conflict. URL: <https://english.alarabiya.net/News/middle-east/2023/03/21/Iran-s-top-leader-denies-involvement-in-Ukraine-war-accuses-US-of-starting-conflict>.

2. BBC News Україна. Іран став головним союзником Росії, і це шкодить Україні та світу – США. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/news-63927831>.

3. Freedom House. Iran: Freedom in the World 2022 Country Report. URL: <https://freedomhouse.org/country/iran/freedom-world/2022>.

4. Global Firepower. 2023 Military Strength Ranking. URL: <https://www.globalfirepower.com/countries-listing.php>.

5. Reuters. Iran agrees to ship missiles, more drones to Russia. URL: <https://www.reuters.com/world/exclusive-iran-agrees-ship-missiles-more-drones-russia-defying-west-sources-2022-10-18/>

6. Reuters. Israel: 'all possible means on the table' to prevent Iran getting nuclear weapon. URL: <https://www.reuters.com/world/middle-east/israel-all-possible-means-table-prevent-iran-getting-nuclear-weapon-2023-02-17/>

7. Reuters. Saudi foreign minister: 'All bets off' if Iran gets nuclear weapon. URL: <https://www.reuters.com/world/middle-east/saudi-foreign-minister-all-bets-off-if-iran-gets-nuclear-weapon-2022-12-11/>

8. Sky News. Iran's alleged ammunition for Russia's war in Ukraine: The secret journey of the cargo ships accused of supplying invasion. URL:

<https://news.sky.com/story/irans-alleged-ammunition-for-russias-war-in-ukraine-the-secret-journey-of-the-cargo-ships-accused-of-supplying-invasion-12828039>.

9. Statista. The World's Most Sanctioned Countries. URL: <https://www.statista.com/chart/27015/number-of-currently-active-sanctions-by-target-country/>

10. The Citizen. Iran's leader says Ukraine is 'victim' of US policy. URL: <https://www.thecitizen.co.tz/tanzania/news/international/iran-s-leader-says-ukraine-is-victim-of-us-policy-3733462>.

11. The Economist. Who are Russia's supporters? URL: <https://www.economist.com/graphic-detail/2023/03/31/who-are-russias-supporters>.

12. The Jerusalem Post. 10 Iranians killed in Ukrainian strikes – report. URL: <https://www.jpost.com/breaking-news/article-720252>.

13. The Washington Institute for Near East Policy. After Ukraine: Russia's Potential Military and Nuclear Compensation to Iran. URL: <https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/after-ukraine-russias-potential-military-and-nuclear-compensation-iran>.

14. United States Department of State. State Sponsors of Terrorism. URL: <https://www.state.gov/state-sponsors-of-terrorism/>

15. VOA News. Iran Admits Selling Drones to Russia Before War; Kyiv Says Tehran is Lying. URL: <https://www.voanews.com/a/iran-acknowledges-sending-drones-to-russia-for-first-time/6821526.html>.

Михайло Кисиличин

Національний університет «Острозька академія»

ФОРМУВАННЯ ОСНОВНИХ ЗАСАД ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ ДЖО БАЙДЕНА

У цій статті досліджуються ключові принципи, які сформували зовнішню політику Джо Байдена як Президента Сполучених Штатів Америки. У статті проаналізовано фундаментальні основи та пріоритети, якими керується його підхід до міжнародних відносин. Досліджуючи позицію Байдена щодо важливих питань, дипломатичних зобов'язань і політичних ініціатив, стаття дає цінну інформацію про фундаментальні принципи його програми зовнішньої політики.

Ключові слова: Джо Байден, зовнішня політика США, Сполучені Штати Америки, дипломатія, демократичні цінності, демократичні принципи, глобальні виклики.

Mykhailo Kysylchyn

FORMATION OF THE MAIN PRINCIPLES OF JOE BIDEN'S FOREIGN POLICY

This article explores the key principles that have shaped Joe Biden's foreign policy as the President of the United States. It analyzes the underlying foundations and priorities that guide his approach to international relations. By examining Biden's stance on critical issues, diplomatic engagements, and policy initiatives, the article provides valuable insights into the fundamental tenets of his foreign policy agenda.

Keywords: Joe Biden, foreign policy of the USA, Unites States, diplomacy, democratic values, democratic principles, global challenges.

Ця стаття розглядає процес формування основних засад зовнішньої політики Джо Байдена, 46-го Президента Сполучених Штатів Америки. У світлі глобальних викликів і змін у міжнародній арені, акцентується на необхідності з'ясування пріоритетів та стратегій нової американської адміністрації у відносинах з іншими країнами та регіонами світу. Стаття ставить на порядок денний дослідження

ключових принципів, які лежать в основі зовнішньої політики Джо Байдена. Вона звертає увагу на зміну підходу до багатосторонньої співпраці та дипломатичних зусиль, яку надає нова адміністрація, відзначаючи її відмінність від попередньої адміністрації з її частими проявами односторонніх тенденцій. Загальна проблема статті полягає в розкритті та аналізі принципів, які формують зовнішньополітичний підхід Джо Байдена. Дослідження висвітлює розуміння пріоритетів та цілей адміністрації Байдена щодо зовнішньополітичного спрямування США, відновлення союзів, вирішення глобальних проблем та підтримки демократичних цінностей.

Дана наукова стаття була написана завдяки ознайомленню із різними монографіями та статтями іноземних видань, де є описаними різні події із міжнародної політики адміністрації США. Сюди відносяться такі дослідження різних авторів, що аналізували певні рішення у сучасній зовнішній політиці США, описували їх наслідки та прогнози стосовно майбутніх подій.

Ця стаття має на меті дослідити основні принципи, що лежать в основі зовнішньої політики Джо Байдена, та проаналізувати їхню роль у відносинах США з іншими країнами та вирішенні глобальних викликів. Задачі статті включають виявлення ключових аспектів політичного курсу Д. Байдена, зокрема демократичних цінностей, економічної політики та співпраці з союзниками. Крім того, стаття пропонує надати глибше розуміння стратегії Байдена та її впливу на глобальну сцену, а також оцінити перспективи успіху нових принципів зовнішньої політики американського лідера.

На початку свого президентського терміну Джо Байден виклав своє зовнішньополітичне бачення Америки щодо відновлення гідного лідерства вдома та шанованого лідерства на світовій арені. Стверджуючи, що політика всередині країни та за кордоном глибоко пов'язана, Джо Байден оголосив, що як президент він сприятиме безпеці, процвітанню та цінностям Сполучених Штатів, вживаючи негайних заходів для відновлення власної демократії та альянсів, захисту економічного майбутнього, і також знову поставити Америку на чолі світу, ведучи його до вирішення найнагальніших глобальних викликів. В адміністрації Байдена США подала приклад та жагу до згуртування всього світу для вирішення усіх спільних викликів, з якими жодна нація не може протистояти сама по собі, від зміни клімату до розповсюдження ядерної зброї, від агресії великих держав до транснаціонального тероризму, від кібервійни до масової міграції [2]. На думку Джо Байдена, хибна політика Дональда Трампа та неспроможність дотримуватись основних демократичних

принципів послабили позицію Сполучених Штатів у світі, підірвали більшість демократичних альянсів, послабили здатність мобілізувати інших для вирішення цих викликів і поставили під загрозу безпеку та майбутнє. У своїй промові в The Graduate Center при CUNY в Нью-Йорку у 2019 р. Джо Байден виклав свій план відновлення шкоди, завданої президентом Трампом, і продемонстрував принципово інший курс американської зовнішньої політики для світу, заявив про прагнення розвивати це бачення протягом кампанії [7].

На думку Джозефа Байдена, демократія є корінням американського суспільства, джерелом влади та її оновлення. Це зміцнює та посилює лідерство, щоб бути безпечними у світі. Серед своїх перших дій у зовнішній політиці на посаді президента Джо Байден виділив наступне [7]:

1) зміцнювати демократію не лише в Америці, але й у всьому світі;

2) негайно повернутися до щоденних прес-брифінгів у Білому домі, Державному департаменті США та Міністерстві оборони США. Зовнішня політика повинна спиратися на інформовану згоду американського народу;

3) відновити американське моральне лідерство;

4) будучи президентом, Байден прагнув запровадити розумну політику, яка покращить процедури перевірки в законних пунктах в'їзду та зробити розумні інвестиції в прикордонні технології у співпраці з Канадою та Мексикою;

5) замовити перегляд тимчасового захищеного статусу для вразливих верств населення, які не можуть знайти безпеку в країнах, охоплених насильством або катастрофою, зокрема для венесуельців і гаїтян; скасувати заборону на в'їзд для вихідців з мусульманських країн;

6) скасувати згубну, на думку Джо Байдена, політику Дональда Трампа щодо надання притулку та підвищити американську ціль щодо прийому біженців до рівня, який відповідає відповідальності та безпрецедентній глобальній потребі;

7) зосередити увагу на заходах щодо боротьби з гендерним насильством на міжнародному рівні;

8) підтвердити заборону тортур і відновити більшу прозорість військових операцій, включаючи політику, започатковану під час адміністрації Обами-Байдена щодо зменшення жертв серед цивільного населення;

9) відновити національну відданість просуванню прав людини та демократії в усьому світі.

Для зміцнення демократичної основи та спонукання до дій інших країн, президент Байден організував та провів глобальний саміт за демократію, щоб відновити дух і спільну мету націй вільного світу. Протягом свого першого року перебування на посаді президент Байден зайнявся об'єднанням демократій світу для зміцнення спільних демократичних інституцій. На саміті було визначено пріоритетність результатів шляхом активізації важливих нових зобов'язань країн у трьох сферах: 1) боротьба з корупцією; 2) захист від авторитаризму, включаючи безпеку виборів; 3) просування прав людини у своїх країнах і за кордоном. У саміті взяли участь організації громадянського суспільства з усього світу, які стоять на передовій захисту демократії. На саміті було опубліковано Заклик до дій для приватного сектору, включаючи технологічні корпорації та гіганти соціальних медіа, взяти на себе власні зобов'язання, усвідомлюючи свою відповідальність і величезну зацікавленість у збереженні відкритих, демократичних суспільств і захисті свободи слова [6].

Наприклад, технологічні компанії, які користуються плодами демократії, мають взяти конкретні зобов'язання щодо того, як вони можуть забезпечити, щоб їхні алгоритми та платформи не розширювали можливості держави стеження, сприяли репресіям у Китаї та інших країнах, поширювали ненависть, спонукали людей до насильства, залишаючись чутливими до неправильного використання їх технологій. Приклад конкретних дій, яких потребує наш світ, навів сам Джо Байден, коли був членом-засновником Трансатлантичної комісії з чесності виборів, щоб протистояти нападам Росії на західні демократії. Комісія звернулася до політиків у всій Європі з проханням підписати зобов'язання щодо прозорості фінансування кампанії та відмови від використання сфабрикованих матеріалів. Тепер, ставши кандидатом на посаду, Байден підписав це зобов'язання та закликає кожного, хто балотується на пост президента, зробити те саме.

Джо Байден вважає, що економічна безпека – це національна безпека. Тому як президент він проводитиме зовнішню політику для середнього класу. Щоб виграти змагання за майбутнє проти Китаю чи будь-кого іншого, потрібно відточити інноваційну перевагу та об'єднати економічну міць демократій у всьому світі для протидії зловживанням економічною практикою.

Далі Джо Байден наголосив, що Американське лідерство, підкріплене чіткими цілями та розумною стратегією, необхідне для ефективного вирішення визначальних глобальних викликів нашого часу. Щоб знову стати лідером, потрібно відновити довіру та вплив.

З першого дня правління адміністрації Байдена інші країни знову мають підстави довіряти та поважати слова американського президента [2]. Працюючи разом, демократії можуть і повинні протистояти зростанню популістів, націоналістів і демагогів; зростаючій силі авторитарних держав та їхнім зусиллям розділити демократії та маніпулювати ними; і загрозам, унікальним для сучасного періоду, включаючи нову загрозу ядерної війни, масову міграцію, руйнівний вплив нових технологій і зміну клімату. Джо Байден ніколи не вагався захищати американський народ, у тому числі, коли це необхідно, із застосуванням сили, посилаючись на факт, що у них найсильніша армія у світі. І як президент, Байден подбає про те, щоб так і залишилося. Адміністрація Байдена має набір продовжувати робити інвестиції, необхідні для оснащення військ для викликів наступного століття, а не лише теперішнього. Але застосування сили має бути останнім засобом, а не першим – використовувати його допустимо лише для захисту життєво важливих інтересів, коли мета є чіткою та досяжною та за інформованої згоди американського народу. Також Джо Байден прагнув покласти край назавжди війнам в Афганістані та на Близькому Сході, які коштували дуже дорого для США. Як він давно стверджував, Байден мав намір повернути переважну більшість американських військ додому з Афганістану та вузько зосередити місію на Аль-Каїді та ІДІЛ. Також його метою було припинити підтримку війни в Ємені під керівництвом Саудівської Аравії [2].

Занурення в конфлікти, які неможливо виграти, лише виснажує американську здатність керувати іншими, більш важливими питаннями, які потребують уваги, і це заважало відновити інші інструменти американської влади.

Наступним основним завданням для Джо Байдена є вивіщення дипломатії: як президент, Байден застосує дипломатію як головний інструмент глобальної взаємодії [2]. У своїй першій програмній промові в якості діючого президента 4 лютого 2021 р. в Департаменті США Джозеф Байден підкреслив саме цей інструмент зовнішньої політики: «...ми повинні почати з дипломатії, що ґрунтується на найдорожчих демократичних цінностях Америки: захисті свободи, відстоюванні можливостей, дотриманні універсальних прав, повазі верховенства права та гідному ставленні до кожної людини [5]». Як наслідок, він відновив сучасний Державний департамент США, інвестуючи в найкращий дипломатичний корпус у світі та реконструюючи його можливості та використовуючи весь талант і багатство розмаїття Америки.

Співпраця з іншими країнами дозволила стати більш безпечними та успішними. Наприклад, будучи президентом, Байден розпочав повний аналіз фінансування Центральної Америки, щоб визначити, як можна спертися на успішну ініціативу адміністрації Обами та Байдена, яка забезпечила конкретні зобов'язання від лідерів Сальвадору, Гватемали та Гондурасу, щоб подолати корупцію, насильство та ендемічну бідність, які спонукають до міграції.

Ще одним надважливим завданням Джо Байден вважає відновлення та переосмислення міжнародного партнерства. На думку президента, адміністрація повинна зробити більше, ніж просто відновити історичні партнерства – це призведе до зусиль, щоб переосмислити відносини для майбутнього. Це означає збереження військового потенціалу НАТО у готовому стані проти будь-якої потенційної загрози, а також розширення спроможності протистояти новим, нетрадиційним загрозам, таким як збройна корупція, кіберкрадіжки та нові виклики в космосі та у відкритому морі; закликаючи всі країни НАТО знову взяти на себе зобов'язання членів демократичного альянсу; і зміцнення співпраці з демократичними партнерами за межами Північної Америки та Європи шляхом зв'язку з американськими партнерами в Азії для зміцнення усіх колективних можливостей та їх інтеграції на таких континентах, як Латинська Америка та Африка. Коли Сполучені Штати приймали перший з часів президентства Байдена саміт американського континенту у 2022 р., президент Байден скористався цією можливістю, щоб відновити міцні зв'язки між півкулями на основі поваги до демократії, прав людини та верховенства права [1]. Також за перший рік президентства було докладено зусиль у зміцненні вагомих для США альянсів: з Японією, Південною Кореєю, Австралією та іншими азіатськими демократіями, зберігаючи при цьому залізну відданість безпеці Ізраїлю.

Також, що стосується країн Азії, США продемонструвало свою відданість контролю над озброєннями для нової ери, спираючись на Історичну ядерну угоду з Іраном, укладеною адміністрацією Обами та Байдена разом із союзниками та іншими світовими державами, що блокувало Іран від отримання ядерної зброї. Джо Байден тут також засуджував політику Дональда Трампа, пояснюючи це тим, що він вирішив відкинути минулу домовленість, що спонукало Іран відновити свою ядерну програму та стати більш провокативним, поставивши регіон на порозі ще однієї катастрофічної війни. Президент Джо Байден покладав надію на те, що Тегеран повернеться до виконання угоди, а він сам знову укладе угоду, використовуючи

жорстку дипломатію та підтримку союзників, щоб зміцнити та розширити її, водночас ефективніше протидіючи іншим дестабілізуючим діям Ірану. У Північній Кореї президент Байден поставив за мету надати повноваження переговорникам і розпочати постійну, скоординовану кампанію із партнерами, включаючи Китай, для просування спільної мети з «денуклеаризації» Північної Кореї. Як президент, Джо Байден прагнув продовження Нового договору СНВ-III, який є опорою стратегічної стабільності між Сполученими Штатами та Росією, і використовувати його як основу для нових домовленостей щодо контролю над озброєннями. Також президент Байден продемонстрував рішучість у тому, щоб продемонструвати свою відданість зменшенню ролі ядерної зброї. Як він сказав у 2017 р., Байден вважає, що єдиною метою ядерного арсеналу США має бути стримування ядерної атаки – і, якщо необхідно, відповідь на неї. Як президент, він працюватиме, щоб втілити цю віру в життя, консультуючись із нашими союзниками та військовими [8]. Останнім важливим завданням Джо Байден вважає згуртування світу для подолання екзистенційної кліматичної кризи. Адміністрація Байдена приєдналася до Паризької кліматичної угоди в перший день і очолила великий дипломатичний поштовх для підвищення амбіцій щодо кліматичних цілей країн. Щоб активізувати ці зусилля та продемонструвати конкретні дії вдома для досягнення економіки чистої енергії з нульовими викидами до 2050 р., президент Байден почав реалізовувати ті завдання, які були поставлені в його комплексному плані, протягом перших 100 днів перебування на посаді [4]:

1) скликати всесвітній кліматичний саміт, щоб безпосередньо залучити лідерів найбільших країн світу – продуцентів вуглекислого газу, і переконати їх приєднатися до Сполучених Штатів у прийнятті більш амбітних національних зобов'язань, які перевищують вже взяті на них зобов'язання;

2) взяти зобов'язання, які зменшать викиди в глобальному судноплаванні та авіації, і вживати рішучих заходів, щоб інші країни не могли підірвати нам економічні витрати, коли ми виконуємо власні зобов'язання. Це включає в себе тиск на Китай – найбільший у світі виробник викидів вуглецю, що має припинити субсидування експорту вугілля та передачу забруднення іншим країнам шляхом фінансування мільярдів доларів брудних енергетичних проєктів, заснованих на викопному паливі через їхню ініціативу «Один пояс, один шлях».

У жовтні 2022 р. Білим домом було опубліковано нову Стратегію нацбезпеки, де були визначені основні загрози для США. Там було

вказано різного роду виклики для країни [3]. Основним фокусом серед них стала протидія авторитарним режимам, які становлять загрозу як США, так і всьому світові (Північна Корея, Російська Федерація, Китай, Іран тощо). Ця протидія не полягає у тому, щоб перетворювати режими у демократії. Текст документу в більшості згадує про те, що демократії самі покажуть свою міцність та ефективність, чому США буде сприяти завжди. Також була згадана максимальна підтримка всіх демократій світу. Другим видом викликів є глобальні виклики. Найбільшим завданням для США залишається саме зменшення небезпеки, яка потенційно надходить від авторитарних держав. Стратегія чітко визначає Китай та Росію двома найсерйознішими загрозами. КНР відноситься до таких, адже він описаний, як «країна, що здатна та має намір змінити увесь світовий порядок [3]». Російська Федерація, в свою чергу, описана в якості постійної та безпосередньої загрози. Вона, на відміну від Китаю, не є тим суб'єктом міжнародних відносин, який здатен впливати або змінювати світовий лад. Це просто країна, яка порушила чужий суверенітет і, відповідно, повинна бути покарана. Наступними країнами є також Іран та КНДР. Обидві не становлять такої загрози, як КНР чи РФ. Іран визначений у вигляді суб'єкта, який становить загрозу на регіональному рівні, адже має намір розвивати свою ядерну програму. Північна Корея має приблизно такий самий характер загрози.

Для того, щоб протидіяти найбільшим загрозам розписана модель протидії і конкуренції. Проти Китаю потрібно збільшувати інвестиції в економіку, інновації, демократичні інституції; використовувати та посилювати мережі регіональних союзів та партнерств; відстоювати міжнародні норми та правила чесної і відритої конкуренції. Проте США відкрито заявляють про свою готовність співпрацювати з Китаєм у протидії глобальним проблемам, як-от нерозповсюдження ядерної зброї, зміна клімату, продовольча безпека та пандемії. У випадку з Росією, США бачать вирішення у наданні Україні усієї необхідної допомоги та приєднанні агресора до відповідальності за свої дії.

Ще одними важливими рішеннями у Стратегії є необхідність нарощувати свій оборонно-промисловий комплекс, посилення своєї спроможності у забезпеченні національної безпеки та практики співпраці із міжнародними партнерами, які виявляють ініціативу у протидії спільним глобальним загрозам. Все це згадано через «вирішальне десятиліття», яке часто описане в документі. Воно трактується, як період, коли є ймовірність зменшення можливостей

у вирішенні спільних загроз через можливі конфронтації із країнами-агресорами [3].

Отже, Джо Байден, як Президент США, поставив перед собою ціль у розвитку зовнішніх відносин із партнерами та союзниками, щоб протидіяти будь-яким загрозам глобального характеру. Для нього є дуже важливим згуртуватися із усіма можливими дружніми альянсами, щоб у будь-який момент спільно зупинити та покарати потенційного ворога. Будь-яку проблему, на думку, Джо Байдена потрібно вирішувати, в першу чергу, дипломатією. Силові методи залишають за собою місце використовуватися лише при особливій потребі. Також для Байдена є надважливим завданням підтримувати усі демократії світу, які матимуть бажання розвиватися та співпрацювати. Також дуже важливим виявилось для нього виправлення усіх недоліків минулого президента Дональда Трампа, який погіршив міжнародні відносини США із іншими країнами, через що Джо Байдену довелося налагодити стосунки із різними країнами та альянсами у різних регіонах. Останні кілька місяців зовнішня політика найбільше спрямована саме на налагодження мирних стосунків із Китаєм, зокрема внаслідок переговорів із Сі Цзіньпіном.

Джерела та література:

1. 2022 Summit of the Americas. URL: <https://crsreports.congress.gov/product/pdf/IN/IN11934>.
2. American Leadership | Joe Biden. URL: <https://joebiden.com/americanleadership/>
3. Biden-Harris Administration's National Security Strategy. URL: <https://www.whitehouse.gov/wp-content/uploads/2022/10/Biden-Harris-Administrations-National-Security-Strategy-10.2022.pdf>.
4. Plan for Climate Change and Environmental Justice | Joe Biden. URL: <https://joebiden.com/climate-plan/>
5. Remarks by President Biden on America's Place in the World | The White House. URL: <https://www.whitehouse.gov/briefing-room/speeches-remarks/2021/02/04/remarks-by-president-biden-on-americas-place-in-the-world/>
6. Frontline Voices in the Summit for Democracy – GHD Foundation. URL: <https://ghdfoundation.com/frontline-voices-in-the-summit-for-democracy/>
7. July 11, 2019 – Joe Biden Foreign Policy Speech at The Graduate Center at CUNY in New York. URL: <https://www.democracyinaction.us/2020/biden/bidenpolicy071119foreignpolicy.html>.
8. The Biden Administration's Nuclear Posture Review. URL: <https://ploughshares.org/BidenNPR/>

Аліна Никифорчак

Хмельницький Національний Університет

ЗОВНІШНЯ ПОЛІТИКА ДЖО БАЙДЕНА

У статті робиться загальний огляд та аналіз зовнішньої політики, яку здійснює діючий 46-й Президент США Джозеф Байден. Розглядаються тенденції співпраці з іншими державами, а зокрема із Україною в теперішній ситуації. Актуальність дослідження полягає в тому, що при врахуванні сучасних процесів, необхідно розуміти, яким чином утворюються міжнародні зв'язки та налагоджується міжнародна співпраця. Метою є: дослідити діяльність на світовій арені, такого впливового учасника, як Сполучені Штати Америки.

Ключові слова: *США, Україна, підтримка, візити, міжнародна діяльність.*

Alina Nykyforchak

FOREIGN POLITICS OF JOE BIDEN

The article in general reviews and analyzes the foreign politics of the current 46th President of the United States, Joseph Biden. The tendencies of cooperation with other states, namely relations specifically with Ukraine in the current situation, are considered. The relevance of the research in the fact that, taking into account modern processes, it is necessary to understand how international relations are formed and international cooperation is established. The purpose is: to investigate the activities on the world stage, such an influential participant as the United States of America.

Keywords: *USA, Ukraine, support, visits, international activities.*

Як відомо, Джо Байден, повне ім'я якого Джозеф Робінетт Байден-молодший є американським державним та політичним діячем і зайняв свою посаду у січні 2021 р., представляючи Демократичну партію. Вже на початку свого президенства ухвалив рішення, які скасовували ті, що були запроваджені його попередником Дональдом Трампом. Це засвідчує його політику, як ту, що забороняє будь-яку дискримінацію та утиски в правах населення,

а також збереження зв'язків із іншими країнами та розвиток будь-якої співпраці.

Д. Байден скасував указ, який заборонив в'їзд людей у США з кількох країн, в більшості мусульманських, та зупинив будівництво стіни на кордоні з Мексикою, яку за попереднього президента будували доволі інтенсивно. Також новообраний президент обіцяв відновити членство у Паризькій угоді про зміни клімату, на відміну від минулої заяви Трампа про вихід із неї. Визначений Трампом процес уже завершувався, але Байден розвернув його у зворотньому напрямку. Його важливим рішенням стала заборона міграційним службам виганяти з країни осіб, які прибули до США в дитинстві із батьками, які є нелегальними мігрантами. Ще, Байден призупинив вихід із ВООЗ, започаткований перед ним [1].

Аби покарати Володимира Путіна за його дії щодо України, Президент США всіляко підтримував та стимулював відмову від постачання газу із РФ, а відтак, було ухвалено рішення про запровадження санкцій США проти оператора Північного потоку-2 та посадових осіб і компаній, які причетні до його будівництва. У заяві Д. Байдена було вказано, це остаточне рішення, позаяк потік визнано загрозою для енергетичної безпеки Європи [2].

Але попри усі санкції, російську агресію ніщо не змогло зупинити. З початку розв'язання війни, США надавали Україні найбільш суттєву підтримку зброєю, виступаючи її найбільшим донором. Приблизна сума допомоги за минулий 2022 р. перевищує 20 млрд доларів. Нашій країні транспортували: самохідні гаубиці, артилерійські та мінометні снаряди, боєприпаси для HIMARS, авіаційні та протитанкові ракети, зенітні та протитанкові системи, кулемети, бронезилети, гелікоптери, контр-батареїні радары, далекобійні ракети та інше озброєння [3].

Підтвердженням цілковитої підтримки України та водночас, засудженням вторгнення – був візит Президента США до столиці України у лютому нинішнього року. Це були перші відвідини з початку повномасштабного вторгнення. Байден тоді зазначив: «Я оголошу про чергову поставку критично важливого обладнання, включаючи артилерійські боєприпаси, протитанкові системи та радары повітряного спостереження, щоб допомогти захистити український народ від повітряних бомбардувань. І я анонсую, що на наступному тижні ми оголосимо про додаткові санкції проти посадовців і компаній, які намагаються допомагати військовій машині Росії аби підтримувати її» [4].

Крім цього, США створили коаліцію від Атлантики до Тихого океану для захисту України, надаючи, крім військової, також економічну та гуманітарну підтримку. Однією із значних подій було 19 травня 2023 р., коли відбулася зустріч лідерів країн «Групи семи», де Міністерство торгівлі США запровадило обмеження проти 71 компанії, із них 69 – російські. Була проведена двостороння зустріч та спільна конференція Джо Байдена та Володимира Зеленського. Підсумком стало підтвердження наміру США навчати українських пілотів на F-16. Тобто, у Білому домі підтвердили – США братимуть участь у створенні «авіаційної коаліції» – дадуть дозвіл на реекспорт американських F-16, але про повноцінну передачу літаків говорити було зарано [5].

Джо Байден активно взаємодіє також із лідерами багатьох демократичних країн, збільшуючи тенденцію підтримки України. Такими, наприклад, стали – телефонна розмова із Президентом Франції Еммануелем Макроном та двостороння зустріч із прем'єр-міністром Великої Британії Ріші Сунаком. Наголошувалося на продовженні сприяння збереженню Україною своєї свободи та протидії здатності Росії до ведення війни, висловлювалися прагнення до просування безпеки та спільних цінностей у рамках міжнародного порядку [6; 7].

Варто зазначити, що вперше від 24 лютого, наприкінці 2022 р. відбулася також закордонна поїздка Президента України Володимира Зеленського до США, де він зустрівся із Джо Байденом, після чого наша держава отримала черговий пакет допомоги та підтвердилася двопартійна підтримка. Цілком зрозуміло, що США непохитно виступає на боці України, про що свідчить уся минула діяльність. Для Сполучених Штатів Америки існує тенденція спонукати до більшої рішучості європейських союзників щодо припинення агресивних дій РФ, які порушують мирне існування. Як висновок, діяльність Путіна категорично засуджується. Візит продемонстрував міцність військово-політичного союзу США та України та найвищий рівень двосторонніх відносин за всю історію [8].

На даному етапі розвитку цивілізації неможливий та не є допустимим шантаж ядерною зброєю, бо це матиме катастрофічні наслідки для всієї планети, про що йшлося в розмові Джо Байдена та генерального секретаря Комуністичної партії Китаю Сі Цзіньпіня, які виступили проти можливості застосування Росією ядерної зброї в Україні. Підсумки перемовин прозвучали у заяві Білого дому, а крім того, китайський лідер особисто заявив, що «дуже стурбований» ситуацією в Україні [9].

Джо Байден продовжує висловлювати свою прихильність до України, відвідуючи також інші держави, як це відбулося, зокрема, під час його візиту до Польщі. Президент США виступив із промовою перед Королівським замком польської столиці, де виголосив думку: «Сьогодні ввечері я повторюю те, що сказав минулого року в тому ж місці. Диктатор, який прагне відбудувати імперію, ніколи не зможе послабити любов людей до свободи. Жорстокість ніколи не перемеле волю вільних. І Україна ніколи не погодиться змиритися з перемогою Росії» [10].

Відомо, що США є надзвичайно розвиненою державою та є учасником величезної низки міжнародних організацій, наприклад: АТЕС, ЄБРР, НАТО, ООН, МВФ, де здійснюється діяльність для покращення ситуації в кожній сфері на світовій арені. Відбувається активна співпраця в різних галузях між багатьма державами для активного розвитку міжнародних відносин [11].

Отже, в контексті висвітлених подій зрозуміло, що міжнародна діяльність США за президенства Джо Байдена відрізняється своїм демократичним спрямуванням. Будучи впливовим учасником міжнародних відносин, він особисто максимально сприяє співробітництву США із країнами, які поділяють подібні цінності – сприяння мирному існуванню, засудження воєнних дій, недопущення тероризму, забезпечення прав людини, комфортне життя без утисків, вирішення глобальних проблем. Випробуванням не лише для України стало вторгнення РФ, оскільки це загроза багатьом іншим державам у всіх спектрах існування. Саме тому ведеться ефективна зовнішня політика, яка допомагає повернути мир і цивілізованість та викоренити будь-які прояви агресії щодо інших держав.

Джо Байден успішно поширює свою позицію щодо категоричної заборони територіальних загарбань, а водночас – подальшого налагодження міжнародних зв'язків з усіма учасниками, які також прагнуть до співпраці, не порушуючи норми міжнародного права. Здійснюючи політичну діяльність, проводяться зустрічі, відбуваються візити, розмови, конференції, що в сукупності лише покращує міжнаціональні зв'язки, які є важливими для кожного учасника та їхнього розвитку. Береться до уваги не лише покращення власного становища, а й зміцнення позитивного впливу у глобальному масштабі. У сучасному світі неприйнятно завдавати будь-якої шкоди існуючим країнам та необхідно діяти законно та адекватно, що і підтверджується веденням і внутрішньої, і зовнішньої політики демократичними державами, включно зі США, яка у такій важкій

ситуації в Україні виступає з допомогою, як і багато інших акторів міжнародної ацени.

Джерела та література:

1. BBC NEWS Україна. Байден вже скасовує укази Трампа. Перші рішення нового президента. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/news-55739080>.

2. Internet archive. Wayback Mashine. Ліга Бізнес. Байден ввів санкції проти оператора Північного потоку-2. URL: <https://web.archive.org/web/20220319022352/https://biz.liga.net/ua/ekonomika/tek/novosti/bayden-vvel-sanktsiy-protiv-operatora-severnogo-potoka-2>.

3. Аналітичний портал. Слово і Діло. Як США нарощували військову підтримку України з початку великої війни. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2023/02/06/infografika/bezpeka/yak-ssha-naroshhuvaly-vijskovu-pidtrymku-ukrayiny-pochatku-velykoyi-vijny>.

4. Суспільне. Новини. Байден вперше приїхав до Києва з початку повномасштабного вторгнення РФ. Що відомо. URL:

<https://suspilne.media/391010-bajden-priihav-do-kieva/>

5. Суспільне. Новини. Ядерна безпека, нові санкції проти Росії та тренування українських льотчиків: у Японії завершився саміт G7. URL:

<https://suspilne.media/482845-aderna-bezpeka-novi-sankcii-proti-rosiia-trenuvanna-ukrainskih-lotcikiv-u-aponii-zaversivsa-samit-g7/>

6. АРМІЯ Inform. Президенти США та Франції провели телефонну розмову – підтвердили непохитну підтримку України. URL:

<https://armyinform.com.ua/2023/04/21/prezydenty-ssha-ta-francziyi-provely-telefonnu-rozmovu-pidtvrdyly-nepohytnu-pidtrymku-ukrayiny/>

7. АРМІЯ. Inform. Президент США обговорив з прем'єром Великої Британії подальшу допомогу Україні. URL: <https://armyinform.com.ua/2023/03/14/prezydent-ssha-obgovoryv-z-premyerom-velykoyi-brytaniyi-podalshu-dopomogu-ukrayini/>

8. Мультимедійна платформа іномовлення України. УКРІНФОРМ. Візит Зеленського до США: багато хороших новин оприлюднено, набагато більше – за кадром. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubricato/3639371-vizit-zelenskogo-do-ssa-bagato-horosih-novin-opriludneno-nabagato-bilse-zaliseno-za-kadrom.html>.

9. BBC NEWS Україна. Ядерних погроз не має бути – Байден і Сі Цзінпін про війну в Україні. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/news-63627769>.

10. DW. Made for minds. Joe Biden in Poland says Ukraine 'stands free'. URL: <https://www.dw.com/en/joe-biden-in-poland-says-ukraine-stands-free/a-64771287>.

11. Wikipedia. Free Encyclopedia. International organization membership of the United States. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/International_organization_membership_of_the_United_States.

Катерина Капітунова

Національний університет «Острозька академія»

БЕЗПЕКОВИЙ ВИМІР МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН У РЕГІОНІ БЛИЗЬКОГО ТА СЕРЕДНЬОГО СХОДУ

У статті досліджуються проблеми, що пов'язані з безпекою в регіоні Близького та Середнього Сходу, зокрема те, як саме конфлікти, що розвиваються в цьому регіоні, впливають на економічне та політичне співробітництво у світі. Крім того, значна увага приділяється причинам та наслідкам міграційної кризи, пов'язаної з конфліктами в регіоні. Також описані та проаналізовані деякі поточні конфлікти на Близькому Сході, окреслені перспективи їх розвитку та розглянуті можливі варіанти їх розв'язання.

Ключові слова: Близький Схід, безпекова ситуація, міграційна криза, тероризм, громадянська війна, холодна війна на Близькому Сході.

Kateryna Kapitunova

SECURITY DIMENSION OF INTERNATIONAL RELATIONS IN THE MIDDLE EAST REGION

The article explores the problems associated with security in the Middle East region, specifically how the ongoing conflicts in this region impact global economic and political cooperation. Additionally, significant attention is given to the causes and consequences of the migration crisis linked to conflicts in the region. Furthermore, some current conflicts in the Middle East are described and analyzed, outlining their future prospects and examining possible solutions.

Keywords: Middle East, security situation, migration crisis, terrorism, civil war, Cold War in the Middle East.

Із середини ХХ ст. Близький Схід є одним із найбільш динамічних і конфліктних геополітичних регіонів світу. Безпека у регіоні Близького Сходу має неабиякий вплив на безпеку міжнародної спільноти в цілому та на її життєдіяльність як таку. Метою статті є дослідження впливу незадовільної безпекової ситуації в регіоні

Близького та Середнього Сходу на безпеку світу, глобальне економічне та політичне співробітництво, розгляд деяких гарячих конфліктів регіону та ступінь задіяності провідних світових акторів та терористичних організацій до них.

Тема безпеки в регіоні Близького та Середнього Сходу, в міру своєї складності, багатогранності та мінливості потребує постійного дослідження. В минулому їй було присвячено чимало вітчизняних та зарубіжних наукових праць. Однак, в міру розвитку конфліктів, необхідним є оновлення інформації про них та їх вплив на безпекову ситуацію в регіоні та світі.

Вплив безпекової ситуації в регіоні Близького Сходу, насамперед, пов'язаний з економічними питаннями, наприклад, з тим, що такі країни Близького Сходу як Саудівська Аравія, Ірак, Катар, Іран та Оман входять до топ-20 країн-експортерів нафти світу [13], а також мають значні газові резерви, що робить регіон ключовим гравцем на світовому ринку енергетичних ресурсів. У басейні Перської затоки зосереджені 66% світових запасів нафти, в також 26% запасів природного газу [8]. Також Близький Схід займає ключове положення між Європою, Азією та Африкою, що робить його пунктом транзиту для світової торгівлі. Незадовільна безпекова ситуація є перешкодою для ведення економічної діяльності в регіоні.

Географічно Близький Схід об'єднує країни Західної Азії та Північно-Східної Африки. Близький Схід є геополітичним регіоном без чітко визначених кордонів із центром на сході середземноморського басейну. До Близького Сходу включають Сирію, Ліван, Ізраїль, Палестину та Йорданію. До регіону часто додають також Туреччину, Ірак, Єгипет і Кіпр. У ширшому розумінні Близький Схід охоплює також Іран, Кувейт, Саудівську Аравію, Бахрейн, Катар, Об'єднані Арабські Емірати (ОАЕ), Оман та Ємен. У зв'язку з конфесійною належністю багатьох країн Близького Сходу до ісламського світу, в окремих випадках до регіону відносять Лівію, Туніс, Алжир, Марокко, Мавританію, Судан, Еритрею та Сомалі [10]. В науковій літературі пропонують виділяти «Великий» Близький Схід (вужче значення) і «Середній» Близький Схід (Іран, Ірак, Туреччина, Кувейт). Надалі для зручності на позначення регіону буде використаний термін «Близький та Середній Схід».

Незадовільна безпекова ситуація у регіоні Близького та Середнього Сходу спричиняє міграційну кризу, чим також впливає на весь світ в цілому: великі хвилі біженців, викликані конфліктами в Сирії та інших країнах, ставлять перед міжнародною спільнотою гуманітарні завдання та потребують спільних зусиль для надання

допомоги та розв'язання цієї проблеми. Великі потоки біженців з Близького та Середнього Сходу, спричинені конфліктами і політичною нестабільністю, можуть призводити до гуманітарної кризи. Це означає, що багато людей опиняються у вразливих умовах: стають бездомними, не мають доступу до шляхів задоволення основних потреб в харчуванні, проживанні, медичній допомозі тощо.

Біженці сприяють розширенню тіньової економіки та підвищенню рівня контрабанди, що несуть гігантські податкові витрати для країн, які приймають їх. Така ситуація може породжувати соціальну напругу та незадоволення, що може мати наслідком конфлікти і насильство [5].

Звичайно ж, головною проблемою, що впливає з міграційного чинника, є поширення та наростання позицій тероризму. Мігранти є одним із основних інструментів не тільки перевезення контрабанди, але і поширення впливу терористичних організацій. Послідовники терористичних організацій проникають на територію Європи спільно з мігрантами і вже там здійснюють терористичні акції, які, безумовно, підривають усі сфери життя приймаючих суспільств. Враховуючи ці фактори, міжнародна спільнота має бути активно зацікавлена в стабілізації регіону, вирішенні конфліктів, забезпеченні енергетичної безпеки, гуманітарній допомозі та підтримці культурного спадку Близького та Середнього Сходу.

Близький Схід відомий своєю складною та довготривалою історією конфліктів. Ці конфлікти мають значні гуманітарні, економічні та політичні наслідки, а також впливають на стабільність і безпеку не тільки в регіоні, але й у всьому світі. Ось приклади кількох основних конфліктів у регіоні: ізраїльсько-палестинський конфлікт, громадянська війна в Ємені, війна у Сирії, протистояння між Іраном та Саудівською Аравією.

Ізраїльсько-палестинський конфлікт має довгу і складну історію, сучасний вимір якої починається з кінця XIX ст., коли популярності набув сіонізм – єврейський національний рух, що ставить своєю метою об'єднання і відродження єврейського народу на його історичній батьківщині Ерец Ісраель (Земля Ізраїлю) [7]. Після посилення сіоністського руху в першій половині XX ст. почалась активна імміграція євреїв, що викликало невдоволення в арабів. Декларація Бальфура, яка фактично проголосила підтримку Англії, створення єврейського національного осередку в Палестині ще більше загострили мусульман і підштовхнули їх до військових дій. Результатом такої політики були криваві бунти 1920-х, події 1930-х рр. Арабське населення висунуло вимогу – повне припинення єврейської

імміграції [3]. Після проголошення незалежності Ізраїлю (14 травня 1948 р.) конфронтація отримала нові, більш політизовані ознаки.

Основні проблеми, що виникають у цьому конфлікті на сучасному етапі, стосуються територіальних питань, статусу Єрусалима, права на самовизначення та повноцінного національного існування для палестинців. Ізраїль претендує на весь Єрусалим як на свою столицю, тоді як палестинці претендують на Східний Єрусалим як на столицю майбутньої палестинської держави. Останнє запекле загострення конфлікту мало місце у травні 2021 р. Після виборів до Кнесету 1 листопада 2022 р. до влади в Ізраїлі прийшла найбільш права за весь час існування країни коаліція партій. Ключові посади, що стосуються Палестинських територій, зайняли політики, які не приховують свого шовіністичного ставлення до арабів та мусульман [11].

Приводом до загострення ситуації стало рішення Верховного суду Ізраїлю щодо виселення палестинців з району Еш-Шейх-Джаррах у Східному Єрусалимі; зачинення ізраїльським урядом Дамаських воріт, які є центральним входом в мусульманський квартал старого міста та на арабський ринок і популярним місцем для збору мусульман під час Рамадану; штурм ізраїльською поліцією мечеті Аль-Акса. Конфлікт створює напруженість та дисонанс у відносинах між різними країнами. Деякі країни, особливо в арабському світі, підтримують палестинську сторону, в той час як інші країни, зокрема США, підтримують Ізраїль. Це може призводити до спроб залучення інших країн на предмет підтримки однієї зі сторін конфлікту. Конфлікт створює сприятливі умови для поширення тероризму та радикалізації. Різні терористичні групи, такі як ХАМАС та Ісламський джихад, використовують конфлікт для своїх цілей та здійснюють терористичні атаки. Це має глобальний вплив на боротьбу з тероризмом та безпеку в різних частинах світу. ХАМАС визнаний терористичною організацією Ізраїлем, Канадою, США, Британією, країнами ЄС і Японією, а також заборонений у Йорданії та Єгипті. ХАМАС створена на базі двох угруповань, що діяли в секторі Гази і були офіційно зареєстровані як культурно-просвітницькі і благодійні організації, а саме Крила братів-мусульман Західного берега річки Йордан та сектору Газа й філії Ісламського джихаду в Палестині. Принагідно слід відзначити, що ХАМАС має політичне і військове крило. Політичне займається веденням пропаганди і вербуванням нових членів через мечеті і соціальні установи, військове – проводить бойові операції, терористичні акти проти Ізраїлю. Деякі країни, наприклад Австралія, визнають

терористичним лише військове крило ХАМАСу. ХАМАС не є організацією, терористична діяльність якої заснована на етнічних відмінностях між євреями і арабами. Вони вбачають проблему в факті окупації їх території і тим самим визначають свій опір як законний і такий, що відповідає всім міжнародним нормам і законам.

Для переважної більшості палестинців та для багатьох ізраїльтян у опитуваннях рішення про створення двох держав є одним з найкращих способів покласти край цьому конфлікту. Таке рішення передбачає створення єдиної багатонаціональної держави Ізраїль, включно з сектором Газа та Західним берегом, яка буде державою з рівними правами для всіх. Однак, остаточне завершення конфлікту в найближчій перспективі не передбачається, оскільки відсутнім є предмет для компромісу. Популярною є думка, що, найімовірніше, Ізраїль знайде спосіб домовитися з провідними арабськими державами та анексує всі цінні землі регіону. Хоча за наявною інформацією ультраправі партії погодилися не заважати нормалізації відносин з арабськими державами (у тому числі потенційній нормалізації із Саудівською Аравією), палестинське питання залишається дуже чутливим для арабів по всьому світу, тож агресивна політика Ізраїлю може спричинити похолодання відносин між Ізраїлем і його арабськими партнерами та дати тріщину їхньому партнерству у протистоянні зі спільним ворогом – Іраном.

Друга громадянська війна в Ємені бере свій початок від вересня 2014 р. Конфлікт відбувається між урядом Ємену, підтримуваним коаліцією арабських країн (Саудівська Аравія, ОАЕ, Судан, Катар) та деякими західними країнами (США, Франція, Велика Британія, Італія, Іспанія, Швейцарія) і повстанськими силами хуситів, які контролюють північну частину країни, включаючи столицю Сану. Хуситів підтримують Іран, ліванська шіїтська парамілітарна ісламістська терористична організація Хезболла та Північна Корея. Незначні території в глибинці країни, а також частину узбережжя контролює Аль-Каїда на Аравійському півострові. Витоком конфлікту вважається «арабська весна», що перекинулася сюди з Тунісу, Алжиру та Єгипту в січні 2011 р., вилившись у народне повстання проти авторитарного режиму Алі Абдалли Салеха. За 22 роки його президентства Ємен став найбіднішою країною на Близькому Сході: тут поширилися голод, безробіття серед молоді, а середньостатистичний єменець став жити менше, ніж на 2 дол. на добу. Сутички між протестантами та урядовими силами продовжувалися до листопада 2011 р. У квітні Рада співробітництва арабських держав Перської затоки розробила план урегулювання

ситуації, відповідно до якого Салех мав передати владу віце-президенту Абд Раббо Мансуру Гаді в обмін на гарантії безпеки. В лютому 2012 р. це таки відбулося. Однак, новообраному лідеру важко було впоратися з корупцією, клановою ворожнечею, сепаратизмом, які існували тут десятиліттями, та й збройні угруповання, перш за все хусити, не склали зброю. У липні 2014 р. держава потерпала від політичної кризи, хусити захопили центр однієї з мухафаз – Амрані, поступово перейшли до нападів на адміністративні будівлі в Сані, а 20 січня 2015 р. захопили президентську резиденцію, яку контролюють і донині [2].

Війна призвела до серйозної гуманітарної кризи в Ємені. Мільйони людей потерпають від голоду, недостатнього доступу до медичної допомоги та житлових умов, а також епідемій хвороб. За даними ООН, Ємен є найбільшим гуманітарним кризовим регіоном у світі і в Рейтингу неспроможних держав від Фонду миру займає друге місце, поступаючись за рівнем неспроможності лише Сомалі [12].

Конфлікт в Ємені став предметом міжнародної уваги та втручання. Саудівська Аравія очолює коаліцію арабських країн, яка підтримує уряд Ємену, тоді як Іран звинувачується в підтримці хуситів. Багато країн надають політичну, фінансову та військову підтримку різним сторонам конфлікту. Інтервенція Саудівської Аравії з союзниками до Ємену у 2022 р., що включала масштабне бомбардування цивільних районів, була засуджена міжнародною спільнотою. Конфлікт у Ємені має безпосередні наслідки для безпеки в регіоні. Окрім очевидних проблем війни, він сприяє поширенню тероризму, зокрема активності Ісламської держави. Крім того, недостатня контрольованість зброї та нестабільність у регіоні мають вплив на глобальні контрабандні потоки.

Основою для можливого врегулювання конфлікту є політичні переговори та домовленості між конфліктуючими сторонами. Це вимагає побудови довіри, припинення насильства та підписання мирної угоди, яка враховує інтереси всіх сторін. Міжнародна спільнота може сприяти політичним переговорам, дипломатії та посередництву. Важливим аспектом є включення в переговори усіх зацікавлених сторін, включно з урядом Ємену, хуситами тощо. Забезпечення безпекових гарантій для всіх сторін конфлікту є важливим елементом вирішення ситуації. Здійснення контролю над зброєю, демобілізація бойовиків та встановлення стабільності є ключовими кроками для забезпечення миру в регіоні.

Громадянська війна в Сирії, що триває з 2011 р., стала одним з найскладніших та найтриваліших конфліктів сучасності. Хоча до

січня 2011 р. САР була таким собі «царством тиші», де не було масштабних протестів на відміну від Єгипту, Лівії, Ємену чи Алжиру. Репресивно-поліцейська система режиму Башара аль-Асада та цензура в ЗМІ довгий час слугувала запобіжником масових демонстрацій. Проте 26 січня ситуація в країні кардинально змінила свій вектор розвитку. У невеликому місті Ель-Хасака здійснив самоспалення Хасан Алі Акле. Аналогічний акт публічного самоспалення, скоєний 17 грудня 2010 р. в Тунісі Мохаммедом Буазізі, після деякого часу розглядався багатьма аналітиками як подія, що стала приводом для початку Арабської весни. Вчинок Хасан Алі Акле розцінили як «протест проти сирійської влади». Через кілька днів було вбито двох солдатів курдського походження. Ці події змусили сирійців, невдоволених суспільно-політичною ситуацією в країні, вийти на акції протесту проти влади [1].

Конфлікт розпочався 15 березня 2011 р. з демонстрацій в рамках Арабської весни, але після цього переріс у повстання та громадянську війну в 2012 р. Протестувальники вимагали відставки президента Багара аль-Асада та завершення майже 50-літнього однопартійного правління Баасистів – політичної партії, ідеологією якої є арабський націоналізм, панарабізм, арабський соціалізм та антиімперіалізм, об'єднання арабського світу в єдину державу, свобода від неарабського контролю та втручання. Зародившись у Сирії, Баасизм незабаром поширився на інші арабські країни: Трансйорданію, Ліван, Саудівську Аравію, Ірак, Іран, Ємен і Лівію, де виникли місцеві партійні організації як регіональні відгалуження центральної організації. Кожна з держав розглядалася як регіон майбутньої Арабської держави. Опорою баасистських режимів (насамперед у Сирії та Іраку з початку 1960-х рр.) був апарат безпеки та розгалужена мережа неформальних зв'язків, якими активно послуговуються глави держави заради придушення будь-яких опозиційних настроїв чи дій [9].

З часом повстання перетворилося на складний конфлікт між урядовими силами, різними опозиційними групами, джихадистськими організаціями та зовнішніми акторами, які надають підтримку різним сторонам. Конфлікт у Сирії став полем боротьби для Росії, США, Ірану, Туреччини, Саудівської Аравії та інших, країн, що підтримують різні сторони конфлікту і впливають на його хід, що сприяє складності розробки політичного вирішення. Війна у Сирії стала магнітом для терористичних груп, зокрема Ісламської держави (далі – ІД) та Аль-Каїди. Ці групи скористалися хаосом у країні для розширення своєї діяльності та здобуття території, що

створює загрозу для безпеки не лише в Сирії, але й в інших регіонах світу. Війна в Сирії призвела до серйозної гуманітарної кризи в світі, зокрема, міграційної кризи в країнах Європи, адже, внаслідок конфлікту в Сирії, біженцями стали, за різними даними, від 5 до понад 12 млн осіб. На даний момент конфлікт вважається фактично замороженим, однак, допоки немає політичного врегулювання, не можна вважати війну завершеною. Асад контролює дві третини сирійської території, зокрема вісім головних міст (Дамаск, Алеппо, Хомс, Хаму, Латакію, Тартус, Дераа і Дейр-ез-Зор). На цій території проживає приблизно 12 із 17 млн населення повсюдної Сирії. Решта країни поділена на три частини: північний схід перебуває в руках курдської коаліції, яку підтримують США; південний захід тримають повстанські угруповання, пов'язані з Туреччиною; решта знаходиться під контролем терористичних організацій.

Війна в Сирії триває так довго через залученість до конфлікту міжнародних гравців. Доля Сирії знаходиться не в руках сирійців, а перебуває під контролем зовнішніх сил. Там присутні турецькі, російські та американські військові, відповідно, будь-яке зіткнення загрожує перерости у відкритий конфлікт, що не є вигідним нікому. Присутність військ США в Сирії була також частиною антитерористичної операції проти Ісламської держави та операції «Непохитна рішучість». Конфлікт може бути вирішений шляхом мирного врегулювання та спільних антитерористичних дій країн, що мають війська на території Сирії, або ж шляхом заморожування конфлікту, що не вирішує його, а лише відтягує на невизначений термін [4].

Опосередкований конфлікт між Іраном і Саудівською Аравією або так звана «Холодна війна на Близькому Сході» полягає у невійськовій боротьбі цих країн за домінування в регіоні Близького Сходу, підсиленій комплексом протиріч між ними у сферах релігії, культури, політики та економіки. Значну роль у відносинах Саудівської Аравії та Ірану відіграє іслам. Саудівська Аравія є країною-лідером сунітського світу, Іран – найбільшою країною, де офіційно прийнятий іслам шіїтського напрямку. Обидві держави використовують історичне протистояння цих двох головних гілок ісламу на користь своєї національної політики.

Початком протистояння вважають повалення режиму прозахідного шаха Мохаммеда Пехлеві в ході Ісламської революції в Ірані в 1979 р. Раніше, у роки «холодної війни» між США та СРСР Іран і Саудівська Аравія були політичними союзниками і разом протистояли марксизму й арабському соціалізму на Близькому Сході. У 1970-ті рр. президент США Ніксон передбачав, що Тегеран та Ер-Ріяд

діятимуть спільно, захищаючи інтереси Вашингтона в Перській затоці. Водночас саме Іран мав виконувати роль регіонального жандарма, Саудівській Аравії відводилася роль важливого, хоча й не головного союзника США в арабському світі. Країни проводили спільні операції проти комуністів у Північному Ємені, Заїрі, Сомалі й Омані. Проте між ними виникли серйозні розбіжності в економіці. В ОПЕК Саудівська Аравія вела політику збільшення видобутку нафти, щоб наростити власну частку на ринку, що знецінило нафту. Іран натомість хотів підтримувати високі ціни на нафту, використовуючи виручені кошти для модернізації країни. Власне дефіцит бюджету та провал реформ шаха Мохаммеда Пехлеві й призвів до ісламської революції в Ірані [6]. Новий іранський лідер аятола Хомейні розпочав антиамериканську політику й поширення власної ісламської моделі на інші держави регіону. Це стало причиною руйнування партнерських відносин між країнами, а Ісламська революція 1979 р. в Ірані, окрім того, дала новий поштовх релігійному протистоянню між сунітами та шиїтами.

Конфлікт між Іраном і Саудівською Аравією має значний вплив на регіональну стабільність на Близькому Сході. Обидві країни підтримують різні політичні, військові та етнічні групи в різних країнах регіону, що спричиняє конфлікти та військові дії. Вони стежать за розширенням своїх сфер впливу через підтримку союзників, фінансування територіальних конфліктів та політичних процесів. Конфлікти в Сирії та Ємені поглиблюють протистояння між Іраном і Саудівською Аравією. Обидві країни підтримують різні сторони в цих конфліктах, що призводить до ескалації насильства та загострення геополітичних суперечок. Саудівська Аравія і Іран є найбільшими виробниками енергоресурсів і постійно конкурують за ринки збуту своїх головних експортних товарів – нафти і природного газу. Для обох країн надзвичайно важливими є відносини з КНР, який є одним з найбільших імпортерів нафти в світі. США, Індія, Японія та інші країни, що імпортують енергоносії з Близького Сходу, також зацікавлені в тому, щоб зберегти задовільний безпечний стан між Саудівською Аравією та Іраном та уникнути переростання конфлікту у збройний.

В листопаді 2022 р. конфлікт отримав новий виток розвитку у зв'язку з протестами в Ірані, пов'язаними з трагічною загибеллю Махси Аміні – жінки, що була заарештована і піддана катуванням поліцією моралі Ірану, спеціальним поліцейським загоном, за те, що вона не носила хіджаб належним чином. Внаслідок отриманих травм Махса Аміні померла після двох днів боротьби за своє життя

у відділенні інтенсивної терапії лікарні Касра в Тегерані. За заявою офіційних осіб Саудівської Аравії до Вашингтона, Іран планував здійснити атаки на Королівство, а також на Ербіль в Іракському Курдистані, щоб відвернути увагу від внутрішніх протестів, викликаних загибеллю Махси Аміні [14]. Станом на зараз Іран і Саудівська Аравія домовилися про відновлення дипломатичних відносин та обмін послами найближчим часом. Угоді передували переговори, що відбулися за посередництва КНР. Про це 10 березня 2023 р. повідомили агентства та засоби інформації обох країн. Найімовірніше, шлях досягнення порозуміння і надалі пролягатиме через посередництво Китаю та інших зацікавлених в економічній співпраці сторін. Однак, США, наврод чи візьмуть участь у цьому врегулюванні, оскільки мають претензії до Ірану щодо розробки ядерної зброї.

Отже, безпековий вимір міжнародних відносин на території Близького та Середнього Сходу має неабияке значення для збереження міжнародної безпеки, миру та економічної співпраці в регіоні. Геополітичне значення регіону, його енергетичні ресурси та присутність конфліктів створюють складну ситуацію, яка впливає на глобальну стабільність. Розв'язання конфліктів, налагодження дипломатичного діалогу, сприяння регіональному співробітництву та залучення міжнародних партнерів є необхідними кроками для досягнення миру та стабільності в регіоні. Забезпечення безпеки на Близькому та Середньому Сході є важливим завданням для всієї міжнародної спільноти, оскільки це сприятиме розвитку економіки, зниженню загроз тероризму та екстремізму, а також покращенню життя мільйонів людей, які проживають на цих територіях.

Джерела та література:

1. Аналітичний центр ADASTRA. 12 років кривавої війни: чим сьогодні живе Сирія? 2023. URL: <https://adastra.org.ua/blog/12-rokiv-krivavoyi-vijni-chim-sogodni-zhivе-siriya>.
2. Аналітичний центр ADASTRA. Ємен: найгірша гуманітарна катастрофа на Землі. 2020. URL: <https://adastra.org.ua/blog/yemen-najgirshagumanitarna-katastrofa-na-zemli>.
3. Беспалікова О. Палестинська проблема як один із найвідоміших та найгостріших міжнародних конфліктів. *Вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки: Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії*. Луцьк, 2019. № 1 (5). URL: <https://relint.vnu.edu.ua/index.php/relint/article/view/92>.
4. Готігідзе К. 10 років війні у Сирії. 10 головних питань. BBC. 2021. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-56392809>.

5. Гречка О. Міграційна криза в Європі як загроза безпеці ЄС: факти, виклики та можливі рішення. *Наукові праці Міжрегіональної Академії управління персоналом. Політичні науки та публічне управління*. 2022. №. 2(62). С. 48–53. Retrieved June 14, 2023. URL: <http://journals.mau.p.com.ua/index.php/political/article/view/2135>.
6. Мішин О. Битва титанів: що значить протистояння Ірану з Саудівською Аравією. Громадське телебачення. 2017. URL: <https://hromadske.ua/posts/shcho-znachyt-protystoiannia-iranu-z-sauidivskoiu-araviieiu>.
7. Офіційний сайт посольства Ізраїлю в Україні. Матеріали про Ізраїль. Сіонізм. URL: <https://embassies.gov.il/kiev/AboutIsrael/history/Pages/%D0%A1%D0%B8%D0%BE%D0%BD%D0%B8%D0%B7%D0%BC.aspx>.
8. Пашков В., Мищенко В. Близький Схід на перетині геополітичних інтересів великих держав. *Вісник Національного технічного університету «Дніпровська політехніка». Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії*. Дніпро, 2021. № 1 (9). URL: <https://relint.vnu.edu.ua/index.php/relint/article/view/167>.
9. Політологія: навчальний енциклопедичний словник довідник для студентів ВНЗ I-IV рівнів акредитації / За наук. ред. д. політ. н. Хоми Н. М. [В. М. Денисенко, О. М. Сорба, Л. Я. Угрин та ін.]. Львів: «Новий Світ – 2000», 2014. 779 с.
10. Рибалкін В.С. Близький Схід. Енциклопедія Сучасної України: онлайн-версія / редкол.: І. М. Дзюба та ін.; НАН України, НТШ. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2004. URL: <https://esu.com.ua/article-35506>.
11. Спецвидання українського незалежного аналітичного центру ADASTRA. Conflicts to watch 2023. 2023. URL: <https://adastra.org.ua/special-edition>.
12. The Fund For Peace. Failed State Index. Country Dashboard. Yemen. URL: <https://fragilestatesindex.org/country-data/>
13. Trading Economics. Crude Oil Production Countries List. 2023. URL: <https://tradingeconomics.com/country-list/crude-oil-production>.
14. The Wall Street Journal. Nissenbaum D. Saudi Arabia, U.S. on High Alert After Warning of Imminent Iranian Attack. WSJ NEWS EXCLUSIVE. 2022. No. 1. URL: <https://www.wsj.com/articles/saudi-arabia-u-s-on-high-alert-after-warning-of-imminent-iranian-attack-11667319274>.

Вікторія Давидів

Національний університет «Острозька академія»

НАГІРНИЙ КАРАБАХ: ПРОБЛЕМИ ТЕРИТОРІАЛЬНОГО КОНФЛІКТУ ТА ВИКЛИКИ СТАБІЛЬНОСТІ В РЕГІОНІ

Стаття розглядає проблему територіального конфлікту у Нагірному Карабаху та його вплив на стабільність в регіоні. Зосереджуючись на історичних, політичних та соціокультурних аспектах конфлікту, стаття аналізує головні причини та наслідки, що спричинили ескалацію напруженості між Азербайджаном та Вірменією. Досліджуються виклики, з якими стикаються обидві сторони у досягненні мирного врегулювання, включаючи проблеми гуманітарної ситуації, відсутність довіри та недоліки у переговорному процесі.

Ключові слова: Азербайджан, Вірменія, Нагірний Карабах, конфлікт, напруга, Росія.

Viktoriia Davydiv

NAGORNO-KARABAKH: TERRITORIAL CONFLICT PROBLEMS AND CHALLENGES TO STABILITY IN THE REGION

The article examines the problem of the territorial conflict in Nagorno-Karabakh and its impact on stability in the region. Focusing on the historical, political and socio-cultural aspects of the conflict, the article analyzes the main causes and consequences that led to the escalation of tensions between Azerbaijan and Armenia. It examines the challenges both sides face in reaching a peaceful settlement, including the humanitarian situation, lack of trust and weaknesses in the negotiation process.

Keywords: Azerbaijan, Armenia, Nagorno-Karabakh, conflict, tension, Russia.

Нагірний Карабах або Арцах – регіон зі складною історією, який у XIX ст. став частиною Російської імперії внаслідок її розширення на Кавказ. Вже на початку XX ст. Нагірний Карабах перетворився на місце постійних конфліктів між Азербайджаном і Вірменією.

Проблему було вирішено самостійно більшовицькою владою, яка створила Нагірно-Карабахську автономну область і включила її до складу Азербайджанської РСР, незважаючи на те, що більшість населення регіону складала вірмени, які висловлювали бажання приєднатися до Вірменії.

У період «перебудови» Вірменська РСР та Нагірно-Карабахська автономія ухвалили спільну постанову про об'єднання, а у 1991 р. оголосили про створення Нагірно-Карабахської республіки, яка фактично перебувала під контролем Вірменії. Попри визнання цього рішення з боку Азербайджану незаконним, за підтримки Російської Федерації, Вірменія окупувала Нагірний Карабах та прилеглі сім районів.

Бойові дії завершилися в 1994 р., коли Вірменія, Нагірно-Карабахська республіка і Азербайджан підписали в Бішкеку тристоронню угоду про припинення вогню. Азербайджанське населення було змушене покинути територію.

Угода 1994 р. не задовольнила, насамперед, Баку і конфлікт загострювався в 2014, 2016, 2020, 2021 і 2022 рр.

Проблемі Нагірного Карабаху приділяється досить багато уваги в працях азербайджанських та вірменських науковців. Питання азербайджансько-вірменського протистояння у своїх працях досліджували такі вчені як М. Нейматова, Д. і М. Ахундови, Ф. Мамедова, І. Алієв, А. Мнацаканян, С. Золян, С. Лисицян та ін.

Мета статті полягає у висвітленні проблеми територіального конфлікту в Нагірному Карабаху та викликів, які він ставить перед стабільністю в регіоні. Стаття прагне надати читачам глибоке розуміння сутності конфлікту, його коренів і наслідків, а також розглянути різні сторони проблеми.

Причини та події конфлікту інтерпретуються різними сторонами з відмінних позицій: азербайджанські джерела висловлюють думку, що вина за все лежить на вірменській агресії, тоді як вірмени звинувачують азербайджанців. Така ситуація спостерігається впродовж багатьох століть.

З огляду на те, що сторони конфлікту не можуть згодитися щодо розвитку подій, пов'язаних з виникненням Азербайджану та Вірменії, приналежності Нагірного Карабаху, етнічного складу населення, яке мешкало в цьому регіоні та інших питань, доцільним є представити обидва погляди та виокремити спільні елементи в межах цих поглядів.

Відповідно до вірменської системи координат, перші згадки про Нагірний Карабах як частину Вірменії можна знайти вже у творах

давніх діячів, починаючи з епохи античності. З історичної перспективи, держава Азербайджан була офіційно утворена лише у 1918 р. після розпаду Російської імперії. Зважаючи на це утвердилася думка, яку поділяють вірмени, що Карабах є традиційно вірменською землею.

В історії азербайджанського народу Нагірний Карабах відомий як «Батьківщина азербайджанців» ще з раннього Середньовіччя. Однак, ситуація змінилась на початку ХІХ ст., коли ці землі були включені до складу Російської імперії, і багато азербайджанських мусульман змушені були емігрувати до сусідніх мусульманських країн.

Відносини між вірменами та азербайджанцями особливо погіршилися у період Першої світової війни, коли рятуючись від геноциду, десятки тисяч вірмен були змушені втекти на територію, підконтрольній Росії. Для них не було великої різниці між закавказькими мусульманами, тобто майбутніми азербайджанцями, та турками, які гнобили їх у минулому. До того ж, національні лідери Азербайджану також не відокремлювали себе від інших тюркських народів [1].

Існували культурні розбіжності, такі як відмінна мова та релігія. Протягом наступних років етнічний склад регіону зазнавав змін. Азербайджанська та Вірменська республіки у 1920-х рр. стали частинами СРСР. У рамках територіально-адміністративної реформи, яка проводилася Сталіним з метою поділу національних груп між республіками, Нагірний Карабах став автономною частиною Азербайджанської РСР [1].

За радянських часів Нагірний Карабах був регіоном з вірменською більшістю населення, що був під контролем влади Азербайджану. Проте, наприкінці 1980-х років, під час розпаду Радянського Союзу, регіональний парламент Нагірного Карабаху проголосував за приєднання до Вірменії. Це призвело до етнічних конфліктів і розпочаття повномасштабної війни після отримання Вірменією та Азербайджаном незалежності від Москви. У результаті цього конфлікту загинули десятки тисяч людей, а понад мільйон були змушені покинути свої домівки через етнічні чистки з обох сторін [2]. Вірменські сили здобули повний контроль над Нагірним Карабахом і прилеглою територією до укладення перемир'я за посередництва Росії у 1994 р. Вони також захопили частину прилеглої території, яка належала Азербайджану [3].

Тобто, у 1991 р. після референдуму, результати якого не визнаються жодною державою, була утворена так звана «Нагірно-Карабаська

республіка», і з того моменту триває більш ніж 30-річний конфлікт. З цього моменту почалася активізація міжетнічних протистоянь. Відбулися погроми, етнічні чистки та депортації населення противника, які сталися у таких містах як Сумгаїт, Шуша, Баку, а пізніше в Ходжалі та інших містах.

Після підписання угоди в 1994 р., Нагірний Карабах залишався територією, що належить до Азербайджану, але під контролем етнічних вірменських сил з підтримкою вірменського уряду. Практично, регіон став незалежною республікою, яку жодна країна не визнала, навіть Вірменія.

З тих пір проводилися мирні переговори, при сприянні Мінської групи Організації з безпеки і співробітництва в Європі, створеної в 1992 р. з участю Франції, Росії та США. Однак, досягті мирного договору не вдалося. Протягом останніх тридцяти років продовжувалися сутички, і під час останньої серйозного ескалації у 2016 р. загинули десятки військових з обох сторін. Конфлікт додатково ускладнюється геополітичними чинниками. Туреччина, яка є членом НАТО, була першою країною, що визнала незалежність Азербайджану в 1991 р. Колишній президент Азербайджану Гейдар Алієв раніше описував країни як «одну націю з двома державами» [4].

Як було відзначено раніше, основною причиною розгортання конфлікту є етнічна складова. У свідомості людей сформувався образ ворога – представника іншої національності, якого вважають винним у всіх проблемах страждань народу-супротивника.

Етнічні протистояння між азербайджанцями та вірменами протягом багатьох років залишаються актуальними і існують і нині. Серед ЗМІ, які впливають на риторику конфлікту, важливу роль відіграють соціальні медіа, що стають своєрідною «ареною бойових дій» й транслюють радикальну позицію сторін конфлікту. Рівень напруженості між вірменами та азербайджанцями став наслідком неефективної політики врегулювання конфлікту, зокрема призупинення процесу на стадії встановлення так званого «негативного миру», який не передбачає вирішення або хоча б зменшення основних причин конфлікту. Це піддає сумнів ефективність діяльності Мінської групи ОБСЄ [1].

Представники азербайджанської національності критикують представників Мінської групи ОБСЄ, які, на їхню думку, нічого не вирішують і лише мандрують між ресторанами Баку та Єревану. Ці самі думки можуть бути поширені як серед вірмен, так і серед азербайджанців, і, ймовірно, це єдине, чого є спільного щодо інтерпретації подій. Слід підкреслити, що подібні думки

висловлюються експертами, споживачами соціальних мереж, навіть Президентом Азербайджану Ільхамом Алієвим.

Говорячи про основних учасників конфлікту, зазвичай виділяють дві сторони – Азербайджан та Вірменію, але ситуація не є настільки простою. У всіх конфліктах на пострадянському просторі характерним є втручання Російської Федерації, але масштаб цього втручання варіюється. У порівнянні з Україною, роль Росії в ситуації на Південному Кавказі менш очевидна. Слід зазначити, що РФ, разом з Францією та США, є співголовою Мінської групи. Проте, окрім посередницької ролі, Росія також просуває свої власні інтереси. Як країна, що постачає зброю обох сторонам конфлікту, вона не надає офіційної підтримки жодній зі сторін. Також варто відзначити, що на території Вірменії знаходиться російська військова база, а сама Росія є найбільшим торговельним партнером Азербайджану, який має спільний кордон з РФ, на відміну від Вірменії [5].

Кремль може мати вигоду у визначенні своєї важливості та впливовості, оскільки останні мирні домовленості підписані за посередництва Росії. У рамках цих угод передбачається введення російських миротворців на пост-конфліктні території. Проте існують приклади, коли миротворці перетворювалися з «творців миру» на «творців хаосу» і ставали стороною конфлікту, як це відбулося в Молдові. Також відносини між Росією та Туреччиною періодично загострюються, оскільки Туреччина активно підтримує Азербайджан. Таким чином, для Москви стати «гарантом миру» в цьому регіоні є ще одним способом вказати на свою сферу впливу та перевагу над Анкарою [5].

За даними Світового дослідження цінностей (World Values Survey), на початку 2018 р. рівень довіри до уряду в Азербайджані становив 89,6%, в порівнянні з 7,4% (3% не визначились) у Вірменії. Варто зазначити, що це дослідження було проведено у Вірменії за часів попереднього президента Сержа Саргсяна, і воно показало його нелегітимність. Це підтвердили протести навесні-літом 2018 р., які призвели до приходу на владу нинішнього прем'єр-міністра Нікола Пашиняна. Таким чином, можна припустити, що нелегітимний лідер був замінений легітимним, який визначив пріоритетний західний напрям для Вірменії, що, зрозуміло, не вигідно для Москви [1].

Важливо підкреслити факт, що Росія мала і має інтерес у дестабілізації ситуації в Вірменії, що в свою чергу призводить до зміни балансу сил у цьому регіоні. З урахуванням поточної ситуації, де наростає невдоволення вірменського народу поразкою

і діяльністю Пашиняна, можна зробити висновок, що Російська Федерація змогла досягти своєї мети.

Друга війна в Карабаху тривала протягом 44 днів і завершилася підписанням тресторонньої угоди між Вірменією, Азербайджаном і Росією в ніч на 10 листопада 2020 р. Згідно з цією угодою, Азербайджан отримав контроль над районами навколо Карабаху, а також історичну столицю регіону – Шушу. Російські війська були розміщені в Карабаху і зараз контролюють нову лінію розмежування між вірменським Карабахом та азербайджанськими військами.

Незважаючи на відсутність прямого конфлікту, напруженість в регіоні залишається. За даними вірменської сторони, 12 травня 2021 р. азербайджанські військові продовжили просуватися на територію Вірменії на 3,5 км і взяли під свій контроль територію навколо озера, відомого як «Чорне озеро». МЗС Азербайджану заявило, що це пов'язано з посиленням безпеки на кордоні, а раніше ці території не контролювалися через складні кліматичні умови. У березні 2022 р. відбулося нове загострення, коли обидві сторони підтвердили, що азербайджанські військові змогли здобути контроль над населеним пунктом і висотою в зоні конфлікту.

2 серпня 2022 р. влада невизнаної Нагірно-Карабаської Республіки (далі – НКР) оголосила про отримання вимоги з боку азербайджанської сторони щодо організації альтернативного шляху сполучення з Вірменією, в обхід існуючому Лачинському коридору. Зазначений Лачинський коридор є дорогою, яку контролюють російські військові і яка з'єднує Карабах з Вірменією. Цей коридор проходить через місто Лачин, що знаходиться поза межами Нагірного Карабаху, і було захоплене вірменськими силами ще під час першої війни в Карабаху.

Секретар Ради безпеки Вірменії, Вірмен Григорян, заявив виданню «Арменпрес», що вимога Азербайджану стосовно Лачинського коридору є неправомірною, оскільки вірменська сторона ще не погодилася на жоден план, хоча й працює над цим [6].

Варто також зазначити, що вірменська сторона відповідно до угоди від 10 листопада 2020 р., яка припинила війну, повернула Азербайджану частину Лачинського району (крім міста і дороги). Згідно з цією ж угодою передбачено будівництво нової дороги, поза містом Лачин, для зв'язку вірменського Карабаху з Вірменією. Азербайджан збудував свою частину дороги, але Вірменія поки що не виконала цей зобов'язання. Це дало підстави звинувачення з боку Баку. Міністерство закордонних справ Азербайджану заявило про це 3 серпня.

Політолог Ільгар Велі-заде вважає, що поточні події в Карабасі це контртерористична операція, де відбувається ліквідація вогневих точок противника. Він називає збройних осіб у Карабасі «бандитськими формуваннями». За його словами, Азербайджан виявляє занепокоєння щодо активності вірменських збройних формувань і будівництва оборонних споруд. Він також висловлює розчарування у невиконанні обіцянок контролювати ситуацію. За словами ж вірменського політолога Олександра Іскандаряна, подібні ескалації є тиском з боку Азербайджану на вірменську сторону з метою досягнення поступок у переговорах. Натомість, редактор відділу Кавказу видання Eurasianet, Джошуа Кучера, вважає, що внаслідок того, що Росія переклонула свою увагу на Україну, Азербайджан може вчинити більш агресивні кроки перед миротворцями. Проте він не вважає, що Азербайджан піде далеко в цих діях [6].

Уночі 13 вересня 2022 р. знову почалися бойові дії на кордоні між Азербайджаном і Вірменією. Азербайджан звинуватив Вірменію в провокації на державному кордоні, тоді як у Вірменії стверджують, що Азербайджан відкрив вогонь з артилерії та великокаліберної зброї по населених пунктах Ґоріс, Сотк та Джермук. У зв'язку з цим, прем'єр-міністр Вірменії Нікол Пашинян скликав засідання Ради безпеки вночі 13 вересня для обговорення загострення ситуації на кордоні з Азербайджаном. На цьому засіданні було прийнято рішення звернутися до Організації Договору про колективну безпеку (далі – ОДКБ). Уже до обіду 13 вересня, азербайджанські ЗМІ повідомляли про припинення вогню між обома країнами [7].

Проте перемир'я тривало недовго. 23 квітня 2023 р. Азербайджан і Вірменія звинуватили один одного у поставках військової техніки та встановленні контрольно-пропускних пунктів на спільному кордоні в Нагірному Карабасі. Контрольно-пропускні пункти призначені для обмеження руху на єдиній дорозі, що з'єднує Вірменію з населеними в основному вірменськими частинами Нагірного Карабаху, що знаходиться в Азербайджані.

Останнім часом на кордоні між Азербайджаном і Вірменією було неспокійно. З 12 грудня 2022 р. підтримувані урядом азербайджанські протестувальники заблокували Лачинський коридор, що призвело до збільшення напруженості. Це спричинило нерегулярність поставок продовольства до Нагірного Карабаху, зростання цін на продукти та інші товари, а також проблеми з поставками газу та електроенергії.

23 квітня 2023 р. Державна прикордонна служба Азербайджану звинуватила Вірменію у забезпеченні курсуванні «військових поставок з Вірменії до Нагірного Карабаху». Це звинувачення Вірменія заперечила. Зі свого боку, Вірменія звинуватила Азербайджан у намаганні ізолювати вірменське населення Карабаху. Лідери етнічних вірмен у Нагірному Карабасі також звинуватили Баку у порушенні умов угоди про припинення вогню, яку було укладено за посередництва Москви у 2020 р. Згідно з цією угодою, дорога, що проходить через Лачинський коридор, повинна перебувати під контролем російських миротворців.

Один з останніх інцидентів стався через один день після повідомлення Міністерства оборони Азербайджану про поранення трьох військовослужбовців, які, нібито, постраждали в результаті підризу автомобіля на вірменській міні. Російські миротворці, за твердженням азербайджанської сторони, допомагали транспортувати «військові вантажі» з Вірменії до Нагірного Карабаху через Лачинську дорогу. Вірменська сторона відкинула обидва звинувачення. Того ж тижня прем'єр-міністр Вірменії Нікол Пашинян заявив у парламенті, що Вірменія визнає територіальну цілісність Азербайджану і готова підписати відповідний мирний договір з Баку [8].

Таким чином, можна зробити висновок, що конфлікт між Азербайджаном та Вірменією становить загрозу для національної безпеки обох країн. Мир є крихким, і важливо враховувати соціальний аспект, такий як примирення, встановлення справедливості, які повинні бути збалансованими з метою згуртування сторін і реінтеграції учасників бойових дій. Забезпечення миру і стабільності в Нагірному Карабасі вимагає багатогранного підходу. Крім вирішення територіальних питань і політичних суперечок, необхідно активно займатися процесом примирення та побудовою довіри між двома народами. Це включає в себе сприяння діалогу, налагодження культурного та економічного співробітництва, а також розробку програм соціальної реабілітації та відшкодування постраждалим.

Загалом, тільки шляхом поєднання політичних, соціальних і міжнародних зусиль можна досягти стійкого миру в Нагірному Карабасі. Це вимагатиме терпіння, взаєморозуміння та готовності до конструктивного діалогу з обох сторін. І лише тоді можна сподіватися на налагодження стабільності та прогресу в цьому складному регіоні.

Джерела та література:

1. Конфлікт в Нагірному Карабасі: причини розгортання та ескалації URL: <http://surl.li/bvxdn>.
2. Прем'єр Вірменії заявив, що готовий визнати Нагірний Карабах територією Азербайджану URL: <https://hromadske.ua/posts/premyer-vmeni-yi-za-yaviv-sho-gotovij-viznati-nagirnij-karabah-teritoriyeyu-azerbaydzhanu>.
3. 30-річний конфлікт за Нагірний Карабах може закінчитися на користь Азербайджану. URL: <https://zaborona.com/30-richnyj-konflikt-za-nagimyj-karabah-mozhe-zakinchytsya/>
4. Нагірний Карабах: просте пояснення конфлікту Вірменії та Азербайджану URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-54326645>.
5. Максимець В. Парадигма європейської безпеки у вимірах встановлення нової системи «балансу сил» у Центрально-Східній Європі. *Прикарпатський вісник НТШ*. 2017. Вип. 5–6 (41–42). С. 137–147.
6. Загострення у Нагірному Карабаху. Що відбувається і чому це важливо URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-62414717>.
7. Конфлікт між Азербайджаном та Вірменією: пояснюємо, чому країни ворогують через Нагірний Карабах URL: <https://chas.news/current/konflikt-mizh-azerbaidzhanom-ta-vmeni-yu-poyasnyemo-chomu-kraini-voroguyut-cherez-nagirnii-karabah>.
8. Нагірний Карабах: повідомляється про нову напруженість між Азербайджаном та Вірменією URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-vmeni-ya-nahirnyu-karabakh-azerbaydzhan/32375887.html>.

Ангеліна Дерлюк

Національний університет «Острозька академія»

ГОЛОВНІ КІБЕРНЕТИЧНІ ЗАГРОЗИ В ХХІ СТОЛІТТІ. КОНФЛІКТИ ТА СУПЕРНИЦТВА У КІБЕРПРОСТОРИ

У статті розглядаються основні кібернетичні загрози у ХХІ ст., досліджуються їх характеристики та специфіка, а також їх загроза для світової безпеки та порядку. Особлива увага приділяється найбільш масштабним сучасним загрозам у кіберпросторі – кібертероризму та кібервійнам. Проаналізовано їх потенційні наслідки та ризики. Описано їх відмінність від традиційного тероризму та війни, а також наведено приклади ведення кібервійн у міжнародному кібернетичному просторі.

Ключові слова: кібернетичний простір, кібербезпека, кібернетична злочинність, кібертероризм, кібервійна.

Anhelina Derliuk

MAIN CYBERNETIC THREATS IN THE XXI CENTURY. CONFLICTS AND RIVALRIES IN CYBER SPACE

The article examines the main cyber threats in the 21st century, examines their characteristics and specifics, as well as their threat to global security and order. Special attention is paid to the most large-scale modern threats in cyberspace – cyberterrorism and cyberwars. Their potential consequences and risks are analyzed. Their difference from traditional terrorism and war is described, as well as examples of conducting cyberwars in the international cybernetic space are given.

Keywords: cyber space, cyber security, cyber crime, cyber terrorism, cyber war.

У кіберпросторі нині існує багато видів злочинів, які порушують суспільний лад і які можуть нанести багато шкоди. Сюди відноситься онлайн-шахрайство (фейкові інтернет-магазини, телекомунікаційні засоби зв'язку тощо), кардинг (злам персональних комп'ютерів, платіжних систем, серверів інтернет-магазинів, і використання

реквізитів платіжних карт у різних операціях), рефайлінг (підміна телефонного трафіку), мальваре (вироблення та поширення шкідливого програмного забезпечення та вірусів), піратство (незаконне розповсюдження контенту в Інтернеті) тощо [10]. Але зараз міжнародну спільноту хвилюють набагато масштабніші загрози, які можуть із легкістю підірвати національну безпеку держав. Мова тут йде про такі явища як кібертероризм та кібервійни. Власне, це і доводить актуальність статті.

Метою статті є дослідити та проаналізувати сучасні кібернетичні загрози, а також конфлікти та суперництва у кіберпросторі.

Кібертероризм є різновидом тероризму, і з'явився він відносно недавно. Під цим поняттям мається на увазі проникнення в комп'ютерні системи для того, щоб зірвати якусь діяльність [1]. Кібертероризм дуже сильно відрізняється від інших кібернетичних злочинів. У першу чергу, цілі в кібертероризму такі ж, як і у політичного тероризму. Крім того, сам суб'єкт злочину – кібертерорист, відрізняється від комп'ютерного злодія чи хулігана, або ж хакера, чії дії зумовлені хуліганством або жадібністю [2]. Зазвичай у кібертерористичних атаках бере участь група людей, при чому всі учасники можуть знаходитися у різних країнах. Кібертерористи – це не просто рядові програмісти, а відмінні професіонали своєї справи, які володіють великим багажем знань, а також останніми та сучасними технологіями та розробками [1].

Основною стратегічною метою кібертероризму є забезпечення того, щоб вчинений злочин мав серйозні наслідки, набув серйозного громадського резонансу і створив «сейсмічну» атмосферу, ніби подібні дії можуть будь-коли повторитися, без визначення конкретної мети. Кібертероризм зорієнтований у своїй діяльності на використання різних форм та методів, які можуть вимкнути інформаційну інфраструктуру держави, або ж використати цю інфраструктуру щоб спричинити ситуацію, яка творить трагічні наслідки для суспільства.

Одним із засобів кібертероризму є атака на інформацію з політичними на це мотивами. Проявлятися вона може в прямому управлінні громадськістю, за допомогою залякування, погрози насильством та підтримування стану страху, маючи на меті досягти якихось політичних чи інших цілей, примусити до певних дій, або ж привернути увагу суспільства до особистості самого кібертерориста чи організації, представником якої він є [2].

Загалом, до кібертероризму можна віднести такі дії, як незаконне втручання у функціонування електронно-обчислювальних

машин та комп'ютерних мереж, викрадання, вимагання або ж присвоєння комп'ютерної інформації, організування атаки на ресурси інформації, закладання та розробка комп'ютерних вірусів, які знищують або модифікують інформацію. Для усіх цих кібертерористичних актів можуть використовуватися такі інструменти, як логічні бомби, комп'ютерні віруси, «троянські коні» тощо. Також головною зброєю кібертерористичних груп є Інтернет, який вони використовують для підтримування зв'язку, реалізації пропаганди, а також розповсюдження вірусів, інформації тощо [1].

Кібертероризм за своїми масштабами є таким же великим, як і міжнародний тероризм. Але по своїй природі, він є значно підступнішим. Наприклад, ви не можете знати, хто вас атакує, а також не можете одразу оцінити усі шкідливі наслідки та ризики для безпеки, економіки держави, а також суспільства. Кібертероризм нині стає усе привабливішим для терористів і це відбувається із ряду причин. По-перше, це вже згадана анонімність. Зловмисники використовують псевдоніми та можуть входити на веб-сайти непоміченими, через це правоохоронцям та поліції дуже важко ідентифікувати їх. По-друге, на кібертероризм витрачається набагато менше фінансів, ніж на традиційний тероризм, адже тут потрібно лише мати персональний комп'ютер та з'єднання із мережею. По-третє, кібертероризм може реалізовуватися дистанційно, без ризику смертності. По-четверте, тут є величезна кількість цілей. Терористи можуть атакувати як приватних осіб, комунальні підприємства, електромережі, авіакомпанії, служби екстреної допомоги, так і комп'ютерні мережі урядів держав, що становить велику небезпеку для країни, адже може бути викрадена секретна державна інформація. І по-п'яте, кібертероризм у своїй дії може вплинути на значно більшу кількість осіб, аніж традиційний тероризм, цим самим збільшуючи тиск на громадськість [2].

По суті, кібертероризм зараз являє собою велику небезпеку для держав, в тому числі і для їх економіки. Наприклад, згідно даних експертів Ради Європи, щорічно втрати від вірусів становлять близько 12 млрд дол., і ця сума тільки продовжує зростати [1]. Та, напевно, найбільше міжнародну спільноту лякає факт того, що кібертероризм використовується як інструмент та зброя в іншій, більш серйознішій загрозі – кібервійнах.

На сьогодні кіберпростір надає можливість проведення «асиметричної війни», де виконавці злочинів можуть підірвати благополуччя цілої нації [2]. Мова тут йде про таку загрозу, як кібервійна. У міжнародному праві термін «кібервійна» не є визначеним

офіційно та поки не застосовується. Тим не менше, споріднений за змістом термін «інформаційна війна» уже закріплений в міжнародних договорах. Цей термін означає боротьбу в інформаційному просторі між двома і більше державами, маючи на меті нанесення збитків інформаційним системам, а також процесам та ресурсам, важливим структурам, підриив соціальної, політичної та економічної систем, масове психологічне оброблення населення, з метою дестабілізації громадськості та держави, а також примус країни до прийняття тих рішень, які є в інтересах країни-опонента [3].

Так само, як і класична війна, кібервійна передбачає вторгнення на «територію» противника, але в цьому випадку під «територією» розуміють електронні системи та мережі об'єкта, на який спрямована атака. Також тут передбачається наявність стратегічного плану, застосування насильницьких засобів (в даному випадку шкідливого програмного забезпечення) і завдання великої шкоди системам об'єкта. Кібервійна – це продовження політики держав іншими засобами, і використовується вона для того, щоб чинити вплив на волю та прийняття рішень стосовно політичного і військового керівництва противника. Тому зараз кібернетичним війнам надається велике значення у міжнародній політиці, аде тепер кіберпростір перетворився на ще одну арену боротьби між суб'єктами міжнародних відносин [4].

У силу того, що кібервійна ведеться у кіберпросторі, вона набуває певних специфічних рис. По-перше, «агресора» у кібервійні майже неможливо ідентифікувати, навіть за умови того, що для більшості є очевидною причетність до кібератаки структур певних держав. На додаток, джерело кібератаки може знаходитися не в тій країні, якій би це було об'єктивно вигідно. По-друге, яскравою рисою кібервійни є відсутність якихось видимих фізичних зруйнувань. Пов'язано це з тим, що об'єктом атаки є інформаційна інфраструктура противника, до того ж, дії шкідливих програм є непомітними і не призводять до людських втрат. Тому важко встановити момент вторгнення, попередити такі атаки, а також об'єктивно оцінити масштаб збитків та рівень існуючої загрози. По-третє, кібервійнам притаманна величезна швидкість ведення дій, тобто часові рамки початку «агресії» та її наслідків скорочуються. По-четверте, державним службам безпеки важко контролювати кібератаки, адже для кіберзброї немає поняття кордонів. Крім того, немає й перешкод для того, щоб проникнути в комп'ютерні мережі противника [5].

Кібервійни часто спрямовуються не лише на крадіжку конфіденційної інформації, а й на здійснення таких дій, які спричиняють

економічний збиток та впливають на перехід та результат реальних збройних конфліктів. Часто цілий комплекс кібератак, який завдав великого негативного впливу, може розглядатися як початок кібервійни. Яскравим прикладом кібератаки є випадок, коли в процесі операції «Буря в пустелі» спецслужби США вивели з ладу систему керування протиповітряної оборони Іраку [4].

Варто зауважити, що проблема кібервійн за останні десятиріччя дуже загострилася. Через це найпотужніші держави світу, такі як США, Китай, Індія, країни ЄС та інші активно створюють і модернізують свої кібернетичні підрозділи. Роблять вони це через ризик, що Інтернет може бути використаний проти їх державних інтересів, а також їх привабливо можливість впливати на інші країни за допомогою кібернетичних засобів. Зараз такі підрозділи стають все більш необхідними і у багатьох країнах вони вже функціонують на повну [6].

Поки що у світі не відбувалося настільки масштабних кібервійн, щоб вони загрожували світовій безпеці. Але тим не менше, таку загрозу виключати не можна, адже в кіберпросторі постійно відбуваються якісь конфронтації. Наприклад, тривалий час людство спостерігало за суперництвом США та Китаю. Це дві держави із одними із найбільш потужних кібернетичних підрозділів у світі. Їхнє протистояння часто навіть називають другою «холодною війною» [6]. Почалося все ще у 2010 р., коли Google звинуватив Китай у кібератаках, які були спрямовані на крадіжку інтелектуальної власності [4]. Держдепартамент США, в свою чергу, став на захист інтересів компанії. Із того часу почалося протистояння США та Китаю.

Уряд США та ФБР постійно звинувачували КНР у масштабі контрольованих владою хакерських угруповань. У 2007 р. китайські хакери одержали доступ до комп'ютерної мережі Пентагону і спричинили збій роботи близько 1500 комп'ютерів воєнного відомства. Хакерам навіть вдалося заволодіти інформацією стосовно нових розробок Військово-повітряних сил США, в тому числі й про розробки новітніх винищувачів із бюджетом у 300 млрд дол. У 2013 р. китайські хакери зламали Національний реєстр гребель США. Там були вказані слабкі місця усіх гребель Сполучених Штатів та оцінювалася приблизна кількість загиблих у випадку прориву. Крім цих випадків, Китай неодноразово викрадав комерційну інформацію найбільших компаній США, а також він часто звинувачувався у втручанні в діяльність банківської, енергетичної, аерокосмічної та телекомунікаційної сфери США. Сполучені Штати усі перераховані дії пояснюють прагненням КНР створити найбільшу «інформатизовану» армію у світі [6]. Конфлікт цих двох

держав у кіберпросторі триває й досі, адже США постійно звинувачує Китай у кібершпигунстві. Власне, аналізуючи усі дії Китаю, очевидним стає висновок, що найбільша загроза іде для системи воєнного командування ВМС США. Стратегія США, в свою чергу, передбачає, що на хакерські атаки країна відповідатиме військовими акціями, за умови, якщо кібератака призведе до суттєвих руйнувань, фінансових втрат або загибелі людей [4].

Також тут неможливо не згадати про кібервійну в Україні, яку деякі дослідники називають чи не першою кібервійною в світі. Під час військової агресії Російської Федерації проти України спочатку були здійснені саме кібератаки. 23 лютого 2022 р. були здійснені масовані DDoS-атаки на державні сайти та банківську систему України. Зрозуміло, що ці атаки здійснювалися цілими окремими структурами професіоналів, які пов'язані із державними структурами Російської Федерації, і саме це дає нам право описуючи кібератаки східного сусіда проти України вживати термін «кібервійна» [7].

Зараз Росія подовжує здійснювати кібернапади на українську інформаційну інфраструктуру. Сюди входять шпигунські операції, атаки на системи українського уряду, IT-сектор та енергетичні й фінансові організації. Метою Москви є підірвати, або ж знищити мережі українських державних установ та об'єкти критичної інфраструктури. Дуже часто країна-агресор військові дії, як от наземні та ракетні атаки, проводить одночасно з кібератаками [8].

Тим не менше, українські IT-спеціалісти влаштовують успішні контркібератаки проти російських урядових сайтів, промислової сфери, інформаційних систем, інтернет-провайдерів, пропагандистських ЗМІ, Сбербанку, «Вконтакте», приватних електронних даних та листувань тощо. За зусилля та успіхи у сфері захисту кіберпростору України та захист демократичних кордонів світу Україна 17 травня 2022 р. вперше отримала нагороду у сфері кібербезпеки на CYBERSEC European Forum [9].

Отож, політичні процеси у сучасному світі модернізуються і виходять за рамки кордонів окремих держав. Формування кібернетичного простору відкрило для зловмисників нове поле для злочинних діянь. З роками кібернетичні загрози лише зростають, адже тепер «не виходячи з дому», маючи лише комп'ютер та підключення до мережі, можна нанести серйозної шкоди та збитків цілим націям. Найнебезпечнішими кібернетичними загрозами на даний момент є кібертерористичні атаки та кібервійни. Атаки, які здійснюються хакерами, значно відрізняються від класичних терористичних атак, адже вони можуть чинитися непомітно, без значного витрачан-

ня фінансів та без людських жертв, до того ж, вони можуть нанести більшої та серйознішої шкоди. Наступна глобальна кібернетична загроза – кібервійни, можуть з легкістю підірвати безпеку, економіку та суспільний спокій без використання традиційної зброї, адже усі дії ведуться у віртуальному просторі. І хоч поки у світі не відбувалося масштабних кібервійн, не можна виключати загрозу їх виникнення. Тому безпекові стратегії держав потрібно будувати враховуючи цей фактор.

Джерела та література:

1. Бойченко О. В., Ончурова О. О. Кібертероризм у складі сучасних проблем національної безпеки. *Форум права*. 2010. № 2. С. 57–62.
2. Лисенко О. Кібертероризм як нова форма тероризму. *Соціальні та гуманітарні технології: філософсько-освітній аспект: IV наук.-практ. конф.*, 22–23 берез. 2018. Черкаси: ЧДТУ, 2018. С. 22–26.
3. Камчатний М. В. Основні ознаки поняття «кібервійна» в сучасному міжнародному праві. *Альманах міжнародного права*. 2017. Вип. 15. С. 12–22.
4. Бусол О. М. Кібернетичні війни та кібертероризм як загрози міжнародній безпеці: диференціація злочинів від традиційної війни. *Кримінальні загрози в секторі безпеки: практики ефективного реагування: матеріали панельної дискусії III Харківського міжн. юрид. форуму*, 26 верес. 2019. Харків: Право, 2019. С. 18–22.
5. Житко А. О. Кібервійна як складова гібридної війни. *Українське суспільство в умовах війни: виклики сьогодення та перспективи миротворення: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф.*, 9 черв. 2019 р. Маріуполь: ДонДУУ, 2019. С. 263–266.
6. Дубов Д. В. Кіберпростір як новий вимір геополітичного суперництва: монографія. Київ: НІСД, 2014. 328 с.
7. Дикий О. В. Кіберзлочинність та кібервійна: сучасні виклики. *Європейський вибір України, розвиток науки та національна безпека в реаліях масштабної військової агресії та глобальних викликів XXI століття»: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф.* / за ред. С. В. Ківалова. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2022. Т. 2. С. 493–495.
8. Бондар Г. Л. Кібервійна в Україні та виклики національній безпеці: кібернапади на цифрову інфраструктуру (державні установи, об'єкти критичної інфраструктури та організації третього сектору). *Публічне управління та регіональний розвиток*. 2022. №15. С. 30–67.
9. Дмитрук Я. В., Гришанович Т. О., Глинчук Л. Я., Жигаревич О. К. Кібервійна як різновид інформаційних війн. Захист кіберпростору України. *Кібербезпека: освіта, наука, техніка*. 2022. Т. 4. №16. С. 28–36.
10. Кіберзлочинність у всіх її проявах: види, наслідки та способи боротьби. Ресурсний центр ГУРТ: веб-сайт. URL: <https://gurt.org.ua/articles/34602/>

Олена Рабчун

Національний університет «Острозька академія»

КУРОРТНО-ПЛЯЖНІ РЕСУРСИ АНДАЛУСІЇ

У статті досліджуються курортно-пляжні ресурси Андалусії. Зокрема, описуються наявні прибережні регіони Андалусії, що спеціалізуються на наданні послуг курортно-пляжного туризму. Розглядаються найбільш популярні курорти провінції та їх пристосованість до туристичних потоків. Аналізуються особливості прибережних територій Андалусії.

Ключові слова: пляжі, узбережжя, курорти, Андалусія, курортно-пляжні ресурси, туристи, екскурсії, послуги, пам'ятки, прибережні території, природоохоронні зони.

Olena Rabchun

RESORT AND BEACH RESOURCES OF ANDALUSIA

The article explores the resort and beach resources of Andalusia. In particular, the existing coastal regions of Andalusia, specializing in the provision of resort and beach tourism services, are described. The most popular resorts of the province and their adaptability to tourist flows are considered. The peculiarities of the coastal areas of Andalusia are analyzed.

Keywords: beaches, coast, resorts, Andalusia, resort and beach resources, tourists, excursions, services, attractions, coastal areas, nature protection zones.

Актуальність дослідження полягає в тому, що Андалусія має доволі широкий спектр курортно-пляжних ресурсів та високий потенціал розвитку у туристичній сфері. Щороку, зростає попит туристів на курорти та пляжі Андалусії. Розвиток курортно-пляжного туризму регіону має стратегічне значення для масштабування туристичного сектору Іспанії та залучення іноземних інвестицій. На даний час, Андалусія має вже добре відомі серед туристів курорти та пляжі, такі як Марбелья і Коста-дель-Соль, та DESTИНАЦІЇ, які нещодавно розпочали свій розвиток, такі як узбережжя Коста-де-Альмерія. Уряд Іспанії зацікавлений у розвитку та

Олена Рабчун, 2023

популяризації курортно-пляжних ресурсів Андалусії, про це свідчать різноманітні проекти та закони на підтримку туризму у регіоні. Завдяки зазначеним фактам, можемо дійти висновку, що обрана тема дослідження є актуальною на даний момент.

Метою статті є дослідити курортно-пляжні ресурси Андалусії та описати їхні особливості.

Завдання дослідження: визначити курортно-пляжні ресурси Андалусії, охарактеризувати наявні курорти та узбережжя, проаналізувати затребуваність курортів та пляжів серед туристів, дослідити пристосованість курортів та узбереж до туристичних потоків.

Як показує аналіз останніх досліджень та публікацій, тема курортно-пляжних ресурсів Андалусії, на даний момент, досліджена недостатньо. Українські дослідники розглядали цю тему доволі поверхнево, лише у загальних працях про туристичний сектор Іспанії. Окремо питання курортно-пляжних ресурсів Андалусії в працях українських науковців не досліджувалося. Ширшу інформацію щодо цієї теми можна дізнатися у працях іспанських дослідників. Франциска Санчес-Санчес та Анна Санчес-Санчес дослідили вплив природоохоронних територій на туристичну сферу, зокрема, вони проаналізували як впливає статус заповідника на пляжні ресурси Андалусії [9]. Хосе Луїс Агілар Галларт провів дослідження туристичної пропозиції, яку пропонує Альмерія [2]. Мікаела Песарезі Лукас проаналізувала веб-сайти офіційного туристичного порталу Іспанії про курорти автономного співтовариства Андалусія та дослідила як інформація на онлайн-ресурсах впливає на вибір туристів [8]. Роза Марія Анайя Агілар у праці «Діагностика та тенденції курортного туризму в Андалусії» провела аналіз курортів Андалусії та охарактеризувала їхнє значення для розвитку регіону [3]. Багато інформації щодо курортно-пляжних ресурсів міститься на офіційних туристичних сайтах Андалусії. Там можна знайти інформацію щодо ландшафтів, клімату, розваг та безліч інших пропозицій для туристів [1; 4; 5; 6; 7].

Андалусія – автономний регіон на півдні Іспанії, з різноманітною культурою, історією та багатими природно-рекреаційними ресурсами. Андалусія має безпосередній вихід до Атлантичного океану та Середземного моря, що надає їй можливість розвитку сфери курортно-пляжного туризму. На даний час, є чотири прибережні регіони Андалусії, що надають послуги курортно-пляжного туризму: Коста-де-Альмерія; Коста-Тропікаль; Коста-дель-Соль; Коста-де-ла-Лус.

Коста-де-Альмерія – це узбережжя, що простягається вздовж Середземного моря та знаходиться в південній частині Піренейського півострова. Ландшафт узбережжя дуже різноманітний: від пустельних районів до багатих на рослинність місць; кам'янисті та піщані пляжі, гірська місцевість – всі ці різновиди надають можливість для різних видів відпочинку.

Коста-де-Альмерія бере свій початок від міста Пульпі, що розташоване поруч з провінцією Мурсія до міста Адри, що межує з Гранадою. До зони узбережжя входить 13 муніципалітетів Альмерії [2, 431].

До основних туристичних центрів узбережжя можна добратися з аеропортів Альмерії, Мурсії, Гранади та Малаги. Туристична інфраструктура на узбережжі розпочала свій розвиток недавно, тому більшість пляжів є не до кінця обладнаними або ж зовсім дикими. Хоча, на думку експертів, це узбережжя є найперспективнішим для розвитку туризму, але на даний час, Коста-де-Альмерія користується найменшим попитом порівняно з іншими прибережними зонами Андалусії.

Рухаючись на захід, перед містом Агуадутьсе, берегова лінія Альмерського узбережжя є нерівною та скелястою. Після скелястих пляжів розпочинається рівнинна територія з багатьма туристичними центрами. Основними курортами Альмерії є Рокес-де-Мар, місто Альмерія, Альмерімар та Мокахар.

Рокес-де-Мар – муніципалітет на південному заході Альмерії. Частина території цього муніципалітету це заповідна територія Пунта Ентінас-Сабінар – заповідник до якого входять комплекси пляжів, озер та дюн. Основний вид діяльності муніципалітету – курортно-пляжний туризм. Курорт має добре обладнані пляжі з мережею готелів, ігровими майданчиками, атракціонами, аквапарками та парком розваг «Міні Голівуд». Рокес-де-Мар найбільше підходить для сімейного відпочинку з дітьми. Першокласними курортними містами Рокес-де-Мар є Агуадутьсе та Ла-Урбанізація [2, 434].

Місто Альмерія більш спеціалізується на пізнавальному, а не курортно-пляжному туризмі. Тут розташовано безліч історичних, архітектурних та культурних пам'яток.

Альмерімар – це місто, що знаходиться за 40 км від міста Альмерії та 160 км від Малаги. Він має 13 кілометрову лінію піщаних пляжів та пропонує туристам різні види водного спорту: плавання, віндсерфінг, риболовлю, дайвінг, катання на яхтах та човнах. У Альмерімарі є яхт-клуб та пристань для 1000 яхт. У місті, також,

знаходиться першокласне поле для гольфу та рибальська гавань, де туристам пропонують провести час, займаючись виловом тунця.

Мохакар – це муніципалітет Альмерії. Він має 17 кілометрову лінію пляжів, найпопулярнішими є Марина-де-ла-Торре, Ель-Канталь, Ель-Дескаргадор. Деякі пляжі відзначені Блакитними прапорами ЄС. Південний район Мохакара має більш дикі та захищені пляжі, що не призначені для туристичних відвідувань.

Коста-Тропікаль. Раніше середземноморське узбережжя Гранади мало назву Коста-Гранада, але через мікрокліматичні особливості стало називатися Коста-Тропікаль. На даний час, узбережжя є єдиною субтропічною зоною на півострові. Гори спускаються прямо до пляжу уздовж більшої частини узбережжя, утворюючи миси та бухти. Завдяки цій природній особливості Коста-Тропікаль особливо популярне серед альпіністів та туристів, що полюбляють різні види водного спорту. У бухтах Коста-Тропікаль, завдяки різноманітності підводного морського світу та прозорості води, популярне підводне плавання. Найбільш популярними туристичними центрами є Мотріл, Салобренья та Алмуньскар [6].

Мотріл вважається столицею узбережжя Гранади. Місто розташоване неподалік від автомагістралі між Альмерією та Малагою, але навіть таке вигідне розташування не надає Мотрілу першості серед туристичних відвідувань. Найчастіше туристи просто заїжджають у місто, щоб закупити продукти у дорогу. Найближчими пляжами до самого міста Мотріл є Плайя Поньенте та Плайя Гранада. Плайя Поньенте – це широкий піщаний пляж, найбільше популярний серед молоді. Плайя Гранада є найбільш висококласним пляжем у районі Мотрілу. Пляж охороняється заповідником Чарка-де-Суарес, на пляжі є обладнані поля для гольфу та спа-готель [9, 31].

Салобренья – це найбільш затребуваний курорт Коста-Тропікаль. Хороші кліматичні умови та лінія пляжів дозволяють відвідувачам відпочивати у цьому місці впродовж усього року. Туристам пропонують заняття водними видами спорту та активний відпочинок. Курорт надає можливість не тільки пляжного відпочинку, а й пізнавального, адже муніципалітет має багату історію та різні архітектурні пам'ятки.

Алмуньскар має майже 18 пляжів та 19 кілометрову лінію узбережжя. Найвизначнішими пляжами Альмуньскару є Сан-Крістобаль, Пуерте-дель-Мар, Велілья. Сан-Крістобаль має відзнаку Блакитний прапор; пляж складається з темного дрібного піску та надає безліч різного роду туристичних послуг. Пляж Пуерте-дель-Мар розташований в центрі міста Альмуньскар, тому тут завжди

дуже багато людей. пляж Велілья має узбережжя з гравію та дрібного піску, на території розташований аквапарк.

Коста-дель-Соль є одним з найкращих узбереж Іспанії та найбільш відвідуваним в Андалусії. Висока затребуваність узбережжя серед туристів виникає, великою мірою, через кліматичні особливості, адже понад 320 днів в році є сонячними. Загалом, погода є м'якою, літо помірно-спекотне, зима тепла. Туризму сприяє також хороша екологічна ситуація. Це пов'язано з відсутністю у регіоні шкідливої промисловості та великою кількістю природоохоронних територій. На узбережжі спостерігається доволі низький рівень правопорушень, адже тут живуть переважно заможні європейці, які вже давно почали купувати віли біля моря у цьому регіоні. Місцева влада всіляко підтримує іноземців, на даний час, найбільшою популярністю серед покупців нерухомості користується Марбелья та Пуерто Банус. Коста-дель-Соль особливо підійде для відпочинку з дітьми, цьому сприяє наявність на узбережжі великої кількості розважальних центрів та чисті, безпечні пляжі. Курортними центрами Коста-дель-Соль є Торремоліноса, Фуенгірола, Беналмадена, Марбелья та Пуерто Бануса.

Торремоліноса – це курортне місто Коста-дель-Соль, що розташоване за 13 км від Малаги. Найбільш популярний цей курорт серед британців. Торремоліноса відома своїми клубами – це привабливе сюди молодь з усього світу. Курорт чудово підходить для сімейного відпочинку та людей будь-якого віку. Головними пам'ятками курорту є ботанічний сад, рибальський квартал, найбільший на узбережжі аквапарк та архітектурні пам'ятки. У місті проводяться різні фестивалі, наприклад, фестиваль фламенко, чемпіонат світу з танців.

Фуенгірола – місто-курорт розташоване за 30 км від Малаги та 28 км від Марбельї. Місто має розвинену туристичну інфраструктуру: висококласні готелі, ресторани, спортивні комплекси, розважальні центри, яхт-клуби, дискотеки та бари. 25% жителів міста – це громадяни інших країн, більшість туристів – британці. Фуенгірола є чудовим місцем відпочинку для молоді. Місто поєднує у собі історію та сучасність, найбільш це видно по архітектурі.

Беналмадена, на даний час, є великим містом-курортом, хоч, раніше складалася з трьох частин: Арройо-де-ла-М'ель, Бенальмадена-Коста та Бенальмадена-Пуебло. Частина Арройо-де-ла-М'ель є економічним центром, Бенальмадена-Коста – туристичний центр, Бенальмадена-Пуебло – є прикладом андалузського села з білими будинками та красивими краєвидами. На набережній міста розташовано безліч місць для відпочинку туристів: ресторани, бари,

магазини. Розваги для молоді та нічне життя завжди вирує на площі Плацо Сол і Мар, де знаходяться різні нічні клуби.

Марбелья є одним із найбагатших курортів світу, відстань до Малаги становить 60 км. Курорт спрямований на відпочинок заможних туристів, про це говорять розкішні квартали з дорогими 5-зірковими готелями та вілами. Марбелья має 24 км чистих піщаних пляжів. До визначних місць курорту відносять: Апельсинову площу, історичний центр старого міста та Пуерто Банус, де розташовані дорогі ресторани, нічні клуби та яхти. Пуерто Банус був побудований у 1970-х роках як торговий центр та порт для яхт, зараз це один із найдорожчих курортів та портів Іспанії. Деякі яхти, що стоять у порті Пуерто Банус є справжніми експонатами та вважаються найдорожчими у світі.

Коста-де-ла-Луз – це узбережжя Атлантичного океану, що бере свій початок від Таріфи (південій точці Іспанії й всієї Європи) та проходить через андалузські провінції Кадіс та Уельву. Це узбережжя має більшу популярність серед іспанських туристів, ніж серед іноземців. Окрім пляжів тут є багато можливостей для дозвілля, наприклад, гольф, кайтсерфінг, катання на човнах, відвідування різного роду екскурсій чи місцевих ресторанів. Більша частина Коста-де-ла-Луз підпадає під природоохоронну зону. Багато пляжів узбережжя ще не освоєні забудовниками, тому огорожені сосновими деревами або піщаними дюнами. Температура на Коста-де-ла-Луз трохи нижча ніж на інших узбережжях, а в деяких районах постійно вітряно [5].

Серед пляжів найбільш відвідуваними є: Болонья, Ель-Пальмар та пляжі міста Кадіс – Зараха-де-лос-Атунес, Ла-Вікторія.

Коста-де-ла-Луз має декілька популярних курортів, але, на нашу думку, вартими розгляду заслуговують ті, що розташовані в провінціях Андалусії. Найбільш відвідуваними курортами є Чіпіона та Пуерто-де-Санта-Марія.

Чіпіона – курорт провінції Кадіс. Курорт має багато пляжів, що пристосовані під різні види відпочинку туристів. Для сімейного відпочинку з дітьми найкраще підійде пляж Мікаела. Він є мілководним та має відзнаку – Блакитний прапор. Найбільш відвідуваним пляжем є Круз-дель-Мар, що також відзначений Блакитним прапором. Пляж розташований у центрі міста, його перевагою є близькість до різних ресторанів та готелів. Чіпіона славиться рибальським портом, де можна спостерігати за човнами та скуштувати страви зі свіжих морепродуктів у рибних ресторанах.

Пуерто де Санта Марія – це портове місто-курорт провінції Кадіс. У місті добре розвинений гастрономічний туризм, є багато ресторанів та виноробень. Місто багате архітектурними пам'ятками. На пляжах туристам пропонується безліч морських розваг.

Провінція Уельва розташована на узбережжі Атлантичного океану, на півдні Королівства Іспанії. Коста-де-ла-Луз є основним природним ресурсом курортно-пляжного туризму Уельви. Узбережжя простягається від гирла річки Гвадіана до Гвадалквівір. У районі узбережжя є ряд довгих білих піщаних пляжів. Найвідоміший з них Ла-Барроса та курорти – Ісла-Канела, і Пунта-Умбрія. Узбережжя Уельви має пристані для яхт і чудовий клімат, що дозволяє насолоджуватися морем цілий рік [4].

Пляж Ла-Барроса є одним з найвідоміших серед туристів пляжів Уельви, розташований в муніципалітеті Чіклана-де-ла-Фронтера. Пляж має біля восьми кілометрів довжини та відзначається кришталево чистою водою і білим піском. Більшість туристів приваблює можливість займатися різними видами водного спорту на пляжі, зокрема, віндсерфінгом та кайтсерфінгом.

Ісла-Канела – це курортне містечко у провінції Уельва, що відокремлює Іспанію від Португалії. Курорт розташований на березі Атлантичного океану, пляж Ісла-Канела нагороджений Блакитним прапором, що свідчить про високу чистоту та сервіс. Пляж розташований поруч з природним заповідником, що дозволяє туристам піти на екскурсію чи прокататися на велосипедах та насолодитися краєвидами заповідної зони. Курорт Ісла-Канела пропонує великий вибір розважальних програм та атракціонів для дорослих та дітей. Північний вітер створює чудові умови для занять водними видами спорту [1].

Пунта-Умбрія – це курортне місто провінції Уельва. Пунта-Умбрія є найпопулярнішим курортом узбережжя Коста-де-ла-Луз (частини Уельви) та найближчим пляжем до міста Уельва. Три пляжі курорту нагороджені Блакитними прапорами за високі стандарти чистоти. Курорт пропонує туристам екскурсії трьома природними заповідниками, що розташовані неподалік, заняття водними видами спорту та гольфом. Курорт Пунта-Умбрія чудово підійде для відпочинку молоді, адже тут розташовані безліч барів та нічних клубів [7].

Дослідивши курортно-пляжні ресурси Андалусії, можемо дійти висновку, що регіон має різноманітні узбережжя, які забезпечують розвиток курортів у прибережних містах. Андалусія вже має розвинені курортно-пляжні ресурси та перспективні дестинації для

розвитку курортно-пляжного туризму в майбутньому. Наявність великої бази природних ресурсів і культурних пам'яток робить регіон сприятливим для розвитку курортно-пляжного туризму.

Джерела та література:

1. About Isla Canela. URL: <https://www.islacanela.es/en/about-isla-canela>.

2. Aguilar Gallart José Luis. La oferta turística de Costa de Almería. P. 429–435. URL: https://cvc.cervantes.es/ensenanza/biblioteca_ele/aepe/pdf/congreso_35/congreso_35_44.pdf.

3. Anaya Aguilar Rosa María. Diagnóstico y tendencias del turismo de Balnearios en Andalucía: tesis doctoral. Málaga, 2011. 344 p. URL: <https://riuma.uma.es/xmlui/bitstream/handle/10630/5077/TD%20de%20Rosa%20Mar%C3%ADa%20Anaya%20Aguilar.pdf?sequence=1>.

4. Costa de la Luz (Huelva). URL: <https://www.andalucia.org/en/costa-de-la-luz-huelva>.

5. Costa de la Luz. URL: <https://www.andalucia.com/costa-de-la-luz/home.htm>.

6. Costa Tropical. URL: <https://www.andalucia.com/costa-tropical/home.htm>.

7. Mier Saskia. Punta Umbria. URL: <https://www.andalucia.com/province/huelva/puntaumbria/home.htm>.

8. Pesaresi Lucas Micaela. Estudio de la presencia en Internet de los balnearios de Andalucía. Análisis y propuesta de mejora: trabajo final de grado. Gandia, 2015. P. 1–45. URL: <https://riunet.upv.es/bitstream/handle/10251/55426/PESARESI%20-%20Estudio%20de%20la%20presencia%20en%20internet%20de%20los%20balnearios%20de%20Andalucia.%20An%C3%A1lisis%20y%20propues....pdf?sequence=3>.

9. Sánchez-Sánchez Francisca J., Sánchez-Sánchez Ana M. The value of the Andalusian Network of Protected Natural Areas for the tourism sector: a challenge for rural territorial development? Boletín de la Asociación de Geógrafos Españoles. 2022. N 94. P. 1–50.

Валерія Маміконян

Національний університет «Острозька академія»

ТУРИЗМ В МЕКСИЦІ ПІД ЧАС ПАНДЕМІЇ COVID-19

У статті проаналізовано вплив пандемії COVID-19 на функціонування туристичної галузі Мексики. Наведено статистичні дані щодо відвідування Мексики туристами у 2019–2023 рр. та їх внесок у ВВП країни. Розглянуто дії уряду щодо запобігання поширенню вірусу. Приділено увагу способам спрямованим на вихід з кризи та відновлення туристичної індустрії після пандемії.

Ключові слова: *Мексика, COVID-19, туризм, пандемія, ініціативи мексиканського уряду, відновлення.*

Valeria Mamikonian

TOURISM IN MEXICO DURING THE COVID-19 PANDEMIC

The article analyzes the impact of the COVID-19 pandemic on the functioning of the tourism industry in Mexico. Statistical data on visits to Mexico by tourists in 2019–2023 and their contribution to the country's GDP are given. The actions of the government to prevent the spread of the virus are considered. Attention is paid to methods aimed at exiting the crisis and restoring the tourism industry after the pandemic.

Keywords: *Mexico, COVID-19, tourism, pandemic, initiatives of the Mexican government, recovery.*

Мексика є однією з найбільш відвідуваних країн в Латинській Америці. Посідання піщаних пляжів, багатої історичної та культурної спадщини, а також автентичної кухні приваблює щороку мільйони туристів. Країна має найвищі доходи від міжнародного туризму в своєму регіоні станом на 2019 р. [2]. У 2019 р. Мексика прийняла у шість разів більше іноземних відвідувачів ніж Аргентина, яка до 2019 р. була на другому місці в ієрархії міжнародних туристичних прибуттів у Латиноамериканському регіоні [12]. Тоді число відвідувачів виявилось рекордним для Мексики, країна прийняла понад 45 млн туристів [2].

Метою цієї статті є аналіз впливу пандемії корона вірусу на динаміку туристичних потоків до Мексики.

Ступінь вивчення проблеми залишається недостатнім. Окремі автори (К. Монтерубіо, Н. Малдер, С. Карлос, Л. Квінтана та ін.) присвятили цьому питанню свої розвідки, але з огляду на зміни поглядів на розвиток пандемії слід корегувати й наукові висновки щодо туристичної політики Мексики та зусиль з підтримки туристичного клімату в окремих її штатах. Крім цього, варто підкреслити, що вітчизняні дослідники цією проблемою на прикладі Мексики практично не цікавилися.

За роки, які передували появі пандемії COVID-19, туристичний сектор приніс до ВВП Мексики понад 1,5 трлн мексиканських песо [2]. Відслідковуючи курс валют, станом на 31 грудня 2019 р., ця сума дорівнювала близько 80 млрд доларів [12]. У 2019 р. в країні налічувалось приблизно 24 тис готелів та 82 тис закладів громадського харчування [9]. Понад 40 % ВВП мексиканського туризму припадає саме на ці два сегменти, виділяючи їх як найважливіші з економічних видів діяльності, пов'язаної з цим сектором [9].

Багато країн, що розвиваються, покладаються саме на туристичну галузь. Пандемія COVID-19 завдала значної шкоди туристичній індустрії, що в свою чергу вразило економіку багатьох країн. Через пандемію дохід Мексики від туризму зменшився більш ніж на 50% у вересні 2020 р., в порівнянні з минулорічними показниками [6]. В той же час майже на 60% впав обсяг міжнародного туризму в країні [4]. В наслідок чого, внесок туристичної галузі у ВВП країни, вже у другому кварталі 2020 р. впав понад на 45% [6].

Для того, аби проаналізувати вплив пандемії та побачити різницю з попереднім станом туризму, варто розглянути штат Кінтана Ру. Південніше від Канкуна знаходиться відомий регіон Рів'єра Майя, що простягається береговою лінією на 120 км. Ще у 1984 р. там проживало близько 500 жителів, переважно це були рибалки [5]. А вже 2019 р. число його жителів становить 600 тис, які працюють у туристичній галузі та обслуговують відвідувачів у близько 44 881 готельних номерах [9]. Тулум та Плайя дель Кармен вважаються основними містами регіону. Завдяки іммігрантам з усього світу, Плайя дель Кармен має найбільший приріст населення в Мексиці. А Тулум має сотні номерів у багатьох готелях, що простягаються вздовж узбережжя, а також 2530 готельних номерів у самому місті [12].

Приватні та громадські пляжі вздовж мексиканського узбережжя Карибського моря є практично завжди переповненими.

Надзвичайно невелика кількість місць на узбережжях центральних а також північних пляжів Кінтана Ру не використовуються туристами так масово. До прикладу, ті сотні тисяч людей, які проживають у містах штату, а з них більшість прямо чи опосередковано залучені до туристичної галузі, мають змогу користуватися лише 35 пляжами. Ці пляжі проходять по 20-кілометровій береговій зоні, яка має найвищий показник на туриста, щоденні витрати якого становлять приблизно 164 дол. США на день [9]. Тобто, навіть та незначна кількість територій, яка не підпадає під масове використання туристами, потрапляє під тиск місцевого туризму.

23 березня 2020 р., у день офіційного визнання пандемії COVID-19, цей економічний центр туристичного відпочинку раптово зупинився, були введені профілактичні заходи у штаті Кінтана Ру [8]. Соціальна драма, зачепила усіх соціальних учасників узбережжя, від туристів і до працівників, яка перевищила наслідки тропічних штормів, ураганів та навіть епідемію грипу H1N1 у 2009 р. [8]. Завдяки запобіжним заходам, які рекомендувала Всесвітня організація охорони здоров'я, а також впровадженням федеральними урядами та урядами штатів внаслідок глобального ризику для здоров'я через вірус, регіональна економіка зупинилася, а мільйони людей були ізольовані на довготривалій карантин. Наслідки, що поширювалися з Кінтана Ру, завдали шкоди як національному так і міжнародному бізнесу. Проблема торкнулася ресторанів, готелів, гольф клубів, причалів та оренди автомобілів, і це, в свою чергу, занурило мільйони людей у фінансову кризу.

У березні 2020 р., коли пандемія вже вразила мексиканські Кариби, туристична активність тут знизилася на 97% [2]. Зі звичних 2,8 млн в цей туристичний район відвідувачів прибуло лише 86 тис [8]. Вже під час 2-тижневих Великодніх канікул 2020 р. фінансові втрати, спричинені пандемією перевищили 1 млрд дол. США [12]. Мільйони людей припинили працювати, з них близько 6 тис промислових рибалок [4]. Міжнародні ринки закрили кордони, тому риба та молюски не мали доступу до продажу закордон. Ціни на них різко впали, а вилов і переробка, що були зосереджені на таких промислах стосовно омарів та восьминогів, повністю припинилися. Діяльність цього сектору завмерла на 3 місяці, і лише, починаючи з 1 червня, почала повільно відновлюватись, проте все ще не мала споживачів та покупців через обмеження. Згідно статистики, число туристичних прибуттів у Мексику на 2020 р. становило лише 24,6 млн [2].

Завдяки тому, яке економічне значення та який внесок у національну індустрію приніс регіон Кінтана Ру, країна потрапила до десятки держав з найбільшою кількістю міжнародних відвідувань по всьому світі [2]. У 2019 р. Кінтана Ру відвідало 22,8 млн відвідувачів, готельна інфраструктура налічувала 107 128 номерів, а доходи від туризму становили понад 15 млрд дол. США [11]. Понад 70% валового внутрішнього продукту штату припадає на туристичну діяльність, у якій зайнято щонайменше 450 тис людей [7]. Оскільки новина про перший спалах COVID-19 в Азії стривожила національний туристичний сектор щодо неминучого поширення вірусу на весь Американський континент, його наслідки для міжнародних подорожей стали реальністю на початку 2020 р., різко вплинувши на найважливіший регіон Мексики в контексті отримання прибутку від іноземного туризму в наступні місяці. Таким чином, сильна залежність регіону від індустрії туризму та економічній дестабілізації внаслідок кризи COVID-19 саме ця географічна зона представляє належний, відповідний контекст дослідження для вивчення ступеня впливу пандемії на функціонування туристичної інфраструктури та окремих її складових.

31 березня 2020 р., через 1 місяць після оголошення про те, що Мексика перебуває на 1-му етапі стримування COVID-19, федеральний уряд країни у відповідь на це оголосив «Надзвичайну ситуацію в галузі охорони здоров'я». Перший підтверджений випадок COVID-19 у Мексиці був виявлений 9 березня; інфікована людина померла 18 березня через ускладнення, пов'язані з діабетом [6]. Станом на 1 квітня Мексика увійшла до фази 3; у 1215 людей підтвердилося зараження COVID-19 і було зафіксовано 29 смертей, пов'язаних із COVID-19. На той час Мексика була на 45-му місці за кількістю заражень у всьому світі [5]. До 1 травня країна зайняла 23 місце у всьому світі та було зареєстровано 1859 смертей [5]. Незважаючи на підвищення рівня зараження та смертності (93 435 випадків, 10 167 смертей), 1 червня федеральний уряд постановив, що основні види економічної діяльності (41 вид діяльності з усіх секторів) можна відновити, за явними винятками для освітньої, спортивної, релігійної та рекреаційної сфери. сектори культури [8]. За десять днів до цього федеральний уряд розробив підготовчі заходи та опублікував «Спеціальні технічні вказівки щодо відновлення економічної діяльності», які також набули чинності 1 червня [7]. У період з червня по серпень 2020 р. впроваджувалася політика охорони здоров'я «залишатися вдома», і населення закликали вживати основних запобіжних заходів, таких як носіння масок, регулярне миття рук, соціальне

дистанціювання та уникнення місць скупчення людей тощо. Вони були реалізовані для всіх типів бізнесу і секторів, і включали центри навчання у закладах всіх рівнів освіти, зони дозвілля та відпочинку, пляжі, музеї та культурні центри, серед багатьох інших. Цю ситуацію в народі вважали «новою нормою», і до цього моменту країна була в «ізоляції» протягом 71 дня [5].

ВВП Мексики доволі сильно залежить від туристичної індустрії, тому федеральний уряд вирішив залишити кордони відкритими для іноземних туристів, це певною мірою дозволило зберегти деякий рівень економічної та ділової активності. Хоча можна звісно було застосувати більш захисну політику, шляхом закриття кордонів, карантину та скринінгу туристів, так як це робили інші країни аби запобігти більшому зараженню. Невідомо, як саме відсутність суворох обмежень та контролю, пов'язаних із подорожами, сприяла поширенню вірусу в Мексиці, адже країна входить до числа лідерів із найбільшою смертністю через COVID-19 і найвищим співвідношенням випадків летальності у світі [12]. Як здається, майбутні дослідження мають бути зосереджені на вивченні урядової політики прийняття рішень, що мала на меті збалансувати продуктивність діяльності та здоров'я населення.

Варто також наголосити, що починаючи з другої половини 2020 р. відбувається зростання кількості підприємств платників податків, зосереджених на туристичній сфері. Це можна пояснити швидким відновленням діяльності в регіоні, що викликана незначними обмеженнями для міжнародних мандрівників, невеликою відстанню від основних виїзних місць а також лояльністю до вакцинації. Мексиканські Карибські острови не вводили жодних заборон на подорожі, чи жорстких заходів для контролю потоків іноземних відвідувачів. Якщо ж врахувати закриття інших напрямів у світі, вони стали доволі доступним пунктом призначення на короткій відстані для туристів зі США та Канади, в тому числі й серед основних міжнародних ринків Карибського басейну.

Вже наприкінці 2020 та початку 2021 рр. стало помітне швидке зростання міжнародного потоку, згідно з «Індексом туризму COVID-19» [4]. Станом на 2021 р. Мексика, фактично, стала країною, що досягла найбільшого рівня відновлення подорожей та туризму в Америці, поступаючись лише Домініканській Республіці [2]. За даними туристичних організацій у 2021 р. Мексику відвідали 31,9 млн іноземних туристів [3]. Відродження мексиканського Карибського регіону підтверджується розширенням сполучення його рейсів із 45 містами США та Канади, бо на початку 2021 р. воно перевищило

допандемійний рівень [2]. Попри рішення уряду не вводити обмежень для в'їзних міжнародних пасажирів в аеропортах, наприклад тестування чи карантин, готелі та курорти Кінтана Ру запровадили внутрішні протоколи безпеки та санітарії таким чином, аби мексиканські Кариби стали першим пунктом в Америці для отримання «штампу безпечних подорожей» [3].

Соціально-структурні проблеми Мексики загострили проблеми, спричинені COVID-19, показавши її крихкість, вразливість, нерівність та явну відсутність санітарних умов, необхідних для боротьби з пандемією. Мексика приєдналася до Організації економічного співробітництва та розвитку у 1994 р. як країна, що розвивається, і наразі є 15 -ю найбільшою економікою у світі [5]. Однак вона займає 63 місце за рівнем соціальної відсталості, і постпандемічна Мексика може очікувати значного збільшення населення, яке живе в умовах крайньої бідності [6]. Пандемія показала, що Мексика вимагає більшої уваги до державної політики, орієнтованої на здоров'я. Наприклад, мексиканські Карибські острови потребують не тільки масового туризму, але й інфраструктури, що не лише обслуговує населення, але й підтримує туристичний сектор. Більшість працівників живуть у містах, де немає лікарень, шкіл і кладовищ, придатних для вирішення проблем із здоров'ям, таких як епідемії та пандемії.

У 2022 р. кількість відвідувачів Мексики почала значно зростати. До початку 2023 р. кількість відвідувачів знову збільшилася до 38,3 млн, і, за прогнозами, ця цифра сягне майже 40 млн до кінця 2023 року. Дані Національного статистичного інституту (INEGI) [5] показують, що в лютому 2023 р. Мексику відвідало на 18% більше туристів, ніж у лютому 2022 р., що свідчить про те, що загальна кількість цього року може навіть наблизитися до пікових рівнів допандемічного періоду [4].

Більше половини міжнародних туристів до Мексики надходять із США. Наступним лідером з надходження міжнародних туристів в Мексику є Канада, кількість громадян цієї країни, що відвідали Мексику стрімко зростає [1]. Їхня кількість зросла на 124% з лютого 2022 по лютий 2023 р. [12]. Колумбія та Аргентина також увійшли до п'ятірки найбільших відвідувачів. Єдина європейська країна, яка потрапила в це число – Франція.

З точки зору прибуттів повітряним транспортом, з початком приросту туристів, Канкун, безумовно, є найпоширенішим напрямом Мексики. Міжнародний аеропорт Канкун прийняв 1,6 млн міжнародних туристів за перші два місяці 2023 р. – це вдвічі більше, ніж Міжнародний аеропорт Мехіко, який прийняв 669 826 туристів. До

цього списку також можна віднести, за даними туристичної компанії Despegar, міста з найбільшою кількістю бронювань на подорожі в першому кварталі 2023 р.: Тулум, Сан-Крістобаль-де-лас-Касас, Бакалар, Вальядолід, Тепостлан, Валье-де-Браво, Таско, Текіскіапан, Ісла-Мухерес і Паленке [5].

Якщо туризм у Мексиці почав відновлюватись, то авіасполучення в Мексиці процвітає ще більше. Міністерство туризму оголосило, що за перші два місяці 2023 р. на міжнародних рейсах Мексики було перевезено 9,43 млн пасажирів – на 29,5% більше, ніж за аналогічний період 2022 р., і на 12,5% більше, ніж за аналогічний період 2019 р. (до пандемії) [9]. Статистика внутрішніх рейсів показала схожу картину, перевізши 9,44 млн пасажирів протягом перших двох місяців 2023 р. Це на 28,2% більше, ніж за той самий період 2022 р., і на 24,2% більше, ніж за той самий час 2019 р. до пандемії [12]. То ж ми спостерігаємо за швидким відновленням туристичного сектору в Мексиці під час та після пандемії COVID-19 [5].

Проаналізувавши отриману інформацію можна дійти висновку, що після того як країни по всьому світу закрили свої кордони, що призвело до зупинки туристичного сектору, Мексика пішла іншим шляхом, дозволивши іноземним відвідувачам в'їжджати в країну без вимог тесту на коронавірус (COVID-19) або сертифікатів про вакцину. Як наслідок, латиноамериканська країна стала гаванню для міжнародних мандрівників з усього світу під час поширенню вірусу. Тим не менш, Мексика також відчула на собі вплив COVID-19 на свій туристичний сектор. У 2020 р. подорожі та туризм становили менше 7% ВВП Мексики [12]. І незважаючи на відновлення у 2021 р., внесок індустрії розміщення та громадського харчування в мексиканську економіку залишався значно нижчим, ніж у 2019 р. У 2020 і 2021 рр. лише на Мексику припало більше половини міжнародних туристичних прибуттів до Латинської Америки та Карибського басейну [2]. І з великим відривом США є основним джерелом в'їзного туризму до Мексики. А з початком 2022 р. число туристів в Мексиці знову почало збільшуватись і сягнуло 38,3 млн туристів, що свідчить про відновлення країни після пандемії. Про це також свідчать прогнози щодо збільшення числа туристів до 40 млн [5]. Кількість міжнародних та внутрішніх перельотів зросла, так як і бронювання готелів у популярних місцях відпочинку [13]. Це свідчить про те, що Мексика змогла оговтатись після затяжної пандемії та почала відновлювати туристичний сектор.

Таким чином, Мексика не втратила своїх позицій у туристичній сфері, попри те, ще мала велику кількість інфікованих та значний

показник смертності під час пандемії. Завдяки роботі уряду, щодо відкритості кордонів під час пандемії, Мексика зберегла туристичні потоки. Це дало змогу швидше відновити надходження туристів до країни та нормалізувати економічні втрати.

Джерела та література:

1. Всесвітня рада з туризму та подорожей: веб-сайт. URL: <https://wttc.org/>
2. Всесвітня туристична організація: веб-сайт. URL: <https://www.unwto.org/>
3. Agencia EFE URL: <https://www.efe.com/efe/espana/politica/10002>.
4. Carlos Monterrubio. The informal tourism economy, COVID-19 and socioeconomic vulnerability in Mexico. URL: <https://doi.org/10.1080/19407963.2021.2017726>.
5. Instituto Nacional de Estadística, Geografía e Informática de México. 2020. URL: <http://www.inegi.org.mx/programas/ccpv/2020>.
6. Nanno Mulder. The impact of the COVID-19 pandemic on the tourism sector in Latin America and the Caribbean, and options for a sustainable and resilient recovery URL: https://repositorio.cepal.org/bitstream/handle/11362/46502/S2000751_en.pdf?sequence=3&isAllowed=y.
7. Salas Carlos, Luis Quintana, Miguel Hernández and Marcos Valdivia. 2020. URL: <https://doi.org/10.20430/eTe.v87i348.1148>.
8. Secretaría de Salud. Dirección General de Epidemiología. 2020. URL: www.gob.mx/salud/acciones-y-programas/avisos.
9. Travel and tourism in Mexico – Statistics & Facts. URL: https://www.statista.com/topics/6323/travel-and-tourism-in-mexico/#topicHeader__wrapper.
10. United Nations Conference on Trade and Development 2021. URL: https://unfoundation.org/what-we-do/issues/sustainable-development-goals/u-s-leadership-on-the-sdgs/?gclid=EAIaIQobChMI-4HF1MTZ-QIV4-3mCh1OQwMFEAAAYASAAEgKūT_D_BwE.
11. United Nations Conference on Trade and Development 2021. URL: <http://www.unctad.org/news/global-economy-could-lose-over-4-trillions-due-covid-19-impact-tourism>.
12. World Tourism Barometer and Statistical Annex, August-September 2020. URL: <https://www.e-unwto.org/doi/epdf/10.18111/wtobarometereng.2020.18.1.5>.
13. World Tourism Organization. URL: <https://www.unwto.org/tourism-covid-19>.

Тетяна Морозюк

Національний університет «Острозька академія»

ТУРИСТИЧНА ІНФРАСТРУКТУРА АДРІАТИЧНОГО УЗБЕРЕЖЖЯ ХОРВАТІЇ

У статті досліджується готельно-ресторанна сфера та транспортна інфраструктура Адриатичного узбережжя Хорватії. Зокрема, розглядається туристична інфраструктура та пропонується детальне ознайомлення з видами туризму, туристичними послугами і зручностями, які є найбільш популярними серед відвідувачів. Аналізується транспортна система регіону, наскільки ефективно вона працює в регіоні та можливості для її розвитку.

Ключові слова: *бізнес, туристична інфраструктура, готелі, ресторани, Адриатичне узбережжя, пляжі, транспортна інфраструктура, Хорватія, порти, туризм.*

Tetiana Morozjuk

TOURIST INFRASTRUCTURE OF THE ADRIATIC COAST

The article examines the hotel and restaurant sector and the transport infrastructure of the Adriatic coast of Croatia. In particular, the characteristics of the tourist infrastructure are considered and detailed introduction to types of tourism, tourist services and amenities that are most popular among visitors. The transport system of the region is considered, how efficiently it works in the region and opportunities for its development.

Key words: *business, tourist infrastructure, hotels, restaurants, Adriatic coast, beaches, transport infrastructure, Croatia, ports, tourism.*

Актуальність дослідження полягає в тому, що Адриатичне узбережжя Хорватії залишається одним з найбільш популярних туристичних центрів у світі. Щороку туристи з різних континентів відвідують цей регіон, тому що він приваблює відповідною туристичною інфраструктурою, яка забезпечує комфортний та безпечний відпочинок. Транспортна інфраструктура є ключовим елементом споживання атракцій, бо має значний вплив на зручність, швидкість та безпечність переміщення для туристів.

Метою статті є дослідження готельно-ресторанної сфери Адриатичного узбережжя Хорватії, вивчення транспортної інфраструктури регіону та аналіз їхнього впливу на розвиток туризму.

Завдання дослідження: вивчити та охарактеризувати сучасний стан готельно-ресторанної сфери на Адриатичному узбережжі Хорватії, проаналізувати транспортну інфраструктуру та її роль у забезпеченні зручності для туристів, розглянути цілі та перспективи розвитку цих сфер у майбутньому.

Варто зазначити, для Адриатичного узбережжя Хорватії як для туристичного центру присвячено цілий ряд праць. Деякі з них варто виділити. Значний внесок у вивчення проблеми здійснив Йосиф Божичевич, висвітливши в своїй праці можливості розвитку транспортної системи Хорватії [3]. Науковці Дж. Балай, Н. Каллаг та Мрвелі простежили розвиток транспорту та логістики в Хорватії [14]. Вагомий внесок щодо загального розуміння стану туристичної інфраструктури в Хорватії зробили П'єро Соаве та Крістіна Реткліфф у своєму путівнику туризму до Хорватії [11]. Айка Матієвич проаналізувала п'ять найкращих ресторанів на південному узбережжі Адриатичного моря Хорватії [1]. Максим Онацький виділив ряд цікавих фактів про курортні зони Адриатичного узбережжя Хорватії [10]. Істотну інформацію можемо знайти на офіційних сайтах, де є багато цікавих фактів про регіон як про туристичний центр.

Знаючи той факт, що Адриатичне узбережжя Хорватії має вражаюче багатство природи та різноманітну культурно-історичну спадщину, важливо зазначити, що інфраструктура характеризується більш обмеженим потенціалом. Серед неї слід виокремити центри для відвідувачів, поля для заняття спорту, новітні конференц-центри, екскурсійно-туристичні маршрути тощо. На сьогоднішній день, на узбережжі бракує якісних велосипедних доріжок із вдосконаленими механізмами; спортивних закладів, які могли б функціонувати протягом усього року; споруд та інших об'єктів для зайняття підводним плаванням або іншими морськими розвагами, яким була б приділена значна увага на туристичному ринку.

За останні роки спостерігається кращий розвиток туристичної сфери, що призвело до підвищення доступності житла на 25%. Особливо це помічено у приватних приміщеннях, готелях, таборах тощо. Понад 50% доступності розміщення припадає на північне узбережжя Адриатики, у той час як на півдні цей показник становить 45% від загального обсягу. Щодо готелів, то 44% вільних місць припадає на готелі з трьома зірочками, 41% – на готелі з чотирма та

п'ятьма зірочками, і лише – 15% на готелі з двома зірочками. Якщо у кращому готелі налічується понад 150 номерів, то в гіршому лише до 80 кімнат [12].

У Хорватії спостерігається покращення умов та якості готелів. За останній час скоротилось число готелів з одною або двома зірочками, тоді як кількість готелів із трьома, чотирма та п'ятьма зірочками зросла. Це призвело до продовження туристичного сезону та підвищення цін. Позитивний вплив відчувається в туристичній галузі та в прибутку державного бюджету. Значно зросла активність як в готелях, так і в ресторанах, а кількість працівників збільшилось майже вдвічі [2]. Статистика показує, що більшість туристів надають перевагу приватним будиночкам або кемпінгам, а кількість ночей, проведених у таких місцях, зросла на 90%. 30% туристів обирають готелі, ночівлі в яких збільшились на 17% [3].

Щоб отримати найкращі враження від подорожі та насолодитися пляжним відпочинком на морі, кожен турист повинен вибрати один з найкращих готелів. Адріатичне узбережжя Хорватії у цьому контексті пропонує безліч різнопланових варіантів.

Готель Excelsior Dubrovnik має прекрасний вид на Адріатичне море і багату історичну спадщину. Тут представлені всі можливості для зручності туристів, починаючи від цілодобового обслуговування, закінчуючи дизайнерськими номерами. Для особливих клієнтів є приватний пляж, на території готелю – ресторани, наявність різних спа-процедур, басейн та тренажерний зал [6].

Готель Dubrovnik Palace – є сучасним готелем, що знаходиться в затишному місці поруч з Адріатичним морем. Оформлення готелю привертає увагу туристів своїми яскравими кольорами. Багато номерів мають власні балкони, а президентські номери навіть обладнані джакузі. Щодня тут подають безкоштовні сніданки у вигляді шведського столу, де кожен може обрати та насолодитися стравами на свій смак. Для вдалого відпочинку готель пропонує чимало розваг: спортзал, басейн під відкритим небом, вишуканий спа-центр [5].

Готель Амабіліс має розкішний вигляд на Адріатику. Він забезпечує повний комфорт для своїх гостей. У номерах доступні телевізори, безкоштовний доступ до інтернету та кондиціонери. У номерах преміум-класу є тераси з видом на море. Неповдалік від готелю знаходиться пляж Музей Града Цриквенице, до якого можна легко дістатися. У готелі можна відвідати сауну, спа- та фітнес-центри, а також насолодитися масажними процедурами. У вишуканих ресторанах готелю з елегантними панорамними вікнами гості

можуть скуштувати страви середземноморської кухні або про спробувати смачне вино [9].

Готель Bellevue Dubrovnik знаходиться на 30-метровій скелі, тому вид на Адриатичне море з номерів зі скляними вікнами просто вражає. Тут забезпечено всі умови для елегантного відпочинку. Неподалік від готелю є піщаний пляж, а в 10-ти хвилинах від готелю – середньовічний центр міста із багатою культурою природи. Готель пропонує як звичайні номери, так і номери-люкс з покращеними умовами для проживання. Для гостей доступна чудова зона відпочинку, яка вміщує: ресторан із смачними стравами; винний бар зі 180 різновидами вишуканого шампанського та вина; зона відпочинку під відкритим небом (тут є басейн з підігрівом, сауна, ванна з гідромасажем) та приватний пляж Невера із чудовою терасою та найсмачнішою їжею [4].

Le Meridien Lav Split – сучасний готель, який розташований на приватному пляжі неподалік міста Спліт. Славиться своїм чудовим видом на чисте безкрає море, красивими сходами та заходами сонця. На території готелю є розкішний ресторан Spalatum, де гості можуть насолодитися шведською їжею, а влітку – красивими фуршетами. Також є вибір й інших ресторанів, на будь-який смак. Басейн є чудовим місцем для відпочинку, а також готель має круті спа-центри і оздоровчі заклади, де можна скористатись різноманітними саунами та процедури для розслаблення тіла. Таким чином, цей готель є чудовим варіантом для проведення часу [8].

На Адриатичному узбережжі Хорватії є велика кількість дивовижних готелів, і їх список можна продовжувати і продовжувати. Варто згадати про ресторани, яких на острові є дуже велика кількість, на будь-який смак. Кожен з них пропонує розмаїття меню з дивовижними стравами, рецепти яких передаються з покоління в покоління. Більшість цих страв базуються на морепродуктах, приготування яких відбувається за унікальними рецептами з різними видами соусів.

Хорватія – країна, де приділяють велику увагу приготуванню свіжого м'яса та риби, тому національні ресторани Адриатичного узбережжя дбайливо ставляться до цих інгредієнтів. Сучасні ресторани пропонують широкий вибір авторських страв, які приготовленні шеф-кухарями. Проте, є ресторани, що поєднують вишукані страви із традиційними, надаючи їм особливий статус. Варто відзначити багатий вибір традиційних хорватських вин, які надають стравам особливого смаку. Ресторани можна знайти як в центрі міста, вишуканих готелях, так і на узбережжі Адриатичного моря. Ресторани на

човнах стануть чудовою можливістю насолодитись їжею зі сонячним небом та кришталевими бризками води. Окремі з ресторанів слід проаналізувати докладніше:

- Ресторан 360 розташований у місті Дубровник. Тераса, що проходить через фортецю Святого Іоанна, дарує захоплюючий вид на море та місто. Інтер'єр ресторану відтворює стиль середньовіччя і вражає красою кухні, яку видно крізь прозорі вікна. Коли темніє на дворі, ресторан відкриває свої двері та зустрічає гостей з особливою атмосферою. Гості з різних куточків світу мають можливість спробувати середземноморську кухню з акцентом на французький стиль. Наприклад, їх фірмова морква готується у чотирьох різних способах і подається у чорному чашнику з кедровими горіхами.

- Розташований на острові Брач, сучасний ресторан Lemongarden є ідеальним місцем як для поціновувачів вишуканих страв, так і для молоді. Власники готелю були вражені рибальським селищем на острові Брач, що спонукало їх збудувати відомий готель з рестораном Lemongarden, спеціалізуючись з міжнародно-свіжій кухні. Значну увагу приділяють культурному виявленню через використання свіжих інгредієнтів у приготуванні овочів, риби або м'яса з лісовими травами. Страви сезону подаються одразу після приготування, незалежно від часу доби.

- Festa – це ще один сучасний ресторан, розташований на острові Жут у затоці Голубовац. Навкруги прикрашений чарівними оливковими деревами. Ресторан має старовинний характер, адже тут зібрана колекція сільськогосподарських і рибальських речей, аксесуарів та багато іншого. На літніх терасах можна насолодитися красою острова, а також спробувати свіжоспечену рибу з особливим приготуванням. Тут є великий вибір хорватських вин з яскраво вираженим смаком, що робить цей ресторан ідеальним вибором для любителів вин. Гостей зустрічають дуже люб'язно, а персонал створює святкову атмосферу та дарує хороший настрій [1].

Транспортна система Хорватії формує 8% від загального ВВП країни. Вона є необхідною складовою для міжнародного зв'язку, а також для економічного та соціального розвитку. Транспорт є засобом для регіонального розвитку, який сприяє обміну товарами і надає доступ до усіх зручностей. За розвиток транспортної системи в Республіці Хорватія відповідає міністерство моря, транспорту та інфраструктури. Ця само інституція займається питанням організації різних подій з міжнародними або внутрішніми перевезеннями, дає оцінку інфраструктурі та інших організаційних аспектів [14].

Структурно транспортну систему можна розділити на три основні галузі: водний, повітряний і наземний.

- Водний транспорт є фактично найважливішим у країні і включає морські порти та транспорт річкового та трубопровідного походження. Серед найважливіших морських портів є: Спліт, Плоче та Рієка.

- Повітряний транспорт використовується значно менше, але він знаходиться у хорошому стані та відповідає усім вимогам країни. Чому цей вид транспорту є менш популярним? Одна із причин полягає в тому, що більший відсоток туристів користуються власним автомобілем, автобусом чи поїздом для переїзду. Крім того, компанія Croatia Airlines продовжує монополізацію ринку в Хорватії. Роль економічних перевізників, які здійснюють внутрішні перельоти протягом сезонних місяців, є значно меншою.

- У сфері наземного транспорту можна виділити два основних види: залізничний та автомобільний (включаючи автобуси та автомобілі). Автомобільно-транспортна галузь є найприбутковішою, а дороги відповідають вищим стандартам, забезпечуючи переїзд з одного пункту в інший. Залізнична галузь є менш популярною з огляду на недоліки інфраструктури. Однак, після додаткових інвестицій щодо вдосконалення інфраструктури, якість та стандарти залізничного транспорту можуть значно підвищитися [13].

По Адріатичному морі пролягає багато транспортно-морських маршрутів, що використовуються для пересування яхтами, рибальськими суднами, круїзними лайнерами, неторгівельними та військовими суднами для міжнародної та національної торгівлі. Основні промислові центри країни розташовані на західному узбережжі, а також у північній частині Адріатики та мають важливе значення, в тому числі й для країн Центральної Європи. Адріатичне узбережжя Хорватії має шість морських портів, зокрема: Плоче, Спліт, Задар, Дубновник, Шибеник та Рієка. Ці міста розташовані вздовж берегів і кожен з них має порт. Ці порти є ключовими в питаннях перевезення товарів або пасажирів. Наприклад у 2014 р. порт Спліт, який є одним з основних портів на заході Хорватії, обслужив близько 4 млн пасажирів. Рієка, є показником того, як місто залежить від порту, через який здійснюється імпорт енергоносіїв.

Порти Адріатики, що обслуговують країни Центральної Європи дозволяють зекономити вартість перевезень. Більш того, у майбутньому планується значний розвиток морського транспорту, зокрема за рахунок посиленого використання прокладених маршрутів та будівництва нових портів [11].

Як вже зазначалося, серед шести морських портів на північному узбережжі Хорватії особливо важливими є Рієка, який має найглибший канал до порту в Адріатиці та порт Плоче. Останній має також тактичне значення для промисловості в Боснії та Герцеговини. Спліт, відомий як «ворота до островів», є найбільшим пасажирським портом у Хорватії. Після нього за значенням розташовується порт Задар. Загалом вздовж Адріатичного узбережжя Хорватії є 1185 островів, з яких 66 населені. Найбільша частина обігу всіх портів припадає на порт Рієки, це складає приблизно 50% загального обсягу перевезень у Хорватії [7].

Щороку кількість пасажирів, які користуються повітряним видом транспорту, зростає. Фактично 85% усіх рейсів припадає на три найбільші аеропорти Хорватії: Загреб – 36%, Спліт – 25% та Дубровник – 24%. Аналізуючи прибуття пасажирів, варто зазначити, що повітряний транспорт на Адріатичному узбережжі Хорватії тісно пов'язаний з туризмом. Найбільший попит припадає на період з травня по вересень, насамперед у містах Спліт та Дубровник. У ці місяці кількість перельотів зростає у 20 разів порівняно з іншими місяцями. Перельоти до Пули та Рієки в несезонні місяці є досить рідкісними. Статистика показує, що протягом місяця завантаженість авіатранспорту може становити до 85 тис пасажирів [14].

У Хорватії існує вісім значних аеропортів: Задар, Спліт, Малий Лошинь, Дубровник, Осієк, Брач, Пула, Рієка, але найважливіший з них знаходиться в місті Загреб. За останні роки зросла конкуренція у міжнародних регулярних перевезеннях, особливо у «високий» сезон [11].

Порівняно з повітряним транспортом зросла популярність автомобілізації. На Адріатичному узбережжі Хорватії найкраще розвинута дорожня інфраструктура, яка налічує понад 27 тис км доріг, включаючи понад 1400 км автомагістралей. Найбільший обсяг вантажних перевезень здійснюється автомобільним транспортом, тоді як залізничний та водний транспорт мають значно менший потенціал. Якщо порівняти статистику, виявляється, що в середньому автомобільним транспортом здійснюється більше 70%, а залізничним всього лиш до 30% туристичних поїздок [11].

Найважливіші міські оператори транспорту знаходяться у Загребі, Спліті, Дубровнику, Рієці, Пулі, Задарі та Осієці. Вони несуть відповідальність за обслуговування громадського транспорту на дорогах. Наприклад, у Спліті оператор Promet Ltd. Split забезпечує обслуговування 41 автобусної лінії з 1717 зупинками. У Загребі оператор Zagreb Holding Ltd. Branch ZET відповідає за

129 автобусних і 15 трамвайних ліній, з більш ніж 2171 зупинками. Це робить громадський транспорт більш доступним порівняно з приватними видами транспорту. Проте, кількість зареєстрованих автомобілів постійно зростає і їхнє використання значно збільшується. Це дуже помітно в заторах по дорозі до міських центрів і браку місць для паркування. У подальшому планується реалізація нових транспортних проєктів, зокрема в міських районах для покращення ситуації [14].

Залізничний транспорт є відносно популярним у цьому регіоні. Загальна протяжність залізничної мережі займає 2604 км і поділяється на три групи: регіональна, міжнародна та місцева. Близько 90% ліній є однокільніми, а 55% призначені для міжнародних перевезень. Залізнична мережа перевозить 17,5% вантажу і до 4% пасажирів. Перевезення вантажу залізницею здійснюється між континентом і портами на Адріатичному узбережжі, хоча інфраструктура в цьому напрямку потребує покращення. Наприклад, порт Плоче немає жодного прямого залізничного сполучення з Хорватією, проте він використовує прокладену залізничну мережу через Боснію та Герцеговину. Порти на Адріатичному морі є пунктом через який проходять міжнародні вантажі, що направляються до країн Центральної Європи. У порівнянні з іншими видами транспорту, такими як повітряний, морський або автомобільний, залізничний транспорт не є конкурентоспроможним. Однак, у Загребі та в інших містах залізнична мережа добре розвинена, оскільки вона включена до системи міського транспорту. Для того, щоб покращити залізничний сектор необхідно збільшити його використання у міському транспорті шляхом покращення інфраструктури та підвищення рівня обслуговування [11].

Дослідивши туристичну інфраструктуру Адріатичного узбережжя Хорватії, можемо дійти висновку, що воно приваблює велику кількість туристів з різних куточків світу завдяки своїй природній красі, чистому морю та багатій культурній спадщині. Ресторани та готелі на Адріатичному узбережжі Хорватії є невід'ємною частиною інфраструктури. Кожен із закладів харчування особливий, має свою історію та красиві тераси у сезонні місяці. Турист може з легкістю обрати саме той, який йому найбільше подобається. Транспортна інфраструктура відіграє важливу роль на Адріатичному узбережжі Хорватії. Водний вид транспорту має найбільше значення для цього регіону порівняно з іншими видами. Автомобільний транспорт також відіграє важливу роль і є прибутковою галуззю. Регіон має добре прокладені дороги та швидкі автомагістралі, що сприяє зручним та

ефективним переміщенням. Повітряний та залізничний транспорт менше використовуються. Залізнична мережа, як вже відзначалося, потребує покращення інфраструктури та рівня обслуговування.

Загалом, туристична інфраструктура Адриатичного узбережжя Хорватії має великий потенціал, але потребує постійного розвитку та модернізації. Важливо забезпечити зручність, безпеку та доступність для туристів, щоб задовільнити потреби відвідувачів та зростання туристичного сектора.

Джерела та література:

1. A+ Yachting recommends – Top five restaurants on the southern Adriatic coast of Croatia. URL: <https://a-yachting.me/a-yachting-recommends-top-five-restaurants-on-the-southern-adriatic-coast-of-croatia/>

2. Ana Beban, Huseyin Ok. Contribution of Tourism to the Sustainable Development of the Local Community: Case studies of Alanya and Dubrovnik, 2006. URL: <https://www.divaportal.org/smash/get/diva2:828748/FULLTEXT01.pdf>.

3. Climate risk country profile in Croatia. URL: file:///C:/Users/AdminPC/Desktop/%D0%9A%D1%83%D1%80%D1%81%D0%BE%D0%B2%D0%B0/15847-WB_Croatia%20Country%20Profile-WEB_0.pdf.

4. Hotel Bellevue Dubrovnik. URL: <https://www.adriaticluxuryhotels.com/hotel-bellevue-dubrovnik/>

5. Hotel Dubrovnik palace. URL: <http://dubrovnik-palace.dubrovnik.hotels-hr.com/ru/>

6. Hotel Excelsior. URL: https://hotel-excelsior-dubrovnik.h-rez.com/index_ru.htm.

7. Josip Bozicevic. Evaluation of the Croatian transport system. file:///C:/Users/AdminPC/Downloads/368329.ISEP08_bozicevic.pdf.

8. Le Méridien Lav, Split. URL: <https://www.marriott.com/en-us/hotels/spumd-le-meridien-lav-split/overview/>

9. Luxury Hotel Amabilis. URL: https://101hotels.com/croatia/seltse/luxury_hotel_amabilis.html.

10. Maksim Onatskiy. The resort areas of the Adriatic coast of Croatia: the peculiarities of the development of tourism in the region. URL: [file:///C:/Users/AdminPC/Downloads/12299-%D0%A2%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%96-28808-1-10-20191011%20\(4\).pdf](file:///C:/Users/AdminPC/Downloads/12299-%D0%A2%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%96-28808-1-10-20191011%20(4).pdf).

11. Piero Soave and Christina Ratcliff, Research Administrators. Transport and Tourism in Croatia, 2015. URL: <https://research4committees.blog/2016/10/15/transport-and-tourism-in-croatia/>

12. The government of the republic of Croatia, 2013. URL: file:///C:/Users/AdminPC/Desktop/%D0%9A%D1%83%D1%80%D1%81%D0%BE%D0%B2%D0%B0/Tourism_development_strategy_2020.pdf.

13. Transport and Logistics in Croatia, 2010. URL: <https://trimis.ec.europa.eu/sites/default/files/project/documents/Transport%20and%20Logistics%20in%20Croatia%202010%20PDF%20compact.pdf>.

14. Transport Development Strategy of the Republic of Croatia (2017–2030), 2017. URL: https://mmpi.gov.hr/UserDocsImages/dokumenti/INFRASTRUKTURA/Infrastruktura%2010_19/Transport%20Development%20Strategy%20of%20the%20Republic%20of%20Croatia%202017-2030%2029-10_19.pdf.

Георгій Авдєєв

Національний університет «Острозька академія»

РОЗВИТОК РЕЛІГІЙНОГО ТА КУЛЬТУРНО-ПІЗНАВАЛЬНОГО ТУРИЗМУ ІНДІЇ В ХХІ СТОЛІТТІ

Робота присвячена аналізу конкретних видів туризму в Індії на сучасному етапі. У статті досліджено особливості туристичного потенціалу Індії. Визначено основні види туризму, що сприяють розвитку туристичної галузі. Охарактеризовано історичні, культурні та релігійні пам'ятки країни. Також проаналізовано головні аспекти, що сприяють зростанню релігійного та культурно-пізнавального туризму на сучасному етапі.

Ключові слова: релігійний туризм, паломництво, культурно-пізнавальний туризм, історична спадщина, Республіка Індія.

Georgiy Avdeev

DEVELOPMENT OF RELIGIOUS AND CULTURAL-COGNITIVE TOURISM OF INDIA IN THE XXI CENTURY

The paper is devoted to the development of specific types of tourism in India at the present stage. The article examines the features of India's tourism potential. The main types of tourism that contribute to the development of the tourism industry are identified. The historical, cultural and religious sights of the country are characterized. The main aspects that contribute to the growth of religious and cultural tourism at the present stage are also analyzed.

Keywords: religious tourism, pilgrimage, cultural-cognitive tourism, historical heritage, Republic of India.

Актуальність дослідження полягає в тому, що туризм є однією з найбільш прибуткових і розвинених галузей світової економіки, яка динамічно розвивається. Швидкі та високі темпи його розвитку, значні обсяги валютних надходжень, а також висока залученість населення позитивно впливають на різні сфери людського життя та рівень економічного забезпечення країни, що сприяє створенню у межах окремих країн власної, особливої туристичної індустрії.

На сьогодні, туризм в Індії є однією з найбільш потужних та найбільш прибуткових галузей сфери послуг. Країна приваблює велику кількість туристів з усього світу, кожного року збільшуючи в'їзні потоки. Крім того, країна має величезну історичну спадщину, добре розвинені паломницькі маршрути та своєрідні, специфічні дестинації. У зв'язку з цим, держава намагається розвивати та покращувати туристичну інфраструктуру, яка включає транспорт, заклади харчування, а також забезпечує організацію турів, доступність інформації та збільшення кількості розваг і видів відпочинку. З огляду на те, що запропонована для дослідження тема є вивченою недостатньо її актуальність не викликає жодного сумніву.

Мета статті: дослідити розвиток релігійного та культурно-пізнавального туризму Індії в XXI ст.

Туристична індустрія на сучасному етапі є популярним та дискусійним предметом досліджень. Проте, слід зауважити, що релігійний та культурно-пізнавальний туризм в Індії не є достатньо вивченим та проаналізованим. Невелика низка науковців займаються дослідженням цієї теми. Зокрема, серед них, варто відзначити К. Лобас та О. Логвина, котрі дослідили передумови розвитку туризму в Індії, підходи до формування політики туризму та описали основні проблеми й перспективи розвитку туристичної галузі. Праці І. Дудник, Т. Гришнякової, які описують Індію на світовому ринку туристичних послуг та висвітлюють роль туризму для громадян країни. Також вагомим є доробок О. Бейдик та Н. Матвієнко, де досліджено перспективи, основні види та прибуток від туристичної індустрії Індії в XXI ст. Крім того, значний внесок в розробку цієї теми внесли такі дослідники, як П. Масляк, П. Ігнат'єв, С. Погрібна і М. Тешасва.

Позитивно оцінюючи внесок вищезгаданих науковців о розробку теми варто зауважити, що існує низка аспектів, які потребують докладнішого висвітлення. Зокрема, варто більше уваги приділити головним аспектам розвитку релігійного та культурно-пізнавального туризму Індії на сучасному етапі. Детальнішого вивчення потребують релігійні пам'ятки та їх роль у структурі туризму країни, функціонування туристичних маршрутів. Варто також охарактеризувати буддистські, сикхські, суфійські пам'ятки, проаналізувати значення головних культурно-пізнавальних центрів Індії, тощо. Отож, варто зауважити, що тема містить значний елемент наукової актуальності і потребує подальшого вивчення.

Індія – одна з колисок людської цивілізації. Мешканці цієї країни першими в світі навчилися вирощувати в культурі рис, бавовник,

цукрову тростину, розводити свійських птахів. Нарешті, Індія подарувала світу шахи і десяткову систему рахування. А релігійно-філософські системи індуїзму та буддизму стали невід'ємною частиною світової духовної культури. Маючи глибоку та міцну історичну спадщину, величезні природні ресурси, значний людський потенціал, країна має неймовірні шанси для розвитку усіх галузей людського життя, де туризм звичайно, не є виключенням.

Туристична сфера є пріоритетним напрямом розвитку національної економіки та культури для Індії. Це обумовлено її динамічністю, високою прибутковістю та вагомим позитивним соціально-економічним й культурним впливом. Основною метою відвідування Індії туристами з різних регіонів світу є знайомство з культурою, історичними, релігійними, природними пам'ятками та лікування нетрадиційними методами медицини. Масштабна географія Індії, велика кількість туристичних напрямів та маршрутів в країні дають чудову можливість вибору повноцінного відпочинку.

Найдавніший і найбільш розвинутий вид туризму Індії завжди був, є і напевно буде релігійний. Індію по праву можна назвати «Країною Віри». У зв'язку з існуванням в Індії безлічі релігійних течій, по всій країні поширена низка різноманітних храмів і святинь, які є місцем паломництва людей з усього світу. Крім того, значення релігії в житті корінних індійців дуже важлива, що забезпечує високий рівень не лише міжнародного, а й внутрішньо-релігійного туризму. Саме духовність призвела до того, що багато звичайних місць стали значущими релігійними місцями в цій республіці. Як результат, разом із великою кількістю паломників, які відвідують релігійні місця раз на рік, багато любителів подорожей почали юрбитися в цих центрах. Туризм виріс багаторазово, а з ним і популярність Індії.

Оскільки Індія є місцем народження релігій індійського походження, а саме індуїзму, джайнізму, буддизму та сикхізму, їхні найсвятіші місця та найбільша концентрація релігійних об'єктів, що належать до цих релігій, знаходяться саме в цій країні. Поширені маршрути, місця та практики паломників:

- Паломницькі маршрути та місця Парікрами;
- Паломницькі ятри та місця;
- Священні річки та їх гати, зокрема Ганг, Ямуна, Сарасваті, Нармада;
- Фестивалі, такі як Kumbh Mela.

Також існує певна специфіка та особливість кожної релігійної індійської течії. Зокрема в індуїзмі прийнято розрізняти чотири

найсвятіші місця паломництва: Пурі, Рамешварам, Дварака і Бадринах. У Гімалаях також є чотири основні місця паломництва: Чардхам, Бадринах, Кедарнах, Ганготрі та Ямунотрі. Найбільше свято в індуїзмі – Кумбха-мела («Свято глечика»). Він проводиться по черзі кожні чотири роки в чотирьох містах: Аллахабаді, Харідварі, Нашік і Уджайн. Для послідовників традиції шактизму важливими місцями паломництва є так звані ями Шакті, де поклоняються богині-матері Шакті. Найважливішими з них є Калігхат і Камахія [1].

Іншим не менш важливим та привабливим для туристів є паломницький буддійський маршрут. Взагалі буддизм зародився в Північній Індії, ще в середині I тис до н. е. В наші дні його сповідує всього лише 2% її населення – це частина жителів суб'єктів федерації: Махараштра, Джамму і Кашмір та Сіккім. Однак, існує багато буддійських пам'яток, споруд, які приваблюють іноземних туристів. Буддійські місця в Індії та Непалі сформовані за такими типами:

- 1) святі місця, пов'язані з важливими етапами в житті Будди;
- 2) святі місця, які відвідував Будда або де він провів частину життя;
- 3) святі місця, пов'язані з видатними святими і майстрами буддизму;
- 4) святі місця, пов'язані з буддизмом як релігією, його історією і культурою;
- 5) святі місця, в яких і до нині триває буддійський спосіб життя.

Наприклад, храм Махабодхі в Бодх-Гая є одним із найсвятіших місць у буддизмі. Також важливими буддійськими об'єктами є Бодх-Гая, Сарнатх, Шравасті, пагорби Раджгір, Курукшетра (Ступа Бодх на березі Брахма-Саровара), Шругна (Ямунанагар, Віхара, яку відвідав Будда-Бадрімон). Іншими центрами, які є доволі популярними серед відвідувачів на даний момент можна назвати Раджгар у штат Біхар, де Будда здійснював вчення про порожнечу, яке потім стало відомим на весь світ. Також тут розташована печера, де проходив перший буддійський собор. Наступним важливим місцем є Вайшалі, де Будда читав свої проповіді, в тому числі вчення про свою природу, і передбачив свій швидкий відхід з земного світу. Звичайно, сам штат Махараштра, у якому знаходяться печерні храми Аджанті і Еллори – комплекс 29 буддійських храмів і монастирів, висічених у скелях [2].

Значна кількість туристів зацікавлена в огляді та дослідженні пам'яток і дестинацій сикхізму. Зокрема, найбільш відвідуваним

за останній час є Золотий храм в місті Амрітсар, де з 1604 р. зберігається «Аді Грант» – фундаментальний священний текст сикхів. Часто відвідуваними є також такі святі місця як Пандж Тахт – світський центр даної течії, Курукшетра, Капал Мочан і Паонта Сахіб. Крім того, Республіка Індія пропонує й інші визначні, специфічні та неповторні туристичні атракції, які пов'язані з історією ісламу, зороастризму, бахаїзму та джайнізму. Наприклад коріння Віри Бахаї в Індії сягають перших днів релігії Баби в 1844 р. Храм Лотоса в Делі є найбільш відомим Будинком поклоніння Бахаї, який був освячений у грудні 1986 р. і спочатку не користувався великою популярністю. Однак ситуація і часи змінилися, зараз цей собор є широковідомим не лише для людей, які сповідують бахаїзм [3].

Святині великих суфійських діячів в Індії, таких як Аджмер Шаріф і Нізамуддін, приваблюють великою мірою багатьох мусульман. Взагалі, мусульмани-ахмаді вважають саме місто Кадіан священним, що забезпечує великий потік відвідувачів та вагомий прибутковий внесок в економіку країни. Через переслідування зороастрійців в інших країнах, а також через ліберальну атмосферу та покровительство Індії, сьогодні найбільше населення зороастрійців проживає саме в Індії. Представники даної течії мають численні специфічні «храми вогню» по всій території індійської держави, де вони здійснюють свої богослужіння і подорожують для поклоніння. Варто зазначити, що прихильників, зокрема серед європейських туристів даного паломництва не є багато. Проте все ж, низка людей відвідує дані атракції, цікавиться історією виникнення, що забезпечує розширення індійського релігійного туризму.

Таким чином, паломництво по території Індії у XXI ст. лише збільшується, зацікавленість гостей Індії в релігійному секторі зростає, що супроводжує стабільний розвиток даної сфери. Однак, слід сказати, що це далеко не єдиний вид туризму, який є популярним на теренах республіки. Окреме місце займає культурно-пізнавальний різновид туризму [4].

Індія – це країна, де минуле, сучасне і майбутнє тісно переплелися між собою. Ця космічно-ядерна держава з населенням більш ніж мільярд громадян, сучасними інформаційними технологіями може співіснувати з коровами, які гуляють по вулицям міста, мавпами, які роблять нальоти на ринки, жebraками і вогнищами, на яких сплячуть мертвих. Саме через такий устрій, ця країна користується популярністю в туристів.

В Індії існують чотири туристичні області: Північна, Східна, Західна і Південна. Кожна з них по своєму особлива, через

унікальність своїх рекреаційних умові ресурсів. Тому кожен турист може знайти частинку себе.

Першою областю варто виділити Північну. Вона охоплює території й штати Джамму і Кашмір, Пенджаб, Харіана, Химчас Прадеш, Уттар Прадеш та ін. Одним із туристичних центрів, що привертає увагу туристів є місто Джамму. Це – величезний транспортний центр, розташований на стику рівнин і гір. У старій частині міста є декілька оригінальних пам'яток. Головні з них, це два храмових комплекси. Перший був побудований і присвячений богові Шиві та має назву Ранбірешвар. Його головною особливістю є вежа заввишки 75 м. Друга пам'ятка – це храм Рагхунатх, який присвячений Рамі, що вважається одним з найкрупніших храмових комплексів в Індії. Його особливістю є інтер'єр храму, оброблений золотими платинами. З цих храмів можна здійснити цікаві екскурсії до великих озер і храмів, розташованих на навколишніх горбах.

Ще однією визначною туристичною пам'яткою є Кашмір. Це велика долина яка складається з сіл, а також древніх храмів, включаючи відомий храм Авантісвами. Ця долина чарує туристів своїми зеленими ландшафтами і терасами рисових полів, фруктовими садами, алеями тополь і платанів. З долиною Кашміру, не тільки по переказах, але і за сучасними джерелами, пов'язано багато великих імен. Наприклад, біблійних Аарона, Мойсея і Соломона. Як говорять, в біломармуровій мечеті Хазратбал зберігається волосся пророка Магомета. Є свідчення, що тіло Ісуса Христа покоїться в центрі Шрінагари в усипальні «Розабал».

Срінагар – столиця штату Кашмір приваблює відвідувачів поєднанням первозданної природи з колоритом галасливих звивистих середньовічних вуличок старого міста. Вона розташована на річці Джелам і озерах. Туристи починають свою подорож по штату з цього міста, воно залишається унікальним впродовж віків через будиночки-човники, які є невід'ємною межею побуту Кашміру.

Увагу туристів привертають мечеті Кашміру, головна з яких – соборна мечеть Джамі-Масжід. На березі ріки Джелам височіє прекрасна мечеть Шах-Хамадан. Вона побудована цілком з дерева і названа на честь великого святого, який в XIV ст. обернув в іслам мільйони індусів.

Кашмір також відомий своїми гірськими курортами. Самі відомі з них: Пахалгам, Гулмарг і Сонамарг. Пахалгам – це своєрідна база для близьких і далеких подорожей. У ній розташований торговельний центр. Він переповнений крамницями з виробами індійських

ремісників. Навколо міста значні площі займають бунгало для туристів і облаштовані наметові містечка [5].

Саме з Пахалгама туристи відправляються до свяченої печери Амарнатх. Багато з них орендують чи купляють спорядження, поні та здійснюють триденну мандрівку до льодовика Келахої. Ті туристи які мають міцне і витривале здоров'я можуть піти у захопливу десятиденну подорож у відомий Ладакх. Неймовірно захоплюючі краєвиди Гімалаїв, поєднуються тут з особливо унікальним національним одягом ладакхців, ламаїстськими монастирями і скульптурами Будди, вибитими у скелях.

Дорога туристів прокладається по стародавньому Шовковому шляху який пролягає з Кашміру до Ладакх, на своєму шляху вони відвідають монастир Ламаюра і Мульбек Ламаюру. Цей монастир був заснований ще в XI ст. знаменитим махасидхою Наропою, після того як він витратив декілька років, сидючи і медитуючи у печері. Монастир належить до напрямку буддистської школи Дрикунг Каг'ю. У минулому, в ньому жило близько 400 ченців, багато з них жили не в гомпі, а в навколишніх селах. У цьому монастирі двічі на рік проходять два свята танців у масках, у другому і п'ятому місяці тибетського місячного календаря.

Ладакх – цей край часто називають Шамбалою. Тут в оточених засніженими вершинами монастирях звучать гімни Майтреї – Будді прийдешнього, нагадуючи про настання нового етапу розвитку людства [6].

Також дуже примітною туристичною областю є Східна. В Західній Бенгалії переважає рівнинний ландшафт, простягнутий від Гімалаїв до Бенгальської затоки. Ядром області є одне з найбільших міст Індії Калькутта, яке є по особливому гарним і у якому постійно проходять релігійні свята, кінофестивалі і спортивні змагання.

Релігійна столиця Індії місто Варанасі існує більш ніж дві тисячі років, його також називають «вічне місто». Воно було побудоване на березі священної річки Ганг, це східне місто Уттар-Прадеш, протягом багатьох століть служить місцем ритуальних обмивань у водах священної річки. В цьому місці знаходяться багато релігійних пам'яток та безліч священних місць буддизму-кам'яна колона і ступа Дхармараджіка, ступа Дамекх на місті першого богослужіння Будди.

Своєрідним колоритом наділені невеликі містечка, які знаходяться на відстані 60 км від міста. В минулому це були французькі і голландські містечка з будинками колоніального стилю, старими

церквами та неповторними цвинтарями. Тут знаходиться місто Белор Мату, де розташований храм Шрі Рамакшіра. Неподалік у Дакшині-сиварі є цілий храмовий комплекс. Храм Радхи тут оточений 12 невеликими храмами Шиви [7].

Головне рекреаційно-туристичне ядро Західної туристичної області – місто Мумбай (Бомбей) – «ворота Індії», «індійський Голлівуд» і столиця штату Махараштра. Головним центром кіноіндустрії в країні є місто Мумбай. Мумбай приваблює туристів своєю архітектурою виконаною в вікторіанському стилі і величезними ринками з екзотичними фруктами і спеціями, виробами зробленими професійними ювелірами і антикваріатом. Серед останніх туристичних об'єктів виокремлюються храм бога Шиви, Башти мочання.

Одна з функцій Мумбая, це розташована на ній база для відвідування розміщеного на схід плато Декан. Особливою популярністю тут користуються печери-храми Еллори. В них туристи можуть побачити найдавніші у світі буддійські розписи і скульптури Аджанти.

На північ від Мумбая у штаті Гуджарат, регулярно проводяться цікаві ярмарки і масові веселі свята. Популярним місцем для туристів в Гуджараті є місто Босудж, воно оточене могутньою фортечною стіною. Взимку можна побачити дивовижне явище, до заболоченої місцевості злітаються фламінго і місце наповнюється новими фарбами. Також дуже цікавим об'єктом цієї області є колонія, яку колись заснували португальці і назвали це місто Гоа. Серед архітектури Старого Гоа значно виокремлюється найбільша християнська церква Азії – собор Святої Катерини. Не менш вражає побудована на краю прямовисної скелі церква Діви Марії Розарійської. У ній поєднуються два архітектурні стилі: європейський і індійський.

Якщо проїхати 250 км на захід від Нью-Делі можна побачити столицю штату Раджастхан – Джайпур. Він був заснований в 1727 р. і серед туристів відомий як один з найкрасивіших міст країни. Його друга назва – «Рожеве місто». Таку назву він отримав через те, що переважна кількість будинків була побудована з рожевого пісковика. Серед мальовничих садів, в самому центрі міста розташований палацовий комплекс Чанд-ра-Махал. Не менш цікаві палаци Радж-Махал, Джал-Махал (Озерний палац), Хава-Махал (Палац вітрів, 1799 р.) і Рамбагх (в наші дні перебудований в розкішний готель), що лежить в 11 км від міста фортеця Ембер (XI–XVI ст.), розташовані на прямовисних скелях форти Джайгарх і Нахагарх (XVIII ст.), храми Бірла, Шрі Говинд Дев (Говинд Девджі), Лакшмі-Нараїн і Канак-Вриндаван, павільйон Мубарак-Махал, мінарет Ісварі Минар Сварга Сал (Мінарет, що проникає в Небеса), а також величезна обсерваторія

під відкритим небом – Джантар-Мантар. В усіх палацових спорудах нині розміщені експозиції з колекцій Королівського музею та Центрального музею [8].

Південна туристична область з центром у Ченнаї (Мадрас) вирізняється надзвичайно різноманітними рекреаційними ресурсами. Найдивовижніші місця це: форт Сент-Джордж, одна з найгарніших у світі набережних, вибиті у скелях стародавні храми. Туристів з Європи вражає кількість мавпочок у міських скверах і на вулицях міста.

На відстані кількох кілометрів від міста, на березі Бенгальської затоки розташований надзвичайно величезний храмовий комплекс Мамалапурам разом з 20 храмів VII–VIII ст. Окрім храмового комплексу можна побачити знамениті скельні барельєфи «Сходження Гангу на землю». На північний захід від Ченнай розташований відомий центр паломництва-Мадурай, з неймовірним храмом богині Менакши, який був побудований в 1560 р. Також на цій території знаходиться храмовий комплекс присвячений богу Шиві з «Залом Тисячі колон».

Наступний туристичний куточок знаходиться на південно-заході півострова. Це штат Керала, чиє Малабарське узбережжя вважається одним з найкрасивіших пляжних районів Азії. У столиці штату Трівандарме привертають увагу храм Падманаб-хасвами, канали, палац махараджи князівства Траванкур, Трівандрамская картинна галерея з полотнами Реріха і розташований у передмісті Тумбу. У Кочі (Кочин) цікаві найдавніша синагога в країнах Британської Співдружності (1568 р.), Голландський палац-музей, собор Св. Франциска і довколишній замок Маттанчері. Тисячі туристів відвідують гірські курорти Утакамунда (Уті) і Кодайканал, прекрасний морський курортний центр Ковалам, а також острови біля західного узбережжя штату [9].

Індія – це величезна країна, з багатою культурною і релігійною спадщиною. Вона наповнена туристичними курортами і паломницькими центрами. В цій точці світу кожен турист зможе знайти частинку себе, насолодитися неймовірними пейзажами, пірнути в історію віків, духовно відпочити і духовно насолодитись. Індія приваблює туристів. За кількістю працівників, зайнятих у туристичній сфері країна посідає 2 місце у світі. Індустрією туризму в Індії займається велика кількість людей, як кваліфікованих, так і некваліфікованих. У цій галузі працює майже 40 млн осіб. Це 7,9% від усього економічно активного населення країни.

Джерела та література:

1. Bandyopadhyay S. Religious Tourism in India: A Case Study of West Bengal. *Journal of Heritage Tourism*. 2021. Vol. 7(4). P. 333–347.
2. Chaudhary V. K., & Jana S. Religious Tourism in India: Exploring the Nexus between Spirituality and Sustainable Tourism. *Journal of Tourism and Hospitality Management*. 2014. Vol. 2(4). P. 166–177.
3. Gupta R. K. Religious Tourism in India: Opportunities and Challenges. *International Journal of Research in Humanities and Social Sciences*. 2017. Vol. 5(4). P. 12–20.
4. Jadhav M. R. Religious Tourism in India: A Tool for Economic Development. *Journal of Tourism and Hospitalit*. 2018. Vol. 7(2). P. 1–6.
5. Kaur R., & Singh P. Challenges and Opportunities of Religious Tourism in India. *International Journal of Scientific Research*. 2016. Vol. 5(10). P. 261–263.
6. Pandey S. K., & Jena S. K. Religious Tourism in India: A Study of Its Potential and Challenges. *International Journal of Religious Tourism and Pilgrimage*. 2017. Vol. 5(3). P. 1–11.
7. Prabhu, S., & Hosagavi, A. Religious Tourism in India: Issues, Challenges and Strategies. *Journal of Tourism and Hospitality*. 2015. Vol. 4(4). P. 1–8.
8. Uppal S., & Dixit A. Analysis of Religious Tourism in India: A Case Study of Mathura-Vrindavan. *International Journal of Research-Granthalayah*. 2016. Vol. 4(3). P. 175–182.
9. Verma D., & Singh S. Religious Tourism in India: A Study of Pilgrimage Destinations. *International Journal of Scientific Research and Management Studies*. 2018. Vol. 5(10). P. 40–45.

Анастасія Зінчук

Національний університет «Острозька академія»

ЕКОЛОГІЧНА ПОЛІТИКА УРЯДУ АВСТРАЛІЇ

У статті проаналізовано екологічну політику уряду Австралії. Розглянуто основні екологічні проблеми. Приділена увага шляхам вирішення екологічних проблем на сучасному етапі.

Ключові слова: Екологічні, проблеми, вирішення, Австралія, уряд.

Anastasiia Zinchuk

ENVIRONMENTAL POLICY OF THE AUSTRALIAN GOVERNMENT

The article analyzes the environmental policy of the Australian government. The main environmental problems are considered. Attention has been paid to solving the way environmental problems.

Key words: Ecological, problems, solution, Australia, government.

Впродовж останніх десятиліть екологічні проблеми Австралії набирають більших масштабів і розголосу. Природа Австралії всевітньо відома своєю унікальністю. Екологічний туризм можна віднести до списку найпопулярніших видів туризму країни. Популярний цей вид туризму не тільки в контексті міжнародного туризму, він також широко розповсюджений і в самій Австралії серед місцевого населення. Кожний регіон країни має свою неповторність. Не дивлячись на те, що в Австралії значна кількість екологічних проблем, її уряд забезпечує своєчасне вирішення цих проблем. Виходячи з даної ситуації, обрана тема є актуальною та потребує комплексного дослідження.

Наявність екологічних проблем як явище досить поширене на території Австралії. Необхідну інформацію можна знайти в працях таких науковців: Т. Ю. Перга, В. Ю. Воскресенський, В. В. Храбовченко, А. А. Транин, І. І. Нікберг.

Метою даної статті є дослідження екологічної політики уряду Австралії, екологічних проблем, а також шляхи їх вирішення.

Природа – це головне джерело забезпечення матеріальних і духовних потреб людини. Природні ресурси є головною складовою ресурсного потенціалу Австралії. Природні об'єкти світової спадщини, різноманітні рослинний і тваринний світ та комфортні кліматичні умови приваблюють туристів, які сприяють розвитку туризму. Завдяки цьому Австралію щорічно відвідують мільйони туристів.

Екологічна політика є одним із головних питань, які обговорюються в уряді Австралії. У контексті обговорення виявлено серйозні проблеми, такі як різке скорочення чисельності різноманітних видів і брак прісної води.

У зв'язку з цим в Австралії діють суворі офіційні правила щодо обмеження використання води: заборонено мити машини, наповнювати басейни, поливати газони та інші поверхні. У східній Австралії, від Квінсленда до Сіднея, не вистачає води. Австралія виділяється серед континентів тим, що тут мало озер і річок і немає добре розвиненої річкової мережі.

Більшість річок Австралії мають дощове живлення. У країні багато тимчасових водойм, які з'являються лише після сильних дощів, таким чином формуючи природні внутрішні резервуари води. Решта території континенту належить до басейнів Тихого та Індійського океанів. Більшість річок в Австралії мають регулярні повені лише під час сезону дощів. Потім вони висихають і стають невеликими озерами.

У січні 2020 р. влада Австралії вирішила вбити понад 5000 верблюдів. Уряд Австралії вжив цей захід, щоб зберегти ресурси, оскільки вони дуже обмежені, а верблюди їх активно знищують. Крім того, верблюди становлять загрозу для віддалених сіл, де проживають корінні жителі [5]. Відомо, що континент сильно страждає від періодичних надзвичайних явищ. Спека та вогонь залишають тварин без води та руйнують паркани будинків. Верблюди вривалися в будинки і намагалися дістатися до води з кондиціонера. Наприкінці 2020 р. на посушливому північному заході Південної Австралії тисячі верблюдів були застрелені.

Тому, оскільки в Південній Австралії не вистачає прісної води, щоб прогодувати населення та економіку, для вирішення цієї проблеми планується будівництво опріснювальної установки.

Останніми роками в Австралії посилюються такі екологічні проблеми, як швидка деградація Великого Бар'єрного рифу та зміна клімату, що призвела до збільшення частоти та інтенсивності лісових пожеж. Екологічна політика країни є неоднозначною, оскільки

вона, з одного боку, розширює міжнародну співпрацю для вирішення цих проблем і реалізує низку екологічно орієнтованих ініціатив у внутрішній політиці, а з іншого боку, продовжує санкціонувати розвиток економічних секторів (особливо вугільнодобувної галузі), які надзвичайно важливі з економічної точки зору, але призводять до забруднення навколишнього середовища та парникового ефекту, а в результаті до зміни клімату [4].

Тому важливо вивчати різні аспекти національної екологічної політики, особливо в контексті участі зовнішніх акторів. Це пояснюється тим, що в умовах глобалізації міжнародне співробітництво відіграє все більшу роль у вирішенні різноманітних глобальних проблем. У 2019 р. Організація економічного співробітництва та розвитку (далі – ОЕСР) оцінила стан біорізноманіття Австралії як «поганий та такий, що погіршується». Ця ж інституція також розкритикувала зусилля уряду щодо захисту видів, які знаходяться під загрозою зникнення. Близько 81 екосистеми можуть зникнути, якщо Австралія не вживе більш активних заходів, йдеться у звіті [2].

Крім того, поява нових видів також впливає на біорізноманіття території. Дослідження Biosafety Australia показало, що щороку на континенті з'являється близько 20 нових видів шкідників. Іноді їх діяльність може завдати шкоди місцевим екосистемам. Ще один елемент природи, який негативно впливає на навколишнє середовище в Австралії – бур'яни. За ці роки на континент потрапило понад 2000 видів екзотичних рослин. Тепер вони скрізь – на пляжах, у пустелях, на сільськогосподарських угіддях і в лісах. Ще понад 200 видів паразитичних рослин потрапляють у води Австралії через судновий баласт.

Проблеми сталого розвитку, як вважають в Канберрі, слід ставити разом із найважливішими екологічними проблемами Австралії. Деякі з них можуть вплинути на екосистеми в майбутньому, і ОЕСР нещодавно склала огляд більшості проблем сталого розвитку Австралії. Однією із тривожних ознак цього явища є відсутність довгострокової стратегії сталого розвитку. Австралія, одна з найбільш вуглецевих економік у світі, здається, не має довгострокового плану скорочення викидів. У звіті також зазначено, що в Австралії більше людей користуються приватними автомобілями, ніж громадським транспортом. А це негативно впливає на довкілля. Понад три чверті транспортних інвестицій за останнє десятиліття пішли на нові дороги. Водночас для успішної реалізації стратегій збереження зникаючих видів потрібне більше фінансування. Незважаючи на ці

проблеми, уряд все ще зосереджується на розвитку інфраструктури, а не на захисті навколишнього середовища.

Політика Австралії в галузі сільського, лісового господарства та видобутку корисних копалин часто суперечить екологічним цілям. У звіті австралійського управління з питань парникового господарства зазначено, що з XVIII ст. 13% лісів континенту було вирубано під землю для сільського господарства. Надмірний випас є однією з головних причин втрати біорізноманіття. Це може призвести до опустелювання та поширення шкідливої рослинності. Випас також сприяє забрудненню ґрунтів [2].

Розростання міст викликає знищення більшої частини прибережних лісів континенту. Знищення лісів також супроводжується такими екологічними проблемами, як засолення ґрунту.

Ще одна важлива екологічна проблема – забруднення води. Інтенсивна сільськогосподарська політика серйозно вплинула на узбережжя та води континенту. Згідно з останніми статистичними даними, щорічно в річки потрапляє тони азоту і фосфору. Крім того, під час повеней в океан було змито багато поживних речовин і пестицидів, які використовували місцеві фермери. Це порушує баланс морських екосистем і блокує сонячне світло, життєво важливе для коралових рифів і водоростей. Сотні китів, альбатросів і морських черепах гинуть щороку через збільшення забруднення води.

Такі організації, як WWF, постійно роблять свій внесок у вирішення екологічних проблем. Ці організації співпрацюють з гігантами-супермаркетами, щоб підвищити рівень переробки пакетів з поліетилену і скоротити їхнє поширення.

Більшість національних парків Австралії перебувають у віддані урядів штатів і територій. Національними парками Австралії керують такі агенства: Служба національних парків і дикої природи Нового Південного Уельсу, Служба національних парків і дикої природи Північної території, Служба парків і дикої природи Тасманії, Агенство парків штату Вікторія, Департамент національних парків, відпочинку, спорту і скачок Квінсленда, Національні парки Південної Австралії, Департамент парків і дикої природи Західної Австралії. Також ведеться моніторинг національними та міжнародними організаціями [5].

Пожежі, що спустошили континент, знову привернули увагу до основних екологічних проблем Австралії. Однак вірно й те, що деякі з цих проблем накопичувалися протягом кількох років до цього інциденту. Лісові пожежі в Новому Південному Уельсі на початку листопада 2019 р. поступово поширилися на Австралійську столицю

територію, Західну Австралію, Вікторію і Південну Австралію. З усіх регіонів Австралії найбільше постраждав Новий Південний Уельс. В Австралійській столичній території розташовані найвідоміші національні парки, які щороку відвідує велика кількість туристів з метою оцінити природну красу та тварин Австралії [5].

Щоб допомогти постраждалим тваринам, Австралійська служба національних парків і дикої природи направила гелікоптери в найбільш постраждали райони Австралії, щоб доставити для тварин тисячі кілограмів солодкої картоплі та моркви. Масштабні пожежі також принесли збитки туристичним операторам. Значно скоротився потік туристів до популярних туристичних місць, таких як Блакитні гори та Південне узбережжя. Найбільша кількість загиблих тварин була в Новому Південному Уельсі – 800 млн. Кількість туристів скоротилася на 15 000 осіб.

Близько 80% Блакитних гір у Новому Південному Уельсі та 53% тропічних лісів у Квінсленді згоріли. Тисячі пожежників і волонтерів працювали над гасінням пожеж, які вдалося приборкати лише в лютому 2020 р. і дощ також допоміг загасити всю пожежу. Крім того, тисячам відпочиваючих, які проводили Різдво на південно-східному узбережжі Австралії, довелося евакуювати зі своїх курортів після пожеж. Пожежно-рятувальна служба Нового Південного Уельсу опублікувала загальне попередження про необхідність евакуації з надзвичайних місць після пожежі. Національні парки та прилеглі території найбільше постраждали саме від лісових пожеж. У парках та навколо них розташовані основні місця розміщення туристів, які споживають екотуризм: екологі, кемпінги, екоготелі. Туристи скасували свої поїздки через лісові пожежі [5].

Туристична служба Австралії швидко створила веб-сайт, який демонструє мінімальний вплив пожежі. Однак туристи все ж намагалися уникати ризиків і в цей час не приїжджали до Австралії. Забруднення повітря є ще однією проблемою розвитку індустрії туризму в Австралії. Забруднення повітря негативно впливає на здоров'я людини та довкілля, яке є важливим ресурсом для успішного розвитку екотуризму. Зараз близько 60% електроенергії в Австралії постачається енергетичними компаніями. Викиди вугільних електростанцій шкідливі для всіх місцевих жителів. Австралія також значно відстає у виконанні своїх зобов'язань за Паризькою угодою, ратифікованою 10 листопада 2016 р.

У 2016 р. 195 країн підписали Паризьку угоду. Мета угоди полягає в тому, щоб запобігти підвищенню глобальної середньої температури більш ніж на 2 °С порівняно з доіндустріальним рівнем.

Паризька угода спрямована на обмеження та усунення глобального потепління, зменшення викидів CO₂ (вуглекислого газу) [5]. Суть угоди полягає в тому, що країни, які її підписують, повинні вжити необхідних заходів для того, щоб це в кінцевому підсумку призвело до зменшення кількості вуглекислого газу в атмосфері. У результаті австралійський уряд прийняв план дій щодо боротьби зі зміною клімату. План спрямований на скорочення викидів на 26-28% до 2030 р. порівняно з рівнем 2005 р. Забезпечити контроль над викидами та скорочення основних забруднюючих речовин. Передбачено забезпечення охорони зелених насаджень і спеціальних ділянок, таких як Великий Бар'єрний Риф.

До проблем, які існують в країні, можна віднести антропогенний тиск на навколишнє середовище. Темпи зростання індустрії туризму в Австралії разом зі збільшенням антропогенного навантаження на навколишнє середовище створюють для нього все більший тиск [5]. Найбільше людське навантаження через вплив туристів відчуває знаменитий моноліт Улуру в національному парку Улуру-Ката Тьюта. Тому було вирішено заборонити тут альпінізм з 26 жовтня 2019 р.

Наслідки вирубки лісів для навколишнього середовища та екосистеми включають наступне: втрата біорізноманіття, зміна клімату та зниження родючості ґрунтів. Австралія втратила майже 40% своїх лісів. Більшість лісів Австралії розташовані вздовж узбережжя, а решта території континенту вкрита пустелями. Між тим, прибережні регіони Австралії є одними з найродючіших, а лісові насадження тут були знищені сільським господарством ще з колоніальних часів. Багато птахів, які населяють австралійські ліси, зникли у Вікторії, Південній Австралії, Квінсленді, Новому Південному Уельсі та Західній Австралії.

У 2012 р. Австралія прийняла закон про незаконну вирубку, щоб обмежити імпорту і продаж незаконно вирубані деревини. Постанова вимагає від імпортерів підтверджувати легальність деревини. Закон набув чинності 1 листопада 2014 р. і є результатом п'ятирічної спільної роботи громадських організацій та лісогосподарських компаній. Порущникам загрожує наступний штраф: 85 тис дол. для фізичних осіб і до 425 тис дол. для корпорацій і організацій, до п'яти років ув'язнення та можлива конфіскація майна.

Ще один спосіб боротьби з вирубкою лісів в Австралії – це обов'язкова сертифікація, яка гарантує міжнародним покупцям лісу та лісової продукції, що продукція, яку вони купують, походить від законного та керованого місцевого управління та заготівлі.

В Австралії перевиллов риби вже призвів до скорочення деяких рибних запасів до критичного рівня. Інтенсивна рибальська діяльність, здійснювана австралійською індустрією комерційного рибальства, є основним коренем цієї проблеми. Також спостерігається зниження біологічної продуктивності в деяких місцях проживання риби. Це означає, що екосистемам потрібно більше часу для самовідновлення. Надмірний вилов риби в Австралії вже загрожує таким видам риб, як лящ та ін. Крім того, велику загрозу становить незаконний вилов риби, який щорічно завдає збитків у розмірі 11–33 млрд дол. США [2].

Швидке розмноження диких тварин є однією з ключових проблем функціонування австралійської екосистеми. Так, на острові Кенгуру (Південна Австралія, біля узбережжя материка) різко зросла кількість коал. За останні 5 років кількість коал на острові зросла з 5 до понад 30 тисяч. В основному вони харчуються листям евкаліпта. На острові склалася дуже складна екологічна ситуація: за даними Reuters, для сумчастих, які розмножилися у великій кількості, гостро не вистачає їжі – надто мало евкаліптів. Острів Кенгуру найближчим часом зіткнеться з екологічною катастрофою, якщо коали продовжуватимуть їсти евкаліпт такою ж швидкістю, попереджають природоохоронці. На острові не залишиться нічого, крім обгризених дерев, і тоді вся популяція коал незабаром загине від голоду. Австралійські екологи вважають, що лише скоротивши чисельність коал на острові на 20 тис особин, можна врятувати рослинне середовище острова та популяцію коал [1]. 5-річна програма стерилізації сумчастих тварин і їх переселення в інші регіони країни не дала результатів.

Тому, на думку експертів, немає альтернативи, як масово відстріляти близько 20 тис сумчастих. В результаті популяція сумчастих скоротиться приблизно до двох третин, що дозволить деревам відновитися і врятувати коал. Австралійська громадськість неоднозначно сприйняла знищення сумчастих тварин, які вважаються одним із символів країни. Крім того, є побоювання, що фотографування коал призведе до негативного іміджу країни в очах туристів, тим самим завдаючи шкоди національній економіці. З іншого боку, побачивши острів Кенгуру, якому загрожує екологічна катастрофа, навряд чи у туристів складеться позитивне враження про Австралію [1].

Австралійські кролики, в свою чергу, є серйозними шкідниками та агресивними інвазивними видами. Вони були завезені в Австралію кораблями Першого флоту і поширилися після того, як були випущені в дико природу в 1859 р. З того часу розпочався

їх руйнівний вплив на природне середовище Австралії. Вважається, що кролики є основною причиною вимирання багатьох австралійських видів тварин, масштаби якого на той час були ще невідомі. Кролі часто пошкоджують молоді дерева в садах, лісах, на садибах, обгризаючи їх кору [3]. Поширення кроликів призводить до посилення ерозії: вони поїдають молоді сходи, залишаючи верхній шар ґрунту незахищеним і вразливим до площинної ерозії, утворення ярів і вивітрювання. Втрата верхнього шару ґрунту завдала шкоди землі, і на відновлення знадобляться сотні років. Загалом, кролики завдають шкоди врожаю на мільйони доларів. Протягом ХХ ст. використовувалися різні методи для контролю популяції кроликів. Традиційні методи – розстріл і руйнування місць проживання – дають мало ефекту. Щорічне знищення 2 млн кроликів (шляхом відстрілу, отруєння або відлову) не мало помітного впливу на чисельність кроликів. У 1907 р. в Західній Австралії був зведений паркан, щоб захистити від кроликів. У 1950-х рр. вірус, який викликає міксоматоз, поширився серед популяції кроликів, що призвело до різкого скорочення їх чисельності, але через деякий час ефективність цього методу боротьби знизилася, оскільки кролики адаптувалися до вірусу.

Поширення кроликів в Австралії стало класичним прикладом непередбачуваних наслідків штучного поширення фауністичних ареалів. Спроби завезти в Австралію хижаків, наприклад, лисиць, також не змогли виправити ситуацію, оскільки замість кроликів лисиці почали знищувати представників місцевої фауни. Кролики є найшвидше розповсюдженими ссавцями в історії. В даний час кролики обгороджені в південних і центральних районах країни, а розрізнені популяції також живуть в північній пустелі [3].

Проблеми значних географічних відстаней в Австралії вирішуються шляхом розвитку транспортної інфраструктури, яка сприяє зміцненню індустрії туризму Австралії. Тому уряд Австралії виділяє фінансові ресурси на розвиток транспортної інфраструктури. Безпосередньо займаються обслуговуванням міжнародних туристів у аеропортах та круїзних терміналах. Також в Австралії існує проблема занадто великих відстаней між об'єктами екотуризму, що призводить до формування масштабних туристичних маршрутів.

Слід зазначити, що питаннями забруднення навколишнього середовища Австралії займаються уряд, муніципалітети, бізнес-структури. Важливу роль в корегуванні цієї політики відіграють партії і громадськість [4]. Міністерство сільського господарства, водних ресурсів та навколишнього середовища було створено

1 лютого 2020 р., головним завданням якого є захист та покращення сільського господарства, водних ресурсів та навколишнього середовища. До нього входять статутні та нестатутні органи, консультанти та представники промисловості.

Для успішного розвитку туризму в Австралії необхідно вирішити деякі екологічні проблеми. Якщо не вжити необхідних заходів для вирішення цих проблем, Австралія втратить важливий екологічний ресурс для туризму. Основний їх перелік пов'язаний з географічною віддаленістю територій і туристичних об'єктів, нестачею прісної води, тиском людини на навколишнє середовище, наявністю небезпечних тварин в країні. Отже, незважаючи на всі проблеми, уряд Австралії вживає усіх необхідних заходів для їх вирішення та здійснює необхідні кроки для подальшого розвитку туристичної галузі країни.

Джерела та література:

1. Гілецький Й. Природні умови і ресурси Австралії. URL: <http://pidruchniki.ws/17310524/geografiya/avstraliya#281>.

2. Екологічні проблеми в Австралії. URL: <https://student.kh.ua/ekologichni-problemi-v-avstraliyi/>

3. Кролі в Австралії URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9A%D1%80%D0%BE%D0%BB%D1%96_%D0%B2_%D0%90%D0%B2%D1%81%D1%82%D1%80%D0%B0%D0%BB%D1%96%D1%97.

4. Нікберг І. І. Деякі медико-екологічні проблеми сучасної Австралії. *Довкілля та здоров'я*. 2017. № 1. С. 74–79.

5. Швирияєва А. В. Екологічний туризм в Австралії. Київ: КЛНУ, 2020. 81 с. URL: <http://rep.knlu.edu.ua/xmlui/handle/787878787/702?show=full>.

Євгенія Шелевер

Національний університет «Острозька академія»

ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНІ ПАМ'ЯТКИ ЛОНДОНА

У статті розглянуто історико-культурні пам'ятки Лондона. Вивчено туристичні ресурси Лондона. Досліджено проблеми розвитку туристичної галузі.

Ключові слова: історико-культурні пам'ятки, Лондон, туризм, інфраструктура, архітектура.

Yevheniia Shelever

HISTORICAL AND CULTURAL SIGHTS OF LONDON

The article examines the historical and cultural sights of London. The tourist resources of London are studied. The problems of the development of the tourism industry have been studied.

Key words: historical and cultural sights, London, tourism, infrastructure, architecture.

Великобританія приваблює туристів своєю старовиною, але в той же час тут присутні сучасні архітектурні вигадки, і їх поєднання здається дуже природним. Лондон є столицею, тому місця у Великобританії, які приваблюють найбільше іноземців, знаходяться саме тут. Столиця Великобританії є одним з найбільш відвідуваних міст світу. Необхідність вивчення цього туристичного напрямку полягає в тому, щоб встановити потреби мандрівників, які відвідують сам Лондон. Багато не тільки європейських столиць, але й міст відомі своїми багатими туристичними перевагами, але тільки Лондон може запропонувати найкращі варіанти для туристів. Відвідувач цікавиться британською стриманістю та величністю британської архітектури, яка поєднує в собі різні стилі кожної епохи. У місті є музеї письменників і скульпторів, чії роботи відомі на весь світ.

Динаміка туризму зростає з кожним роком, у місті вистачає не тільки історичних пам'яток, а й творів мистецтва видатних людей, які прославили столицю. Головне завдання дослідників полягає

у вивченні туристичних можливостей Лондона як найбільш відвіданого міста Європи. Потенційним читачам варто ознайомитися з цими пам'ятками, встановити їхні характеристики, чим вони цікаві для відвідувачів міста та на якому рівні знаходиться туристична інфраструктура Лондона.

Мета дослідження визначити туристичні ресурси Лондона; проаналізувати особливості реконструкції історичних пам'яток; охарактеризувати перспективи розвитку туристичної галузі.

Пам'ятки історії та культури Лондона є одними з найбільш відвідуваних у світі. У столиці Великобританії не бракує культури з її незліченними музеями, галереями та історичними місцями. Трафальгарська площа – це громадська площа, на якій розташовані деякі з найпопулярніших пам'яток Лондона, від галерей та історичних будівель до статуй і пам'ятників. Тут також протягом року відбувається низка заходів, які підтримує Адміністрація Великого Лондона. Трафальгарська площа знаходиться у Вестмінстері, в центрі Лондона. З півночі вона оточена Національною галереєю; Церква Св. Мартінса-ін-зе-Філдс і Стренд на сході; Уайтхолл на півдні; і Адміралтейська арка та Торговий центр на південний захід. Трафальгарська площа названа на честь перемоги Великобританії в Трафальгарській битві в 1805 р. Хоча Британія перемогла, герой війни адмірал Гораціо Нельсон був убитий під час битви на своєму кораблі “HMS Victory”. Внесок Нельсона запам'ятався колоною Нельсона, ключовою особливістю площі. Місце Трафальгарської площі раніше було Королівською конюшнею з XIV по XVII ст. [13]. На початку XIX ст. конюшні переїхали на своє нинішнє місце в Букінгемському палаці. Згодом Джон Неш змінив дизайн площі, яка офіційно відкрилася в 1844 р. Нещодавно її перепланували, щоб включити пішохідну зону на північ від площі в 2003 р. За свою історію площа була місцем протестів, демонстрацій та масштабних заходів, які тривають і досі.

Біг Бен, мабуть, найвідоміший годинник у світі. Цей культовий символ миттєво впізнається і є однією з найбільш популярних пам'яток на планеті, в тому числі в Instagram. Шість монархів і 41 прем'єр-міністрів прийшли і пішли відтоді, як у Вестмінстері вперше вдарили дзвони, відтворюючи вже знайомої музики. Вестмінстерський палац був знищений пожежею в 1834 р. Через 10 років було вирішено, що нові будівлі для будівлі парламенту повинні включати вежу та годинник. Потрібен був величезний дзвін, і перша спроба (зроблена компанією John Warner & Sons у Стоктон-он-Тіс) виявилася невдалою. Метал був переплавлений, а дзвін перелитий

у Вайтчепелі в 1858 р. [1]. Біг-Бен вперше пролунав у Вестмінстері 31 травня 1859 р. Трохи пізніше, у вересні 1859 р., Біг-Бен тріснув. Був встановлений легший молоток, і дзвін обертався так, щоб удари молотка приходилися в непошкоджену частину. Вежа Єлизавети має висоту понад 96 м (105 ярдів), з 334 сходинками до дзвіниці, і 399 сходинками до світла Айртона, на самій вершині вежі. Походження назви Біг-Бен невідоме, хоча існують дві різні теорії. Перша полягає в тому, що вона була названа на честь сера Бенджаміна Холла, першого замовника робіт, якого вдома називали «Біг Бен». Друга теорія полягає в тому, що він був названий на честь чемпіона з боксу у важкій вазі того часу Бенджаміна Каунта. Він був також відомий як «Біг Бен». Це прізвисько зазвичай давалося в суспільстві всьому, що було найважчим у своєму класі [5].

«Лондонське око» висотою 135 м є найбільшим у світі консольним колесом огляду. Воно було задумане і спроектоване архітекторами Marks Barfield Architects і запущене у 2000 р. Колесо отримало понад 85 нагород у сфері національного та міжнародного туризму, видатну архітектурну якість та інженерні досягнення [4]. Фактично, «Лондонське око» є найпопулярнішим платним атракціоном у Великій Британії. Колесо огляду було вперше побудовано в 1999 р. на святкуванні нового тисячоліття. Атракціон був офіційно відкритий 31 грудня 1999 р. тодішнім прем'єр-міністром Тоні Блером. Ідею було обрано з безлічі заявок на конкурс, проведеним ще в 1993 р., щоб запропонувати нову пам'ятку, яка б означала перелом століття. З моменту відкриття «Лондонське око» називалося по-різному; більшість назв пов'язано з тим, хто на той час був спонсором колеса. Раніше його називали London Eye British Airways, London Eye Merlin Entertainments і London Eye Coca-Cola. Однак найчастіше його називають «Лондонське око» або «Колесо тисячоліття». Лондонське око має 32 капсули, по одній для кожного з 32 районів Лондона. Кожна капсула пронумерована, але число 13 було пропущено з огляду на невдачу, асоційовану з цим числом. Це означає, що капсули пронумеровані від 1 до 12 і від 14 до 33 [3]. Капсули рухаються зі швидкістю 26 см за секунду, що вдвічі швидше, ніж біжить черепаха.

Музей природознавства в Лондоні – це музей, який демонструє широкий спектр зразків з різних сегментів історії природи. Це один із трьох великих музеїв на Виставковій дорозі в Південному Кенсінгтоні, іншими є Музей науки та Музей Вікторії і Альберта. Однак головний фасад Музею природознавства знаходиться на Кромвель-роуд. Музей є домом для зразків життя та науки про Землю, що включає близько 80 млн предметів у п'яти основних колекціях:

ботаніка, ентомологія, мінералогія, палеонтологія та зоологія [6]. Музей є дослідницьким центром, що спеціалізується на таксономії, ідентифікації та збереженні. Враховуючи вік закладу, багато колекцій мають велику історичну та наукову цінність, як, наприклад, зразки, зібрані Чарльзом Дарвіном. Бібліотека Природничого музею містить велику колекцію книг, журналів, рукописів і творів мистецтва, пов'язаних з роботою та дослідженнями наукових відділів; відвідування бібліотеки тільки за попереднім записом. Музей визнано провідним у світі центром природничої історії та дослідження суміжних галузей. Незважаючи на те, що його зазвичай називають Музеєм природознавства, він був офіційно відомий як Британський музей до 1992 р., незважаючи на юридичне віддалення від самого Британського музею в 1963 р. Знакова будівля Альфреда Вотерхауса була побудована з колекцій Британського музею і відкрита у 1881 р., а пізніше вклічала Геологічний музей. Дарвінівський центр є нещодавнім доповненням, частково спроектованим як сучасне приміщення для зберігання цінних колекцій. Як і інші державні національні музеї Сполученого Королівства, Музей природознавства не стягує плату за вхід [7]. Музей є звільненою благодійною організацією та позавідомчою громадською організацією, яку спонсорує Департамент культури, ЗМІ та спорту.

London Bridge Tower – хмарочос у формі піраміди в центрі Лондона. На висоті 310 м це найбільша споруда в Європі. Скляна вежа має 72 поверхи, а також найвищу в Англії оглядову галерею та оглядовий майданчик. Він розташований на південному березі річки Темзи біля Лондонського мосту. The Shard, сконструйований італійським архітектором Ренцо Піано, був завершений у квітні 2012 та відкритий для публіки з 2013 р. Shard майже повністю належить державі Перської затоки – Катару. Його власники інвестували півтора мільярда фунтів стерлінгів у будівлю, яка складається з офісів, розкішних апартаментів, ресторанів і 5-зіркового готелю. Катар має й іншу власність в англійській столиці, зокрема універмаг Harrods і Олімпійське селище. З одного боку, економічні експерти аплодують новій будівлі, оскільки вона створила робочі місця для понад 12 000 людей, з іншого боку, природоохоронні групи були проти проекту з самого початку, оскільки будинок домінує над горизонтом Лондона та закриває вид на відомі лондонські пам'ятки, такі як Собор Святого Павла [11]. ЮНЕСКО також протестувала проти нової будівлі, стверджуючи, що вона не поєднується з Лондонським Тауером, об'єктом Всесвітньої спадщини. У будь-якому випадку, містобудівники сходяться на думці, що будівля є дивовижним

витвором архітектури. Міська влада сподівається, що будівля поступово стане ще однією великою туристичною визначною пам'яткою Лондона, як Емпайр-стейт-білдінг у Нью-Йорку.

30 St Mary Axe – перший екологічний хмарочос Лондона. Розташований у самому центрі лондонського Сіті, його характерна форма є миттєво упізнаним доповненням до горизонту та вже стала орієнтиром у провідному фінансовому центрі Європи [9]. Вежа втілює в собі дуже прогресивну екологічну стратегію, її аеродинамічна форма максимізує кількість природного освітлення та вентиляції, щоб значно зменшити споживання енергії будівлею. Не менш важливим є покращене робоче середовище з кращими видами для всіх. Це сміливе втручання в міський ландшафт і розміщене на великій громадській площі, яка сприяє жвавому поєднанню міського життя з магазинами, кафе та ресторанами. St Mary Axe – це екологічна прогресивна будівля. Його безкомпромісна сучасність поєднується з чуйністю до природного середовища. Комплексний набір екологічних заходів означає, що будівля споживатиме на 50% менше енергії, ніж типова престижна офісна будівля з кондиціонером [10]. Свіже повітря надходить через спіралеподібні світлові колодязі для природної вентиляції офісних приміщень і мінімізації використання штучного охолодження та обігріву. Світлові колодязі та форма будівлі максимізують природне денне освітлення, пом'якшують використання штучного освітлення та дозволяють переглядати з глибини будівлі. Балкони на краю кожного світлового колодязя забезпечують міцні візуальні зв'язки між поверхами та створюють природний фокус для комунальних офісних приміщень. Дизайн вхідного вестибюля поєднує зовнішній досвід із внутрішньою схемою. Семиметрові панелі з екструдованого алюмінію одним безперервним рухом течуть від площі до серця вестибюлю. Цей дизайн продовжується до вестибюлів ліфтів для кухонних приміщень та приватних їдалень на рівні 38, ресторану на рівні 39 та бару на рівні 40. З обідніх зон відкривається вражаючий західний вид на собор Святого Павла, а бар пропонує унікальну 360-градусний панорамний вид з найвищої оглядової точки міста.

На Даунінг-стріт, 10 у Лондоні, є одні з найбільш фотографованих вхідних дверей у Британії. З 1735 р. тут розташована офіційна резиденція Прем'єр-міністра Великої Британії [12]. Прем'єр-міністрів і світових лідерів фотографували за цими знаменитими дверима, і звідси робили важливі оголошення для нації. Деякі з найвідоміших британських політичних лідерів жили і працювали там, в тому числі Роберт Волпол Вільям Гладстон, Бенджамін Дізраелі,

Девід Ллойд Джордж, Вінстон Черчилль і Маргарет Тетчер. Перша будівля на місці № 10 датується Середньовіччям і була пивоварнею, що належала абатству Абінгдон, яка на початку XVI ст. вийшла з ужитку. Перший будинок, який, як відомо, був побудований на цьому місці, був зданий в оренду серу Томасу Найвету в 1581 р. З 1688 р. до початку 1730-х рр. на Даунінг-стріт номер 10 було кілька видатних мешканців, коли король Георг II подарував його серу Роберту Уолполу, тодішньому першому лорду казначейства та фактично першому прем'єр-міністру. Уолпол відмовився прийняти це майно як особистий подарунок. Натомість він попросив короля надати його як офіційну резиденцію, започаткувавши таким чином традицію, яка продовжується й сьогодні. Уолпол став резиденцією 22 вересня 1735 р. Уолполи використовували її як місце для прийому важливих гостей, у тому числі королівських осіб, політиків, письменників і солдатів. Однак на рубежі XIX ст., хоча номер 10 продовжував служити офісом прем'єр-міністра, він більше не використовувався як будинок, оскільки більшість прем'єр-міністрів воліли жити у своїх власних, більш комфортних таунхаусах [2]. До того часу, коли Бенджамін Дізраелі став прем'єр-міністром у 1868 р., будинок був у поганому стані. Ніхто не жив там протягом 30 років. Наприкінці XIX та на початку XX ст. Даунінг-стріт, 10, було відремонтовано та перетворено на величну резиденцію з сучасними зручностями. Дізраелі переконав державу оплатити ремонт громадських кімнат, а сам він заплатив за ремонт приватних кімнат. Дізраелі встановив першу ванну з гарячою та холодною водою в будинку за суму £150. Під час перебування Вільяма Гладстона в 1884 р. було встановлено електричне освітлення та встановлено перші телефони. У 1937 р. було встановлено центральне опалення, а мансардні кімнати переобладнали під квартиру для прем'єр-міністра. Лише один колишній прем'єр-міністр помер у номері 10: сер Генрі Кемпбелл-Баннерман, прем'єр-міністр з 1905 р. до своєї відставки 3 квітня 1908 р. Надто хворий, щоб його вивели з будівлі, він помер через 19 днів.

Букінгемський палац служив офіційною лондонською резиденцією суверенів Великої Британії з 1837 р., а сьогодні є адміністративним штабом монарха. Хоча парадні зали в Букінгемському палаці використовуються для багатьох офіційних заходів і прийомів, вони відкриті для відвідувачів щоліта. У Букінгемському палаці 775 кімнат. Серед них 19 парадних кімнат, 52 королівські та гостьові спальні, 188 спалень для персоналу, 92 кабінети та 78 ванних кімнат [8]. За вимірами будівля має довжину 108 м по фронту, 120 м у глибину (включаючи центральний чотирикутник) і 24 м у висоту.

Сьогодні Букінгемський палац є фактично діючою будівлею та базовим символом конституційної монархії Великобританії, слугуючи місцем проведення багатьох королівських подій і церемоній, від прийому глав іноземних держав до святкування досягнень на інвестиціях і прийомах. Більше 50 тис людей відвідують Палац щороку як гості на державних банкетах, обідах, вечерях, прийомах і вечірках у саду. Монарх також щотижня проводить аудієнції з прем'єр-міністром і приймає новопризначених іноземних послів у Букінгемському палаці. Балкон Букінгемського палацу є одним з найвідоміших у світі. Перша зареєстрована поява королівського балкону в інформаційному полі відбулася в 1851 р., коли королева Вікторія ступила на нього під час урочистостей з нагоди відкриття Великої виставки. З тих пір поява на Королівському балконі відзначала багато подій, від щорічних офіційних святкувань дня народження королеви до перегляду Flypast RAF наприкінці Trooping the Colour, королівських весіль, а також спеціальних подій національного значення, таких як 75-та річниця битви при Великобританія [14].

Хоча Букінгемський палац вважається адміністративним центром монархії, він також у великій мірі сімейний дім, на додаток до галереї королеви та королівських конюшень. Королева народила принца Чарльза та принца Ендрю в палаці, і до цього дня сповіщення про народження та смерть королівської сім'ї все ще прикріплені до передніх поручнів, щоб представники громадськості могли їх прочитати. Хрестини принца Уельського, королівської принцеси, герцога Йоркського та принца Вільяма відбулися в Музичній кімнаті, а багато королівських весіль відсвяткували в Букінгемському палаці, останнім часом – весілля герцога та герцогині Кембриджських. У Букінгемському палаці розташовані офіси тих, хто підтримує повсякденну діяльність і виконання обов'язків королеви та їх найближчих родичів, наприклад кабінет приватного секретаря та офіс секретаря та скарбника.

Отже, Лондон – це місто з багатою історією, яке пропонує широкий спектр історичних пам'яток. Туристи відвідують місто, щоб ознайомитися з визначними пам'ятками та дізнатися про його історію. Відвідувачів цікавлять пам'ятки, які прославили столицю, а саме Трафальгарська площа, Букінгемський палац, Даунінг-стріт, 10. Сучасний ландшафт Лондона – це не окремі місця, а цілі райони, побудовані навколо ключових популярних концепцій. Британська столиця дбайливо і надійно зберігає свідчення своєї багатомістової історії, але не відмовляється від сучасного тренду в сферах архітектури, організації обслуговування та туризму. Натомість Лондон

часто доводив, що він законодавець моди, місце, де з'являються нові ідеї та концепції, а їх реалізацію вітають у всьому світі.

Джерела та література:

1. Big Ben. URL: <https://www.parliament.uk/bigben/>
2. History of 10 Downing Street – GOV.UK URL: <https://www.gov.uk/government/history/10-downing-street>.
3. London Eye View | The London Eye URL: <https://www.londoneye.com/our-company/about-us/>
4. London Eye: Things You Need to Know About It URL: https://www.parkgrandlondon.com/blog/everything-you-need-to-know-about-the-london-eye/amp/?gclid=CjwKCAjwvdajBhBEEiwAeMh1U14breL6MXZek3_CwEx4jCImNfqJmOdAPfBcY5gPrpWAALdMScNivThoCQMoQAvD_BwE.
5. London's Big Ben URL: <https://www.visitlondon.com/things-to-do/sightseeing/london-attraction/big-ben>.
6. Natural History Museum | museum, London, United Kingdom URL: <https://www.britannica.com/topic/Natural-History-Museum-London>.
7. Natural History Museum – The ultimate guide to London | Northleg URL: <https://en.northleg.com/london/sights/natural-history-museum/>
8. Royal Residences: Buckingham Palace URL: <https://www.royal.uk/royal-residences-buckingham-palace>.
9. 30 St Mary Axe Tower / Foster + Partners URL: <https://www.archdaily.com/928285/30-st-mary-axe-tower-foster-plus-partners>.
10. 30 St Mary Axe Tower, London – Foster + Partners URL: <https://arquitecturaviva.com/works/torre-30-st-mary-axe-6>.
11. The Shard – A New Skyscraper in London URL: <https://www.english-online.at/news-articles/world/europe/shard-new-skyscraper-for-london.htm>.
12. The History of 10 Downing Street URL: <https://www.historic-uk.com/HistoryUK/HistoryofBritain/The-History-of-10-Downing-Street/>
13. Trafalgar Square – Public Square URL: <https://www.visitlondon.com/things-to-do/place/283774-traffic-square>.
14. Visit Buckingham Palace URL: <https://www.rct.uk/visit/buckingham-palace>.

Збірник наукових праць

СТУДЕНТСЬКІ НАУКОВІ ЗАПИСКИ

Серія «Країнознавство і міжнародний туризм»

Випуск 11

**Комп'ютерна верстка Наталії Крушинської
Художнє оформлення обкладинки Катерини Олексійчук**

Формат 60x84/16. Ум. друк. арк. 10,93. Зам. № 18–23.
Папір офсетний. Друк цифровий. Гарнітура «Times New Roman».

Оригінал-макет виготовлено у видавництві
Національного університету «Острозька академія»,
Україна, 35800, Рівненська обл., м. Острог, вул. Семінарська, 2.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи РВ № 1 від 8 серпня 2000 року.

Виготовлено ФОП Свинарчук М. В.
Тел. (+38068) 68 35800, e-mail: 35800@ukr.net.